

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠINSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačevoiny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 5/2006 ROČNÍK XXX

STR.

Světozor	2
Menšiny v Evropě / -zz-	3
MENŠINY V EVROPĚ	
EVROPSKÉ MINORITY VE 21. STOLETÍ / Vladimír Baar	4
MEZI ASIMILACÍ A MULTIKULTURALISMEM / Andrea Baršová, Pavel Barša	7
MAĎARSKO A MAĎARSKÁ MENŠINA VE STŘEDNÍ EVROPĚ / Robert Pejša	10
RAKOUSKO A JEHO MENŠINY / Jiří Štěpanovský	12
ÚSILIE BASKOV O NEZÁVISLOST NA MADRIDĚ: ZAČAROVANÝ KRUH? / Zuzana Kunsá	15
TURCI V BULHARSKU A JEJICH ROLE PŘI VSTUPU ZEMĚ DO EVROPSKÉ UNIE / Stanislav Dlouhý	17
ETNICKÉ A REGIONÁLNÍ STRANY V SOUČASNÉ EVROPĚ / Miroslav Mareš	19
VZTAHY A PROBLÉMY	
DAL NÁM PÍTBUL KŘÍDLA? OHLÉDNUTÍ ZA BRITSKÝM PŘEDSEDNICTVÍM V EU / Jan Winkler	21
NEZÁVISLOST PO GIBALTARSKU – STŘET NACIONALISTŮ (NEJEN) V KOUTĚ EVROPY / Vratislav Košťál	23
OSN A BUDOVNÍ MÍRU – NOVÉ VÝZVY, STARÉ PŘÍSTUPY? / Veronika Bílková	26
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
ČESKÁ CESTA K ROZVOJOVÉ MANTŘE / Michal Kaplan	29
EKONOMICKÝ OBZOR	
ZVLÁŠTNÍ AKCIONÁŘSKÁ PRÁVA. OMEZENÍ VOLNÉHO POHYBU KAPITÁLU V EVROPSKÉ UNII / Jan Hřích	31
VOLNÁ TRIBUNA	
ZPRAVODAJSTVÍ TELEVIZE CFII – NOVÝ NÁSTROJ FRANCOUZSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY / Eliška Tomalová	35
NEÚSPĚCH BUDOVNÍ STÁTU V AFRICE / Jiří Baroš	37
MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ SOUD – REÁLNĚ FUNGUJÍCÍ INSTITUCE / Monika Popenková	39
RECENZE	
ŘOMSKÁ MIGRACE V EVROPĚ / Ivona Řezanková	41
PROBLEMATIKA JUDICIÁLNÍCH MECHANISMŮ V SOUČASNÉM MEZINÁRODNÍM PRÁVU / Dagmar Černá	43
VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP	
<i>Česká energetická bezpečnost v evropském kontextu ► Jak moc jsou Spojené státy zranitelné v oblasti energetiky? ► Oblast energetiky jako předmět sváru uvnitř Evropské unie ► Co ukázalo roční reflexní období po odmítnutí evropské ústavní smlouvy? ► Co je a co není vidět v rozvojové politice ► Spolupráce nevládních organizací s OSN ► Jak odstranit chudobu v zemích Latinské Ameriky?</i>	

2. – japonský ministr zahraničí Taró Aso oznámil, že kvůli nestabilitě v Iráku Japonsko pravděpodobně odloží stažení svých vojáků.

3. – čínské úřady daly prostřednictvím tisku najevo, že nebudou mít nic proti návštěvě Dalajlámy v Tibetu, pokud se jasně postaví proti snahám o nezávislost této země.

3. – Čína a Austrálie uzavřely dohodu o dodávkách australského uranu pro čínské jaderné elektrárny.

5. – v Nepálu začaly demonstrace proti diktatuře krále Gánéndry.

6. – polský parlament odmítl zkrátit své funkční období, a tím umožnit předčasné volby.

6. – Irán ohlásil další úspěšný test nové rakety o doletu 200 km. Může být vypálena na lodě z každého vrtulníku nebo bojového letounu.

6. – Evropský parlament podpořil návrh Evropské komise, aby farmáři, kteří jsou postiženi poklesem příjmů způsobených ptačí chřipkou, dostali kompenzace z fondů EU až do 50 procent ztrát.

7. – bylo oznámeno, že Evropská unie zastavila veškerou přímou finanční pomoc palestinské vládě v reakci na přetrvávající neochotu vládního hnutí Hamás zřít se násilí a uznat Izrael.

9. – parlamentní volby v Maďarsku vyhrála v prvním kole koalice socialistů (MSZP) a levicových liberálů (SZPSZ).

9. – proběhly volby obou komor italského parlamentu.

10. – agentura AFP informovala, že americký prezident George W. Bush připravuje masivní bombardovací kampaň proti Iránu, a to včetně jaderných prostředků.

10. – bylo zveřejněno, že za atentáty ze 7. července 2005 v Londýně nestála teroristická síť al-Káida, ale čtyři sebevražední atentátníci s britským občanstvím. Tři z nich byli pákistánského původu.

10. – po dvou měsících nátlaku odborů a studentů francouzská vláda stáhla sporný zákon o pracovních smlouvách pro mladé lidi.

10. – americký prezident George W. Bush popřel plán jaderného útoku na Irán.

10. – ministři zahraničí EU schválili v Lucemburku sankce proti běloruskému režimu, které budou spočívat v zákazu vydávat víza 31 běloruským představitelům v čele s prezidentem Alexandrem Lukašenkem.

10. – šéf německých sociálních demokratů Matthias Platzeck oznámil, že odstoupil ze zdravotních důvodů z čela strany. Nástupcem se stal jeho dosavadní první místopředseda, zemský premiér Porýní-Falce Kurt Beck (57).

11. – ve Španělsku bylo obžalováno 29 lidí z podílu na teroristických útocích na nádraží v Madridu v březnu 2005.

11. – byl zatčen kmozt italské mafie Bernard Provenzana, jehož policie hledala 40 let.

11. – evropská vesmírná sonda Venus Express dorazila po pětiměsíčním letu k Venuši a usadila se na její oběžnou dráhu.

13. dubna byly zveřejněny první snímky.

11. – izraelský premiér Ariel Šaron byl kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu prohlášen za trvale neschopného vykonávat funkci. Ministři jednomyslně potvrdili Ehuda Olmerta za prozatímního předsedu vlády.

12. – bylo zveřejněno, že středolevý blok Romana Prodiho vyhrál italské parlamentní volby s rozdílem 0,07 hlasu. Premiér Silvio Berlusconi požádal o kontrolu výsledků.

12. – iránský prezident Mahmúd Ahmadínežád uvedl, že se jeho zemi podařilo obohatit uran na 3,5procentní úroveň a že se Irán brzy zařadí mezi „spolek nukleárních zemí“.

12. – francouzské Národní shromáždění schválilo zákonnou úpravu, která by měla nahradit původní smlouvu o prvním zaměstnání.

18. – v Moskvě bylo zahájeno první kolo jednání pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN a Německa o krizi kolem iránského jaderného programu. Teherán vyslal na jednání své emisary.

19. – italský kasační soud potvrdil vítězství koalice levého středu v parlamentních volbách. Formace Silvia Berlusconiho prohrála o 25 000 hlasů.

19. – německá ministryně spravedlnosti Brigitte Zypriesová po-

tvrdila, že Německo zpřístupní badatelské veřejnosti archiv Mezinárodní pátrací služby Červeného kříže v Bad Arolsensu se záznamy o 17 milionech obětí nacistického bezpráví.

19. – Úřad vysokého komisaře OSN vydal pravidelnou roční zprávu, podle níž bylo loni registrováno 9,2 milionu uprchlíků, tj. nejméně za posledních 25 let.

19. – britský list The Guardian napsal, že iránská radikální islamistická nadace se snaží ve Velké Británii naverbovat členy muslimské komunity k sebevražedným útokům v Izraeli.

19. – Pentagon zveřejnil první seznam 558 osob podezřelých z terorismu, které jsou vězněny na Guantánamu. Stalo se tak na základě dřívějšího verdiktu federálního soudu.

20. – dosavadní iránský premiér Ibráhím Džafarí ponechal rozhodnutí o své kandidatuře na premiéra šíitské koalice Sjedenčené irácké spojení, čímž pootevřel cestu k vyřešení vleklé irácké politické krize.

20. – Amnesty International oznámila, že loni bylo ve světě popraveno více než 2000 lidí. Nejvíce poprav se konalo v Číně, Iránu, Saúdské Arábii a USA.

21. – mluvčí ruského ministerstva zahraničí prohlásil, že Rusko nepodpoří sankce proti Teheránu, pokud nebudou předloženy „konkrétní důkazy“ o tom, že iránský jaderný program není mírový.

21. – rakouská vláda rozhodla, že tamní pracovní trh zůstane pro většinu z nových členských zemí EU, které vstoupily do Unie před dvěma lety, uzavřen až do roku 2009. Opatření, které se týká osmi států, může být prodlouženo až do roku 2011. Rovněž Belgie odmítla plošně otevřít svůj pracovní trh – povolí práci jen v některých oborech.

21. – nepálský král Gánéndra ustoupil dvoutýdenním protestům a oznámil, že se obnoví činnost zrušené vlády i parlamentu.

22. – bylo oznámeno, že pozůstali po obětech masakru v Katyni žalují Rusko u Evropského soudu pro lidská práva, aby se domohli objasnění okolností, za nichž NKVD povraždila přes 22 000 polských válečných zajatců.

23. – druhé kolo parlamentních voleb v Maďarsku potvrdilo vítězství středolevé koalice vedené současným předsedou vlády Ferencem Gyurcsánym.

24. – německá kancléřka Angela Merkelová nabídla pomoc Indii při jejím jaderném programu za podmínky, že Indové dodrží veškeré mezinárodní dohody, které je zároveň zavazují k mírovému využití jaderné energie. Nad indickým jaderným programem drží dohled USA.

25. – tři výbuchy v egyptském letovisku Dahab zabily přes 20 lidí.

25. – Izrael vyslal k oběžnou dráhu satelitní družici, která má sledovat nukleární aktivity na území Iránu.

27. – polské strany v čele se sociálně konzervativní Právo a spravedlnost, populistická Sebeobrana a část nacionalistické Ligy polských rodin podepsaly novou koalici smlouvu. Premiér Kazimierz Marcinkiewicz zůstane ve funkci i po rekonstrukci vlády.

28. – bylo zveřejněno, že Irán získal první část raket s dlouhým doletem. Původně sovětské rakety prodala Teheránu KLDR. Jde o 18 raket typu BM 25 s doletem 2500 km, který může být modifikován na 3500 km.

28. – byla obnovena činnost nepálského parlamentu. Král slíbil opozičním stranám, že si mohou zvolit premiéra podle svých představ.

28. – ve zprávě předložené RB OSN konstatoval ředitel MAAE Mohamad Baradej, že Irán navzdory výzvě Rady dál obohacoval uran.

29. – iránský prezident Mahmúd Ahmadínežád prohlásil, že Irán bude pokračovat ve svém jaderném programu a neohlášené inspekce MAAE připustí jen v případě, že se Rada bezpečnosti OSN nebude jaderným programem Teheránu zabývat.

29. – francouzský prezident Jacques Chirac uvedl, že jeho země bude pokračovat v pomoci Palestincům.

30. – vypršelo ultimátum, podle něhož mělo Srbsko vydat válečného zločince generála Ratka Mladiče. Srbsku a Černé Hoře hrozí, že budou přerušena jednání o jejich přiblížení k Evropské unii.

3. – premiér Jiří Paroubek po návštěvě konzulárního oddělení amerického velvyslanectví vyulo-

čil, že by Česká republika mohla zavést víza pro americké občany.

13. – kubánské úřady odmítly prodloužit vízum českému diplomatu Stanislavu Kázeckému, kterého obvinily z podvrtné činnosti a práce pro Spojené státy americké.

Česká diplomacie jednala reciprocně a 19. dubna musel Česko opustit vyhoštěný kubánský atašé Manuel Angel Baltar Charnicharo.

20. – ministr zahraničí Cyril Svoboda otevřel v Chicagu v pořadí třetí generální konzulát v USA.

29. – bylo zveřejněno, že Řecko od 1. května 2006 otevře Česku, stejně jako dalším unijním nováčkům svůj trh práce.

29. – ministr zahraničí Cyril Svoboda odjel na návštěvu Jemenu. V delegaci je řada podnikatelů.

Menšiny v Evropě

Je až s podivem, jak se v období globalizace v Evropě stále snažíme redefinovat a reinterpretovat vztah části obyvatel nějakého území k převládající většině, který je stejně proměnlivý, jako se mění etnicita, národnost, jazyk, náboženství, rasa, vnější znaky, nebo dokonce *povaha* určité populace. Uznejme ale, že k těmto změnám dochází díky nejrůznějším časovým a prostorovým faktorům a v různých od sebe velmi vzdálených obdobích a oblastech, a také že probíhají různou rychlostí.

Nemusíme jistě připomínat, že se jedná o otázky, se kterými se setkáváme od pradávna a ve všech světových kulturách a civilizacích. Kdybychom šli hodně daleko, vzpomeňme si, že už na stěnách hrobů egyptských faraónů byla vyobrazení, která rozlišovala lidi ze severu, jihu, západu a východu, a to podle barvy pleti na bílé, černé, červené a žluté. Stoupenci víry, že lidstvo pochází od Adama a Evy, byli ve vrcholném evropském středověku konfrontováni s *problémy těch druhých*, jak tento problém nazval Tzvetan Todorov ve svém *Dobytí Ameriky*. Vyřešili to kuriózním odkazem na popotopu světa a lidskou komedii, která následovala po ní, když se různí tvorové rozešli do nejrůznějších končin světa.

Připomenutý francouzský sémiotik, původem Bulhar žijící dlouho ve Francii a zabývající se vzrušující interdisciplinarností různých věd o společnosti, si zvolil za téma zde vzpomínané práce *jinakost* a na základě historických pramenů, které mu však byly jen ilustrativním pozadím jeho úvah, se soustředil už v roce 1982 na čtyři témata, která chápal také jako filosoficko-sociologické pojmy – *objevit, dobýt, mít rád, poznat*.

Snad aniž tomu chtěl, upozornil na čtyři důležité elementy eurocentristicky chápané mezinárodní politiky, která se opakovaně potýká s důvody a povahou objevitelství, války a antiválky, exportem svých představ o svobodě a dnes i demokracii a konečně také s většinou neúspěšnými pokusy o nastolení pořádku. Je proto velmi pozoruhodné, že v současných diskusích o multikulturalitě nebo pluralitě postrádáme taková klíčová slova, jako jsou *kolonie* a *kolonialismus*, pojmenování pro historické příležitosti, při kterých vznikaly klasifikace lidí a později i občanů, od otroků po Evropany, za které byli z politicko-demografických důvodů někde považováni třeba Číňané. Potíže byly s jinými často za dramatických okolností importovanými skupinami, definovanými například barvou pleti (Afroameričané), sociálním postavením a majetkovými poměry (dobyvatelé a dobývání, zlovolní stejně jako benevolentní), jinověrctvím, či dokonce nějakou abnormalitou, jakou je třeba tvar očí, nosu nebo řádně změřené a nějakou autoritou schválené tvary hlav.

Až do roku 1867 se v Rakouské c. a. k. monarchii, Robertem Musilem zesměšňované Kákánii, sice různě mluvící a různé bohy uctívající lidé dost hlasitě dohadovali a přeli mezi sebou o svou identitu, ale na rozdíl od absolutisticky daných poměrů ve Francii nebo v imperiálně pyšné Velké Británii, která *nikdy, nikdy nebude otrokem a bude vládnout* na celém světě, se pohádali většinou jen o víru. Teprve dualismus a jeho prostřednictvím přijatý princip národního

státu rozvrátily nejen rakouskou, ale i uherskou část nového soustátí, a zahájily boj za právo na sebeurčení, od 8. ledna 1918 definované už jako *právo na sebeurčení až do odtržení*.

Historicky vzato byla problematičnost vztahu jedněch k druhým od nejstarších dob příčinou konfliktů a válek a soustředíme-li se jen na poměr většiny k menšině na určitém území, složité vztahy mezi nimi nebyly o nic méně dramatické než důvody náboženských válek v evropském vrcholném středověku i novověku. Na úrovni mezinárodní jako by však vše již bylo vyřešeno. Mírové smlouvy uzavírané v Paříži a jejím okolí obsahovaly řadu ustanovení na obranu národnostních menšin, na rozdíl od menšin definovaných sociálním postavením. Avšak z hlediska obecného práva z těchto ujednání nevyplývaly pro jednotlivé státy žádné závazky.

Velkoněmecké aspirace části obyvatel po první světové válce zredukovaného Rakouska a ochrana německy mluvící menšiny v předválečném Československu sice byly jedním z hlavních proklamovaných důvodů zahájení druhé světové války, ale jistě šlo také o záležitost multikauzální. Po tomto dalším světovém konfliktu byla v řadě ustanovení Charty OSN a v úmluvách uzavřených pod dozorem OSN ochrana menšin pojata jako druh základních lidských práv, ale jen zdánlivě se dostalo vztahu většiny a menšiny racionálnějšího popisu a hodnocení alespoň v dokumentech, které dnes tvoří základ ústavního pořádku každé členské země Evropské unie. Když Václav Havel postavil proti pojmu národní nebo skupinová identita, v souladu s uvažováním o povaze komunistických režimů, pojem lidská identita, bylo to považováno sice za ušlechtilé, ale ne-realistické. Jako kdyby realismus hrál ve vztazích většiny a menšiny nějakou roli.

Je to totiž typ vztahů, které jsou snad nejvíce charakteristické ovlivňováním předsudky a emocemi. Vztah většiny a menšiny není totiž téměř nikdy definován neutrálně a pro příklady až absurdních konfliktů inspirovaných nenávistí, záštím a negativními emocemi všeobecně nemusíme v evropské minulosti chodit příliš daleko. Je ale také důležité, jak sebe každá menšina definuje, jaké má možnosti být alespoň viditelná, když už ne emancipovaná, a jak je těmi druhými reflektována. Náboženstvím domněle legitimizovaný konflikt v Severním Irsku, etnicitou ospravedlňovaný baskický terorismus a třeba negativními emocemi nabitý vztah německy a jinak hovořících lidí ve střední Evropě jsou dobrými příklady. Andreas Hofer je dodnes v Tyrolsku symbolem nespravedlivě rozdělené země, ačkoli k francouzsko-bavorské zradě na něm došlo o více než století dříve, než se změnila jižní Tyroly na Horní Adiži. A koneckonců, co bychom si my, kteří žijeme v části Evropy mezi Ruskem a Německem, měli vyprávět o hystericky vnímaných menšinách a multikulturalitě?

Pokusíme-li se popsat jen malou část jihovýchodního Slovenska nebo některý region Balkánského poloostrova, rychle si vzpomene na mýtus o Sisyfovi a na jeho moderní interprety. Představa o Evropě regionů, národů nebo států je stále zatížená evropským historicismem natolik, že jakýkoli nepřiměřený důraz na jednu nebo druhou složku této kulturní a sociální skutečnosti může být opět jen konfliktní. A není vlastně spor o evropskou identitu také sporem o vztazích k menšinám, které si často o sobě myslí, že by měly být většinami? Odpovědi na tyto otázky se snažíme předložit v tomto čísle Mezinárodní politiky prostřednictvím hned několika úvah o vybraných problémech evropských menšin a vztahu EU, stejně jako celé Evropy, o tom, co je někdy označováno také jako evropský *etnický syndrom*, ale není to vlastně nic jiného než ono *neobjevené, nemilované a nepoznané*.

-zz-

zboril@iir.cz

Evropské minority v 21. století

VLADIMÍR
BAAR

Typickým znakem evropských národů je jazyk, který tvořil hlavní difereční faktor při jejich formování. Stmelováním jazykově blízkých komunit nebo asimilací postupně zanikla řada malých kmenových etnik, která splynula do moderních národů, z nichž některé vytvořily vlastní státy, jiné nikoliv, další o své státy přišly. V mnoha případech se však do národních států nepodařilo zahrnout všechny příslušníky daného národa a vzniklé přesahy způsobovaly Evropanům četné problémy v podobě separatistických, iredentistických nebo autonomistických hnutí.

Ekonomická prosperita navíc v moderní době přilákala miliony migrantů z celého světa a etnická mozaika Evropy se tak neustále prohlubuje a mění. Evropa hledá optimální systém, který by umožnil soužití těch, kdož stále tvoří v jednotlivých státech majoritu, a těch, kdož zůstali v postavení minorit, a nebo na bázi přistěhovalectví vytvářejí minority nové. Evropa v průběhu vývoje dospěla do stadia vysoké míry tolerance vůči minoritám, v zásadě bez ohledu na jejich původ a historické zkušenosti. V současné Evropě můžeme odlišit tři výrazně odlišné typy minorit, přičemž každý typ se vyznačuje některými specifickými faktory:

- **Zahraniční minority národů s vlastními státy** – obecně nejproblémovější typ menšiny, u níž dominují historické aspekty jejich existence – typickými představiteli byly nebo jsou menšiny Němců, Maďarů, Srbů nebo Rusů. Významnou roli ve vztazích hraje početnost, kompaktnost a lokalizace minority (například v pohraničí, nebo naopak ve vnitrozemí).

- **Autochtonní minority národů bez vlastního státu** – i v jejich případě hraje důležitou roli územní lokalizace, ale významnější roli většinou mají historické aspekty vztahů. Vztahy s majoritou jsou rovněž ovlivněny početností minority a její lokalizací, ale nejvýznamnější se jeví historická pozice minority vůči majoritě: (v minulosti dominantní, podřízené nebo rovnocenné vůči současné majoritě).

- **Moderní imigrantské minority** – pro ně je charakteristické, že se masově objevily až ve 20. století, i když zárodky vznikaly i dříve. Dominantně typická je pro ně enklávitost rozšíření a převaha

urbánních komunit, pro vztah s majoritou je nejdůležitější kulturní aspekt příbuznosti, zejména religiozní, posílený případně jazykovou podobností – tyto aspekty velmi výrazně ovlivňují asimilační procesy.

Z evropské historie známe mnoho příkladů vysoké míry nedůvěry některých států (resp. jejich vládnoucí majority) vůči minoritním příslušníkům sousedních státních národů – asi nejznámější se týkala německých a maďarských minorit, po velkých změnách poslední dekády minulého století k nim přibýly minority ruské a srbské. Ale podobné problémy bylo možno nalézt i bilaterálně mezi některými státy (Rumunsko–Bulharsko, Řecko–Bulharsko, Francie–Itálie aj.). Velmi často byly řešeny vystěhováním do domovského státu (typické pro Balkán), přestěhováním od hranic do vnitrozemí (typické pro Rusko) nebo násilnou či jinou formou asimilace (například znemožňováním užívání vlastního jazyka v úředním styku nebo ve vzdělávacím systému).

Vývoj nejmladších minorit na bázi imigrantů je otevřený a je velmi pravděpodobné, že bude nesmírně složitý a bude výrazně ovlivňovat politický vývoj ve všech evropských zemích. Takový vývoj by se měl stát samozřejmě celoevropskou diskusí, protože příliv imigrantů představuje nejzávažnější změnu etnické struktury od dob velkého stěhování národů v 1. tisíciletí našeho letopočtu.

Národy v éře globalizace

Globalizační procesy často vyvolávají otázky, do jaké míry ovlivní existenci národů a národních států. Vývoj jde dynamicky kupředu a čas od času se objevují informace, že někde právě zemřel posled-

ní příslušník nějakého národa. To se týká i Evropy – není to tak dávnou, co zemřeli poslední rodilí mluvčí Maňanů z ostrova Man¹⁾ nebo kavkazských Ubychů,²⁾ je dobře známo, že podobný osud čeká v nejbližších letech například Livy v Lotyšsku nebo Istrorumuny v Chorvatsku.

Dominantní národy, které dokázaly v ostré konkurenci uhájit své národní státy, vesměs nevytvářely podmínky na ochranu identity podrobených etnik, i když v řadě případů úmyslně nepodnikaly ani diskriminační kroky směrem k asimilaci, ale tolerovaly existenci a používání menšinových jazyků, někdy i vzdělávání a literární tvorbu. Častěji však docházelo k tvrdé asimilační politice a perzekuci, které postupně vedly ke ztrátě původního jazyka a následně i ztrátě původní etnické identity. Tyto procesy nejde jednoduše generalizovat, protože se v jednotlivých státech střídala období tolerance, ignorace i perzekuce. Jisté je, že výsledkem byla postupná asimilace nejen dialektálně příbuzných etnik, ale i populací jazykově dosti odlišných od dominantního etnika (například baltských Prusů v německém jazykovém prostředí, keltských Kornanů v anglickém, nebo románských Dalmatů ve slovanském) nebo – v případě podobnosti jazyků – nastávalo postupné splývání regionálních odlišností a formování nové národní identity (viz např. formování národní identity Němců nebo Italů).³⁾ Na obou procesech se velmi výrazně podílel a podílí výchovně-vzdělávací systém. V době vysoké negramotnosti se jazyk a tradice spontánně předávaly dalším generacím a asimilační procesy byly často právě proto oslabovány, zejména v geograficky izolovaných a periferních regionech – například v horách nebo na ostrovech. Díky tomu se většina autochtonních populací dožila 19. století, v němž se Evropa začala ekonomicky dynamicky vyvíjet. Průmyslová revoluce, zlepšování ekonomické úrovně, urbanizace a rozšíření edukačního procesu na široké vrstvy obyvatelstva přinesly negativní i pozitivní dopady na menší etnika žijící v rámci existujících národních států i multietnických říší.

Industrializace přinesla migraci do měst, v nichž se národní identita přistěhovačů ztrácela v průběhu dvou a tří generací, přibývalo smíšených sňatků a edukační systém proces umocňoval vzděláváním v úředním jazyce státu. Jazyky minoritních autochtonů bez ohledu na příbuznost k úřednímu jazyku byly považovány za symbol zaostalosti a nevzdělanosti – to se týkalo například ve Velké Británii ger-

mánské skotštiny stejně jako keltské galštiny nebo irštiny, v Rusku slovanské běloruštiny nebo různých uralských jazyků. Obecně tento trend platil ve všech evropských státech a měl destruktivní dopady na vývoj etnik bez vlastního státu.

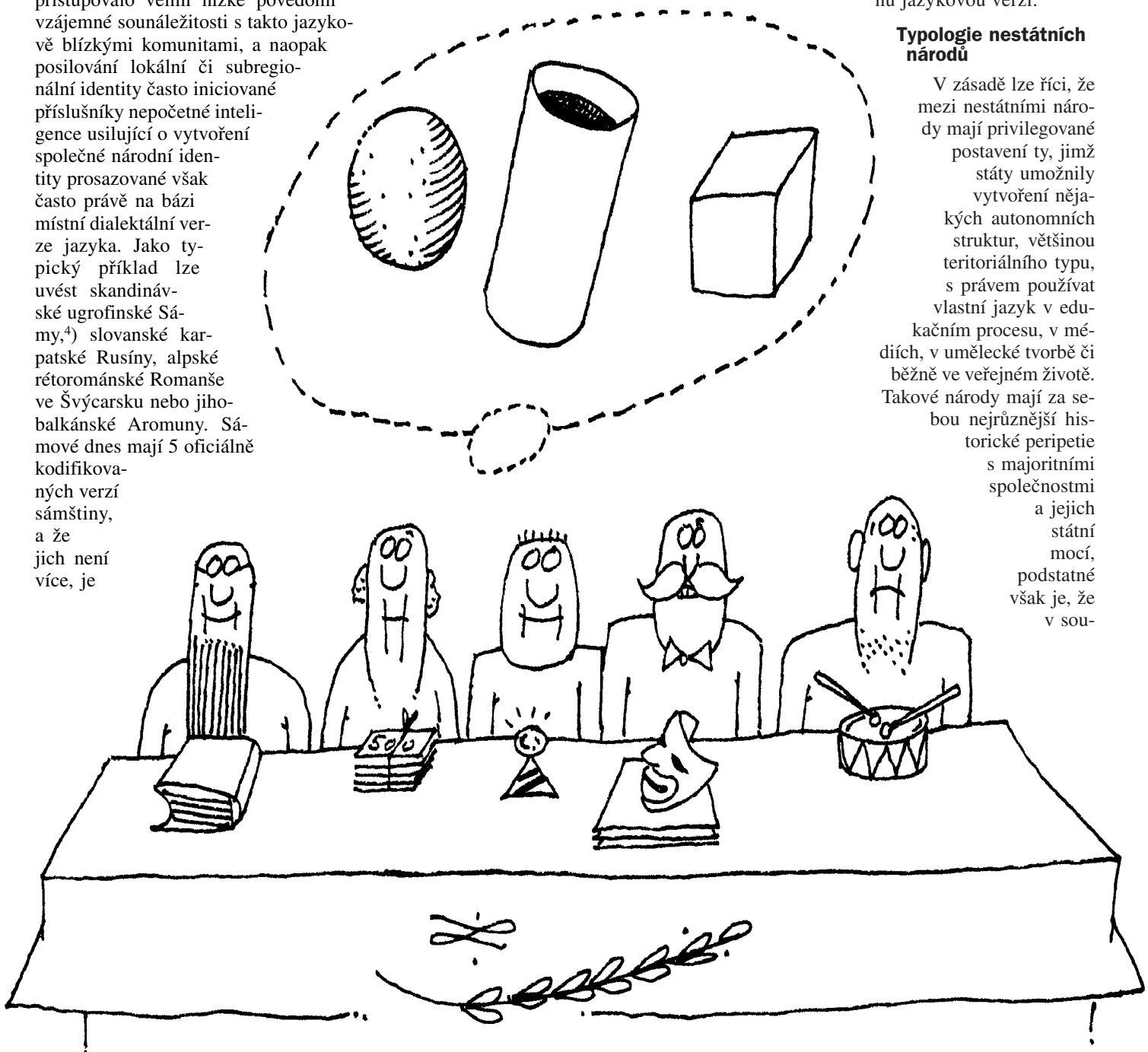
Výhoda izolovanosti některých autochtonů v různých periferních oblastech byla negována existencí často velkého počtu dialektů sice vzájemně si velmi blízkých, ale zakonzervovaných ve svých lokálních podobách s velmi malou šancí na vytvoření jedné společné verze pro literární a edukační potřeby. K tomu často přistupovalo velmi nízké povědomí vzájemné sounáležitosti s takto jazykově blízkými komunitami, a naopak posilování lokální či subregionální identity často iniciované příslušníky nepočetné inteligence usilující o vytvoření společné národní identity prosazované však často právě na bázi místní dialektální verze jazyka. Jako typický příklad lze uvést skandinávské ugrofinské Sámy,⁴⁾ slovanské karpatské Rusíny, alpské rétorománské Romanše ve Švýcarsku nebo jihobalkánské Aromuny. Sámové dnes mají 5 oficiálně kodifikovaných verzí sámštiny, a že jich není více, je

důsledkem toho, že některé dialektálně odlišné komunity vymřely, nebo přežívá jenom pár posledních příslušníků. V případě rétorománských Romanšů dospěli ve vlastním zájmu k jedné společné verzi, aby mohla být ve vícejazyčném Švýcarsku postavena na úroveň tří hlavních jazyků (němčiny, francouzštiny a itaštiny), nadále se však používá i pět lokálních údolních verzí. Rusíni, postižení navíc teritoriální roztržitostí, trpí dodnes nejednoznačností společné národní identity pozna-

menané navíc inklinací části populace k Ukrajincům. Snahy o vytvoření společné národní identity jsou otupeny enklávovitým rozšířením v několika státech – výsledkem je kodifikace několika verzí rusínštiny (nejnověji na Slovensku), ale také odloučením rusínských Lemků v Polsku, kteří již dávají přednost vlastní národní identitě. Aromuni v důsledku velkého územního rozptýlení a dlouholetých perzekucí ze strany všech států, v nichž žijí (Albánie, Řecko, Makedonie, Bulharsko, Rumunsko), nemají dosud kodifikovanu ani jednu jazykovou verzi.

Typologie nestátních národů

V zásadě lze říci, že mezi nestátními národy mají privilegované postavení ty, jimž státy umožnily vytvoření nějakých autonomních struktur, většinou teritoriálního typu, s právem používat vlastní jazyk v edukačním procesu, v médiích, v umělecké tvorbě či běžně ve veřejném životě. Takové národy mají za sebou nejrůznější historické peripetie s majoritními společnostmi a jejich státní mocí, podstatné však je, že v sou-

časné chvíli je v nějaké formě zabezpečena jejich další existence a záleží především na jejich příslušnících, zda budou přenášet na další generace povědomí národní svébytnosti, jazyk, symboly, kulturu a tradice. K těmto národům patří drtivá většina evropských minoritních autochtonů, rozdíly ovšem jsou v tendech jejich dosavadního vývoje. Na základě toho můžeme vyčlenit následující typologické skupiny:

- Národy se stabilizovanou pozicí, jejichž počet příslušníků mírně roste, udržuje se vysoká míra znalosti vlastního jazyka a příslušníci národa se aktivně podílejí na politickém, ekonomickém i kulturním vývoji celého státu (např. Katalánci, Galicijci, Romanšové, Frísové, Tataři, Čuvaši aj.).

- Národy se stabilizovanou pozicí, jejichž počet příslušníků je dlouhodobě stabilní, a přestože značná část z nich již neovládá původní jazyk, ale mluví jazykem majoritní společnosti státu, uchovává si původní etnickou identitu, chápanou nyní spíše jako etno-regionální identitu (např. Baskové, Welšané,⁵⁾ Skotové, Okcitánci, Korsičané aj.).

- Národy, jejichž počet příslušníků dlouhodobě klesá v důsledku jazykové asimilace, státních represí, často i v důsledku nedobré ekonomické situace vyvolávající emigraci mimo vlastní etnické území nebo v důsledku silného promíšení s majoritní populací (např. Lužičtí Srbové, Vepsové, Aromuni, Něnci, Čerkesové, Krymští Tataři aj.).

- Národy, které dospěly do demografického stadia, v němž výrazně nebo zcela chybí mladá generace jako nositel jazyka a kulturních tradic, což má za následek rychlé snižování početního stavu směrem k zániku (např. Livové, Ingrové, Istrorumuni, Karaimové); některé národy dokázaly původní jazyk revitalizovat (Korňané, Maňané).

- Národy, u nichž dosud není jednoznačně vyhraněná národní identita, a pokud již v zásadě existuje, tak chybí jednotný spisovný jazyk; slabé je rovněž povědomí vzájemné sounáležitosti kolísající mezi vlastní identitou a příslušností k jinému národu (např. Romové, Moravané, Ludikové, Latgalové, Setové aj.).

- Národy, které se formují oddělením od již existujících národů na bázi regionálních specifik, která mohou zahrnovat i zvláštní jazyk majoritní společností často považovaný za pouhý dialekt existujícího jazyka (Benátčané, Piemonťané, Aranesané, Aragoňané, Astuňané, Estremaduňané aj.).

Pozornost menším jazykům

Evropa vytvořila pro záchranu menšinových jazyků několik institucí a přijala řadu dokumentů. Asi nejznámější je Evropský úřad pro méně užívané jazyky⁶⁾ (EBLUL – *European Bureau for Lesser Used Languages*), který vznikl v roce 1982 jako nevládní organizace se sídlem v Bruselu. Je spolufinancován Evropskou komisí a Radou Evropy, ale také přímo vládami některých států nebo regionů. Díky subvencím mohou organizace zastupující autochtonní minority vydávat například knihy, zabezpečovat vzdělávací kurzy, realizovat kulturní akce a řadu dalších aktivit. Pod patronátem tohoto úřadu vznikají i kooperační smlouvy mezi minoritami. EBLUL hájí zájmy téměř 50 milionů příslušníků minoritních autochtonů a vystupuje na ochranu jejich práv i vůči jednotlivým státům – například analýzami právních norem a propagací co nejširších práv těchto minorit. Cílem je vytvořit evropský standard jejich ochrany a prosadit ho ve všech evropských státech.

V roce 1992 přijala Rada Evropy dokument nazvaný Evropská charta pro regionální nebo minoritní jazyky (ECRML – *European Charter for Regional or Minority Languages*), která vstoupila v platnost 1. března 1998.⁷⁾ Zatím ji podepsalo 30 evropských států, ale jenom 17 z nich ji také ratifikovalo. Její existence je nicméně zárukou toho, že pro ochranu autochtonních minorit v Evropě se v posledních dekádách udělalo hodně práce, a dá se předpokládat, že příslušníci i těch nejmenších původních minorit mají šanci na další existenci. ○

Vladimír Baar (1953) je docentem geografie a rektorem Ostravské univerzity.

vladimir.baar@osu.cz

¹⁾ Resp. manských Gaelů tvořících přechod mezi irskými a skotskými Gaely.

²⁾ Ubychy vyhnali z černomořského pobřeží Rusové v 19. století do Turecka, kde podlehli asimilaci.

³⁾ Když byla v r. 1861 sjednocena Itálie, ovládala spisovnou itáličtinu jen asi 2 procenta populace, dalších 10 procent ji znalo částečně.

⁴⁾ Znamější jsou pod (pro ně pejorativním) označením Laponci.

⁵⁾ Správnější by bylo užívat tvar Walesané, termín Welšané (též Velšané) vznikl z anglického Welsh, tj. Walesan.

⁶⁾ Blíže viz www.eblul.org

⁷⁾ Originální text lze nalézt např. na: conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm a komentář na: conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/148.htm

Volání po přehodnocení multikulturalismu, které se ozvalo v západní Evropě po teroristických útocích v Londýně ze 7. července 2005, nepadlo na neorané pole. K takovému přehodnocení totiž došlo již několik let před útoky. Země jako Nizozemsko a Velká Británie, které v 70. a 80. letech praktikovaly ve vztahu k přistěhovalcům multikulturalismus, změnily kurs. Jejich integrační politiky již nespočívají v ochraně etnicko-kulturních komunit, ale jsou orientovány na posilování individuální schopnosti přistěhovalců zapojit se plně do většinové společnosti.

Na evropské levici i pravici dnes panuje shoda, že liberální stát by se měl hlavně starat o to, aby si trvale usazení přistěhovalci osvojili jazyk a liberálně-demokratické hodnoty hostitelské země. Udržování zvláštních kulturních a náboženských tradic by měl nechat na přistěhovalcích samotných. Konsensus se týká i toho, že stát má nejen právo, ale i povinnost zakázat ty tradice přistěhovalců, které jdou proti základním lidským právům – například nucené sňatky či tzv. ženskou obřízku. Ostatně takové praktiky a zvyky jsou zpravidla postižitelné podle běžných zákonů – problémem je spíše uplatnění v praxi.

Na druhé straně se dnes málokdo – vyjma krajní pravice – chce vrátit do doby před sto lety, kdy institucionalizované předsudky proti menšinám, jako byli Židé, nutily jejich příslušníky skrývat svůj původ či konvertovat ke křesťanství. Hlásání asimilace bylo až příliš často spjato se skrytou touhou po segregaci a popření cizího. Západní země hledají v současnosti takovou odpověď na problém etnické a kulturní různosti, která by se vyhnula jak excesivnímu multikulturalismu, v němž lidé ztrácejí smysl pro širší občanskou soudržnost a zavírají se do svých zvláštních skupin, tak excesivnímu asimilacionismu, který chce rozpustit různé skupinové identifikace ve výlučně loajalitě k jednomu kulturně homogennímu národu.

Britský a francouzský model

Dvě zmíněná úskalí jsou dobře rozpoznatelná ve dvou národních modelech integrace přistěhovalců, jak je v minulosti představovaly Francie a Velká Británie.

V *asimilačním* modelu, jehož prototypem je první jmenovaná země, jsou při-

Mezi asimilací a multikulturalismem

ANDREA BARŠOVÁ
PAVEL BARŠA

Západ si vyzkoušel oba extrémny, nyní hledá střední cestu

stěhovalci přijímání jako rovnoprávní členové společnosti za podmínky, že se asimilují do dominantních kulturních vzorců a učiní z příslušnosti k občanskému národu jedinou veřejně či politicky relevantní formu své kolektivní příslušnosti. Na rozdíl od Spojených států jsou ve Francii tabu etnické lobby stejně jako jiná politicky orientovaná seskupení vzniklá na základě etnické, regionální či kulturní identity. Z hlediska jakobínské politické kultury se taková sdružení rovnají zradě francouzského národa, jenž má být „jediný a nedělitelný“.

Také v modelu *pluralistickém* či multikulturálním, jehož prototypem je Velká Británie, je přistěhovalectví vnímáno jako přirozený a trvalý jev. Na rozdíl od Francie však společnost přistupuje k přistěhovalcům jako ke kulturně odlišným společenstvím, která mají harmonicky soužít v rámci širšího politického celku. Je-li ve Francii základní jednotkou integrace jednotlivců, pak v Británii je jí etnicko-kulturní skupina – „komunita“ či „menšina“.

Britský a francouzský přístup k přistěhovalcům se lišil od modelu, který se zhruba do poloviny 90. let minulého století praktikoval v Německu.

Ten předpokládal, že etnický a kulturně cizí přistěhovalci se nikdy nemohou stát příslušníky německého národa. Stát si podporou původních identit imigrantů zajíšťoval, že zůstanou i po dlouhém pobytu cizinci, kteří se jednou vrátí domů. Německý přístup se ale změnil na konci 90. let, mimo jiné díky tomu, že si Němci uvědomili, že návrat *de facto* usazených přistěhovalců není možný a že – na rozdíl třeba od starověkých Athén nebo Jižní Afriky do roku 1994 – si liberální stát nemůže dovolit trvale diferencovat práva a povinnosti svých obyvatel na základě původu či etnické příslušnosti. Tím se i před Němci otevřela otázka vhodné modelu integrace.

V současnosti Německo a s ním i další západní země hledají stezku mezi úskalí-

mi francouzského modelu *národní asimilace jednotlivců* a britského modelu *multikulturální integrace skupin*. Vedle toho, že je možné tyto dva přístupy přiřadit ke dvěma národním politickým tradicím, je také možné je přiřadit ke dvěma fázím vývoje západních národních států: jestliže období od osmdesátých let 19. století do čtyřicátých let 20. století bylo charakterizováno asimilacionismem, od druhé půle šedesátých až do poloviny devadesátých let prošla západním světem vlna multikulturalismu. Od konce minulého století se pak nacházíme ve třetí fázi, v níž se kyvadlo pohybuje zpět od multikulturalismu směrem k asimilaci.

Asimilacionismus

Asimilacionismus ve vztahu k přistěhovalcům a jiným menšinám se rozvinul v období, kdy vznikl problém imigrace, jak ho známe dnes, a kdy se začaly rozvíjet první systematické přistěhovalcké politiky – tj. v posledních dvou desetiletích 19. století. Francie, jako země s nízkou porodností a závislostí na cizí pracovní síle, rozvinula za třetí francouzské republiky představu školy jako tyglíku (*creuset*), v němž jsou různé etnické a regionální příslušnosti přetavovány do jediné homogenní identity. Německo té doby sice před integrací cizích přistěhovalců preferovalo jejich etnickou segregaci a následný návrat domů, avšak tam, kde přistoupilo na jejich integraci – jako v případě Poláků přicházejících pracovat do Porúří (tzv. *Ruhrpolen*) – požadovalo po nich důkladnou asimilaci, včetně germanizace jmen.

Asimilacionismus byl součástí nacionalismu, jenž v desetiletích před 1. světovou válkou dodával ideologické palivo velkým západním národům v jejich úsilí o rozdělení světa. Ve Spojených státech byl spjat s představou o nadřazenosti „anglosaské rasy“ a jejím světovědčným posláním. Po vstupu Ameriky do války se ost-

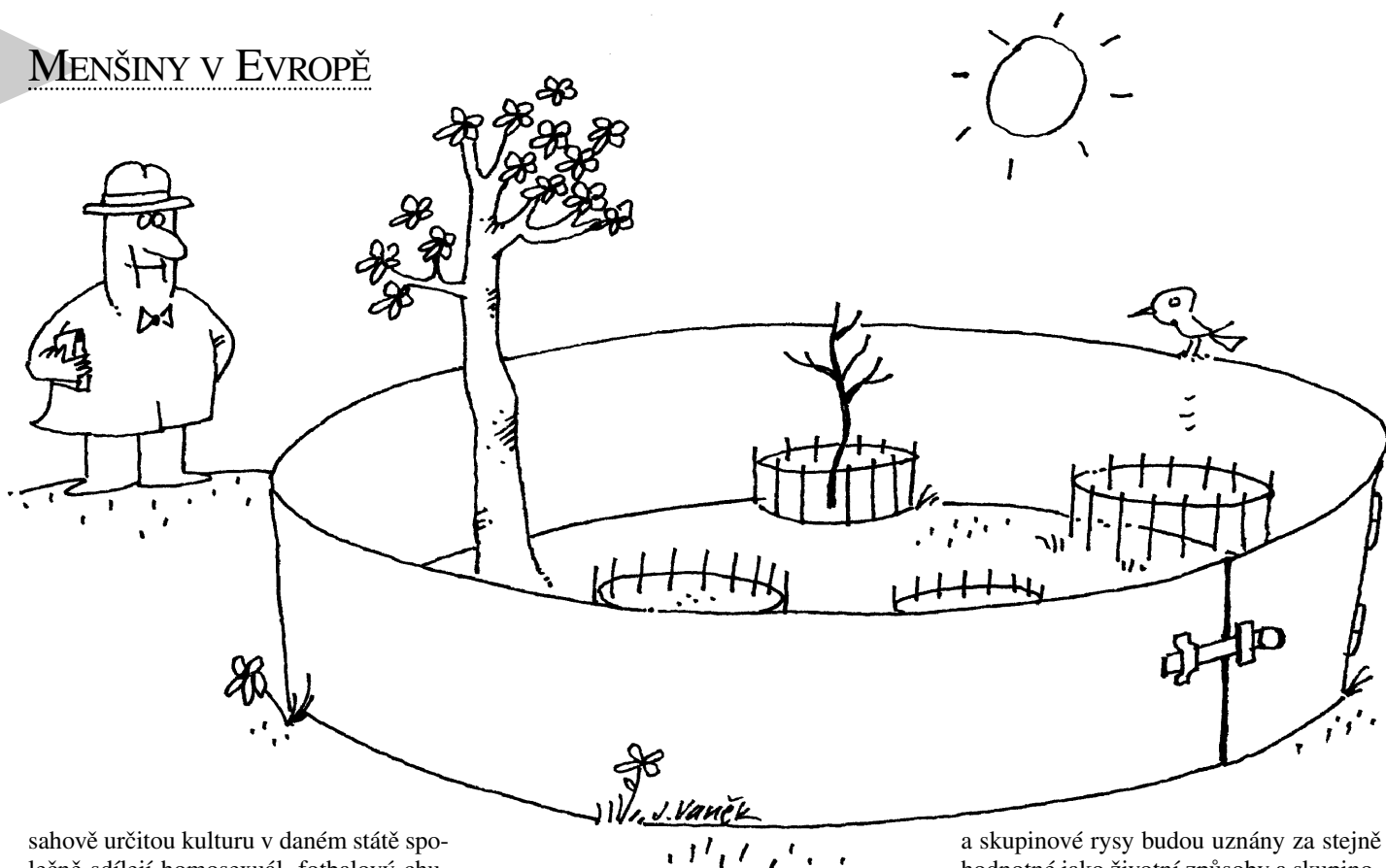
ří asimilacionismu obrátilo proti americkým Němcům. Ostatní Američané je začali považovat za pátou kolonu a jako znak jejich loajality po nich požadovali, aby se vzdali svého jazyka a kulturního dědictví, zavřeli své školy a rozplynuli se v anglosaském živlu. Ideál „anglokonformity“ hlásal asimilaci přistěhovalců do kulturních vzorců amerického středního proudu, které měly představovat „kulturní jádro“ (*core culture*), jehož přijetí bylo údajně bezpodmínečně nutné pro integraci přistěhovalců do americké společnosti.

Příslušníci menšin ve většině evropských států tohoto období si museli vybrat, zdali se chtějí stát členy daného národa (s rovnými právy a příležitostmi), a nebo si podržet povědomí či určité životní rysy spjaté se svým původem, a rezignovat tak na vzestup ve většinové společnosti – vzpomeňme jen na skladatele Gustava Mahlera a jiné umělce, intelektuály či vědce židovského původu, kteří často museli konvertovat ke křesťanství, chtěli-li získat rovnou příležitost ke svému uplatnění. Řada z nich však poznala, že požadavek asimilace byl vlastně jen skrytou formou jejich vylučování – že laťka asimilačních kritérií mohla být donekonečna zvedána tak, aby ji nikdy nemohli přeskočit. Jak ostatně věděli jejich antisemitští spoluobčané, pod všemi těmi novými nátěry zůstávali tak jako tak ... Židy. Začalo-li asimilacionistické období ve „věku imperialismu“, pak svého patologického a – jen zdánlivě paradoxního – vrcholu dosáhlo v genocidách 2. světové války, v nichž smutné prvenství získal německý pokus o vyvraždění evropských Židů.

Od liberalismu k multikulturalismu

Hrůza z důsledků, k nimž vedla skrytá aliance kulturního asimilacionismu a etnické a rasové diskriminace, přispěla po 2. světové válce v Evropě k oslabování asimilacionismu a v USA k opouštění segregace. Poválečný rozvoj společnosti spotřeby a protestní sociální hnutí 60. let pak přinesly takové zmožení životních stylů a nejrůznějších subkultur, že to oťrásl samotnou ideou „normálního“ životního způsobu dané společnosti.

Jak upozorňují sociologové Christian Joppke a Ewa Morawska v úvodu ke sborníku s výmluvným názvem *K asimilaci a občanství. Přistěhovalci v liberálních národních státech* (Palgrave, Macmillan 2003), v poslední třetině minulého století ztrácela idea úplné asimilace přistěhovalců na přesvědčivosti mimo jiné i proto, že přestalo být jasné, „jakou ob-

sahově určitou kulturu v daném státě společně sdílí homosexuál, fotbalový chuligán, stoupenec *New Age* či protipotravný aktivista“. A i kdyby to jasné bylo, liberální normy respektu k rovné důstojnosti a autonomii jednotlivce beztak zapovídaly západním státům vnucovat svým obyvatelům – ať již byli občany, nebo nově příchozími – jeden závazný životní způsob.

Od šedesátých let začal v mnoha západních zemích převažovat názor, že liberální stát může po svých obyvatelích žádat pouze přijetí pravidel, která stanovují mantinely pluralitě různých životních způsobů, nikoli jim vnucovat jeden z nich. To se mělo týkat i přistěhovalců – ani po nich nebylo možné chtít asimilaci do životního způsobu přijímací společnosti, ale jen přijetí její politické kultury a národního jazyka. Tato minimalistická definice společného základu soužití umožnila rozvoj a posilování zvláštních subkultur a skupinových identit uvnitř západních společností.

Tento kulturní pluralismus byl také posilován rozvojem politik antidiskriminace a vyrovnávání příležitostí. Chtěl-li liberální stát zajistit, aby lidé nebyli diskriminováni na základě barvy kůže, náboženství, pohlaví, sexuální orientace či nějaké jiné charakteristiky, pak musel chtít nechtě rozdělit lidi do kategorií vymezených těmito skupinovými rysy a formulovat opatření, která by umožnila bojovat proti jejich diskriminaci. V těchto opatře-

ních pak byli jednotliví občané redukováni na skupinovou kategorii „etnicity“, „rasy“, „pohlaví“ atp. Podobně zvrácené účinky mělo úsilí o vyrovnávání příležitostí příslušníků menšin prostřednictvím jejich zvýhodňování v programech afirmativní akce v USA. Nebyli v nich chápáni prvotně jako lidé či občané, nýbrž právě jen jako příslušníci menšin. Základní logika i cíle antidiskriminačních a afirmativních politik byly individualistické a univerzalistické – měly vést k osvobození jednotlivců jako příslušníků lidského druhu – mnohé z jejich důsledků však v protikladu k těmto záměrům byly kolektivistické a partikularistické – uzavíraly jednotlivce do zvláštních skupin.

Souběžně s těmito rozporuplnými procesy se však začaly redefinovat i cíle – k zajištění nediskriminace a rovných příležitostí se přidal cíl veřejného uznání a respektu menšinových životních způsobů a identit. Učebnicovým příkladem tohoto posunu je přechod amerického hnutí za občanská práva z první do druhé fáze. Původním cílem bylo zahrnutí příslušníků dříve diskriminovaných kategorií – neanglosaských etnik, neevropských ras, žen, gayů a leseb, tělesně postižených – do amerického národa jako jeho plnoprávných a plnohodnotných členů, aniž by podmínkou tohoto zahrnutí bylo jejich přizpůsobení hegemonní kultuře. To ale předpokládalo, že jejich životní způsoby

a skupinové rysy budou uznány za stejně hodnotné jako životní způsoby a skupinové rysy těch, kteří do té doby stanovovali standard toho, co to znamená být Američanem – bílých anglosaských protestantských a heterosexuálních mužů. Podmínkou dosažení občanské rovnosti tedy bylo kladné zhodnocení skupinové *diference*. Zde leží kořeny tzv. politiky identity a hnutí jako *black* či *gay pride* nebo feminismus *diference*, která místo individuální rovnosti černochů s bělochy, homosexuálů s heterosexuály či žen s muži zdůrazňují skupinovou odlišnost prvních od druhých.

Od multikulturalismu ke komunitarismu

V liberálním multikulturalismu hraje zohlednění a uznání skupinové kultury či identity jen roli podmínky realizace rovné důstojnosti či autonomie jednotlivce, nikoliv účelu o sobě. Od přelomu 60. a 70. let však začíná být pluralita skupinových kultur a identit považována za cílové veřejné dobro. Od respektu ke skupinové příslušnosti jednotlivce se přechází k oslavě skupinové rozrůzněnosti společnosti – liberální multikulturalismus se proměňuje do multikulturalismu komunitaristického. Opatření na vyrovnávání práv (antidiskriminace) a rovných příležitostí (afirmativní akce) byla motivována nápravou nerovného postavení příslušníků menšin v politické a socio-ekonomické struktuře a kultura měla jen pomocnou a instrumentální funkci. V nové interpre-

taci se naopak kultura stala autonomním terémem zápasu různých skupin o veřejné uznání.

Tento „diferencialistický“ obrat (od důrazu na skupinové „diference“) nabýval různých podob v různých národních a institucionálních kontextech. V Americe se koncentroval do zápasů o dvoujazyčnou výuku v základních školách v oblastech s velkou mírou hispánského obyvatelstva či o univerzitní učební programy a zavádění nových disciplín, jako jsou *gender*, *Black* či *Jewish studies*. V Austrálii a Kanadě zasáhl tento obrat samotnou rovinu národní identity a multikulturalismus se v nich stal úředně zakotvenou státní ideologií definující povahu národa. V západní Evropě došlo na jedné straně k oživování endogenních etnických a regionálních menšin (Baskové, Irové, Vlámové, Bretoňci atd.), výrazu multikulturalismus se však v 70. letech začalo užívat specificky ve vztahu k přistěhovalcům.

Úřední multikulturalismus integračních politik Velké Británie (1966), Švédska (1975) či Nizozemska (1983) usiloval o inkorporaci přistěhovalců jako etnicko-kulturních komunit spíše než jednotlivců. Přistěhovalce byl primárně chápán jako člen skupiny, a měl být proto zapojován do širšího občanského celku právě prostřednictvím této skupiny, a nikoli bezprostředně jako individuální člen občanského národa. Cíl zajištění rovných individuálních práv a příležitostí v politických a socioekonomických institucích přijímající společnosti byl sice také deklarován, v diskursu i praxi však byl přebíjen důrazem na začlenění a rovné uznání komunit: hledisko *kultury* a *skupinových identit* tak převážilo nad hlediskem *struktury* a *individuální autonomie*.

Od komunitarismu k liberalismu

Ve Spojených státech byl multikulturalismus od začátku kritizován konzervativní pravíci. Čím více se však jeho těžiště přesouvalo ke komunitaristickému pólu, tím více se stával také terčem kritiky levicově a liberálně orientovaných publicistů a politiků. Ti ho od konce 80. let kritizovali za to, že uzavírá lidi do mýtů etnické výlučnosti jejich skupin a že se místo posilování slabých a zahrnování vyloučených stává nástrojem zvětšování moci, bohatství a statusu elit etnických či rasových skupin – tedy vrstev, které jsou z ekonomického i kulturního hlediska součástí amerického mainstreamu, a nepotřebují tedy žádnou afirmativní akci ani kulturní uznání.

Multikulturalismus původně ukazoval cestu ven z úzké definice americké národní identity, která předem vylučovala skupiny, jež neodpovídaly anglokonformnímu ideálu, a nebo jim slibovala přijetí pouze pod podmínkou úplné asimilace. Časem se však z nástroje zahrnutí a integrace jednotlivců stal způsobem segregace a esencionalizace skupin. Multikulturalistická kritika ztotožnění celonárodní kultury se zvláštní hegemonní kulturou – bílých anglosaských protestantských a heterosexuálních mužů – degenerovala posléze sama do podpory mnoha etnických a jiných partikularismů, v nichž se skupiny uzavíraly do kultu vlastní výjimečnosti a odsekávaly své příslušníky od vazeb propojujících je s ostatními do jediného občanského národa postaveného na všelidských hodnotách.

Obdobná kritika multikulturalismu z liberálních pozic se v reakci na sociální vyloučení a politické odcizení přistěhovalců ozývá od konce 90. let v Nizozemsku a Velké Británii a s ohledem na problém integrace Romů i v České republice. (Srv. například nedávný sborník editovaný Tomášem Hirtem a Markem Jakoubkem *Spory o multikulturalismus a politiku identit*, Praha, Aleš Čeněk 2005.) Proti politice skupinových identit staví tento kritický proud politiku individuální integrace. Stát podle něj nemá podporovat budování soudržnosti zvláštních skupin, ale soudržnost občanského národa. Integrační programy proto nemají být zaměřeny na posilování etnicko-kulturních identit vyloučených, ale na posilování jejich individuálních schopností zapojit se do hlavního proudu a na odbourávání institucionálních i kulturních bariér takového zapojení, které existují na straně většinové společnosti.

Občanská integrace, nikoli kulturní asimilace

Antimultikulturalistickému obratu v západní liberální publicistice odpovídá obrat v integračních politikách západních zemí. Politické elity v Americe i Evropě si uvědomily, že multikulturní integrace často upřednostňovala podporu identity skupin před podporou rovných příležitostí jednotlivců. V Evropě tato nerovnováha přispěla ke vzrůstající segregaci přistěhovalců. (Je ovšem přehnané v ní vidět hlavní příčinu této segregace – trpí jí totiž i země jako Francie, které multikulturalismus nikdy nepřijaly.) Ve svém celku začaly západní země postupně přenášet důraz z pólu skupinové různosti na pól individuální občanské integrace, a tím také

zpět z *kultury* na *strukturu* – Švédsko ve vládních dokumentech již od 80. let, USA ve zprávě kongresové komise Barbary Jordanové z roku 1997, Nizozemsko zákonem o integraci nových přistěhovalců z roku 1998, Velká Británie ve vládním dokumentu *Zajištěné hranice, bezpečné útočiště* z roku 2002.

Tento obecný směr zmíněných reforem můžeme charakterizovat slovy již citovaných autorů Joppkeho a Morawské tak, že multikulturalismus „již není cílem, je-li by se mělo dosahovat prostřednictvím státní politiky, ale je sociálním faktem. Odstředivé síly tohoto multikulturalismu *de facto* nemají být dále živeny etatickým a úředním multikulturalismem, ale naopak zadržovány dostředivým důrazem na občanskou pospolitost.“

Skupinová rozrůzněnost je respektována, ale její podpora přestává být cílem veřejných politik. Stát ji podporuje jen nepřímo: antidiskriminačními opatřeními a důsledným respektováním práv jednotlivců, k nimž patří také právo na svobodu náboženského vyznání, vyjadřování, sdružování a obecněji právo každého rozhodnout se, jaký životní způsob bude pěstovat a s kým. Respekt ke zvláštním náboženským a kulturním volbám jednotlivců je ale doplňován posilováním jejich zapojení do právně-politické pospolitosti všech občanů, jejímž institucionálním výrazem je liberální národní stát s ústavou založenou na univerzálních zásadách rovnosti, svobody a demokracie.

Nový trend není prostým návratem k asimilaci. Mnohem spíše se v něm projevuje hledání takové politiky integrace, která by šla za samotný protiklad asimilacionismu a multikulturalismu. Tato politika by respektovala kulturní pluralitu, aniž by esencionalizovala a segregovala skupiny, a zároveň by posilovala společenskou integraci jednotlivců, aniž by jim musela vnucovat jediný závazný životní způsob.

Poznámka

Článek vychází z knihy autorů *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*, Masarykova univerzita, MPÚ, Brno, 2005.

Pavel Barša (1960) přednáší na FF UK a je analytikem Ústavu mezinárodních vztahů.

barsa@iir.cz

Andrea Baršová (1960) pracuje na odboru pro lidská práva Úřadu vlády ČR.

Barsova@seznam.cz

Maďarsko a maďarská menšina ve střední Evropě

Problematika maďarské menšiny ve středoevropském prostoru je bezesporu jedním ze stále živých dozvuků geopolitických změn, které nastaly po roce 1918. Rozčlenění historického území Uher (Maďarska), potvrzené v roce 1920 Trianonskou mírovou smlouvou, způsobilo, že významná část maďarské populace (více než 3 miliony) se ocitla ve zcela nových státních útvech, a zejména v nové roli menšiny.

ROBERT PEJŠA

Takzvané trianonské trauma, které významně ovlivňovalo aktivity maďarské zahraniční politiky v průběhu dvacátých a třicátých let 20. století, kontinuálně přežívalo a dodnes přežívá ve vědomí jisté části maďarské společnosti (převážně pravicově-konzervativní). Problematika maďarských menšinových ostrovů v nových státech (ČSR, Království SHS, Rumunsku, Rakousku) byla ve dvacátém století klíčovou otázkou maďarské vnitřní politiky, ale přirozeně sehrávala významnou roli i v oblasti postupného formování standardních bilaterálních vztahů se sousedními státy v regionu. Situace národnostních menšin, nejen menšiny maďarské, ale například i menšiny slovenské, nacházející se na území posttrianonského Maďarska, byla klíčovou otázkou pro případnou perspektivní spolupráci států střední Evropy s novým maďarským státem.

Akcelerace nacionálních požadavků v 90. letech dvacátého století

Od počátku devadesátých let 20. století opět docházelo k resuscitaci nacionálně přepjatých požadavků, které byly v období 50. a 80. let tlumeny ideologií internacionalismu. Rozpadem komunistického bloku došlo k opětovné akceleraci nacionálních požadavků. Ty však jako by prostor střední Evropy v mnoha náznacích opět navracely do období třicátých let 20. století. Významný představitel maďarské menšiny žijící na území Rumunska László Tőkés (protestantský kněz) dokonce v této době hovořil o definitivní porážce versailleského mírového systému a vyzýval maďarskou vládu Józsefa An-

talla k jednáním o úpravě územních vztahů se sousedními státy.

V období let 1990–1993 k této atmosféře přispívaly významné územně-politické změny ve státech, jež vznikly původně na základě tzv. versailleského mírového systému (rozpad Československa, podobný proces na území Jugoslávie). Bylo přitom logické, zejména s ohledem na vývojové tendence maďarské vnitřní a zahraniční politiky v celém průběhu 20. století, že otázka postavení maďarské menšiny v sousedních státech se stane jednou z klíčových otázek regionu. Postoj první demokratické maďarské vlády a jejího ministerského předsedy, který hovořil o patnáctimilionovém maďarském společenství, celkem přirozeně dával tušit, jakou váhu Maďarsko přisuzuje postavení maďarské menšiny v sousedních státech.

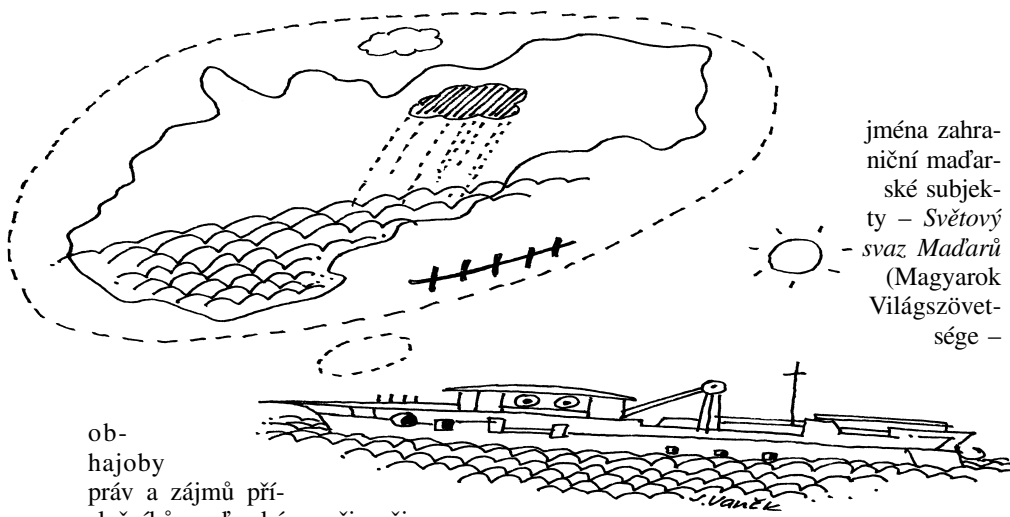
Problematika maďarské menšiny měla v celém průběhu 20. století již tradičně klíčový rozměr vnitropolitický, prostřednictvím kterého se jí dostávalo citlivé pozornosti ve státech s významným podílem maďarské menšiny (Slovensko – 10,8 procenta, Rumunsko – 20,7 procenta, Srbsko a Černá Hora – 16,9 procenta, Ukrajina – 12,4 procenta). V průběhu devadesátých let 20. století byly v souvislosti se situací maďarské menšiny negativně zatíženy zejména slovensko-maďarské vztahy, a to především v souvislosti s posílením nacionálních tendencí za doby působení vlády Vladimíra Mečiara v letech 1993–1998 na Slovensku a vládní účasti strany FIDESZ (Svaz mladých demokratů) Viktora Orbána v Maďarsku v letech 1998–2002. V této souvislosti lze hovořit o tom, že v celém

období devadesátých let byla s ohledem na status a postavení maďarské menšiny v sousedních státech vedena ze strany zúčastněných států konfrontační politika (Slovensko, Maďarsko, Rumunsko), postrádající jakýkoli náznak vzájemného konsenzu. V širším regionálním kontextu měla tato podoba vztahů přímo destruktivní účinek na případné prohloubení spolupráce mezi státy sdruženými například v rámci Visegrádské čtyřky.

Vyvrcholením maďarské obhajoby zájmů příslušníků maďarské menšiny žijících v sousedních státech bylo v roce 2001 přijetí zákona č. 62 o *Maďarech žijících v sousedních státech* (2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról), který se setkal s kritikou vlád států, na jejichž maďarskou národnostní menšinu se bezprostředně vztahoval (Chorvatsko, Jugoslávská svazová republika, Rumunsko, Slovinsko a Slovensko).

Aktivní proevropská zahraniční politika nové vlády

V souvislosti s evropským integračním procesem, završeným v květnu 2004 vstupem středoevropských států do struktury Evropské unie, ale zejména v souvislosti se stranicko-politickou obměnou vládních stran v Maďarsku po volbách v roce 2002, došlo k postupnému utlumení přepjaté obhajoby národních zájmů, zejména obhajoby práv a nároků maďarské menšiny žijící na území sousedních států. Vládní koalice *Maďarské socialistické strany* (MSZP) a *Svazu svobodných demokratů* (SZDSZ) chápala v daném okamžiku situaci maďarské menšiny, po přijetí zákona o zahraničních Maďarech, za dostatečně saturovanou. V období po přijetí Maďarska do Evropské unie formulovala maďarská levo-středová vláda své bezprostřední zahraničněpolitické priority zejména vymezením se vůči přepjatému obhajování národních zájmů v zahraniční politice Orbánovy vlády, která podle nové vlády svou zahraniční politikou způsobila Maďarsku ztrátu mezinárodní důvěry a Maďarsko svou politikou spíše dostala do izolace. Nová maďarská vláda pod vedením Pétera Medgyessyho a od roku 2004 pod vedením Ference Gyurcsányiho po svém nástupu deklarovala jednoznačný zájem na zklidnění, stabilizování a perspektivním posílení v té době napjatých vztahů s bezprostředními sousedy. Zdůraznila zájem na aktivní proevropské politice Maďarska, a posilněná své role a aktivit v celém prostoru západního Balkánu. Nezřekla se přirozeně

jména zahraniční maďarské subjekty – Světový svaz Maďarů (Magyarok Világszövetsége –

obhajoby

práv a zájmů příslušníků maďarské menšiny žijících v zahraničí, ale zdůraznila, že v této otázce bude postupovat v souladu se standardními normami platnými v Evropské unii, přičemž bude podporovat zejména ty aktivity maďarské menšiny, které se budou realizovat v konsenzu s většinovým obyvatelstvem příslušných států (základním vládním dokumentem ve vztahu k maďarské menšině se stal v březnu 2005 vyhlášený program Szülőföld (Rodná země). Svou roli nová vláda spatřovala zejména v podpoře posilování identity tzv. *magyarságu* (maďarského jazykového a kulturního společenství) prostřednictvím podpory kulturní sféry v celoevropském, a nikoli v úzce národním, kulturně-společenském kontextu. Lze říci, že maďarské vládě se v období 2002–2006 podařilo, odklonem od jednostranné obhajoby izolovaných národních zájmů Maďarska a zájmů příslušníků maďarské národnostní menšiny žijících na územích sousedních států, nastartovat aktivní proevropskou zahraniční politiku, která se setkávala s pozitivním ohlasem u bezprostředních sousedů (Slovensko, Slovinsko, Chorvatsko).

Problematický návrh zákona o dvojím občanství

Z vnitropolitického hlediska byl v tomto období citlivý problém, související se zavedením vízové povinnosti pro občany Ukrajiny, Srbska a Černé Hory v srpnu 2003. Toto opatření, související s budoucím vstupem Maďarska do tzv. schengenského prostoru, vůči státům, na jejichž území se nachází významná část obyvatelstva maďarské národnosti, významně zkomplikovalo bezprostřední kontakt a přístup této skupiny obyvatelstva na území Maďarska. V této souvislosti se opět do popředí dostala problematika případného přijetí zákona o dvojím občanství, jehož přijetím by státním příslušníkům sousedních států maďarské národnosti byla dána možnost získat maďarské státní občanství. Tlak na přijetí tohoto zákona vyvíjely ze-

MVSZ), Světový svaz maďarských reformovaných (Magyar Reformátusok Világszövetsége) a další, ve spolupráci s politickými představiteli podkarpatkých, vojvodinských a sedmihradských Maďarů (RMDSZ – Rumunská maďarská demokratická koalice, EMNT – Maďarská sedmihradská národní rada, VMDP – Vojvodinská maďarská demokratická strana).

Světový svaz Maďarů, který aktivitu ve směru zavedení dvojího občanství zahájil již v dubnu 1998 a pokračoval až do doby realizace lidového referenda o dvojím občanství v prosinci 2004, se odvolával na *Evropskou konvenci o státním občanství* modifikovanou Radou Evropy v květnu 1997, která v rámci článku 3 upravovala právo každého státu svobodně si rozhodnout ve věci udělení státního občanství, pokud toto rozhodnutí není v rozporu s mezinárodním právem. Maďarská exekutiva, zejména s ohledem na mezinárodněpolitickou reakci na případné zavedení dvojího občanství, v červnu 2003 předběžně jednala s představiteli Srbska a Černé Hory, kteří v zavedení dvojího občanství neviděli překážku. Maďarská zahraniční politika zároveň v červenci 2003 vydala stanovisko, že se problematikou dvojího občanství nezabývá, zejména s ohledem na reálný stav evropského integračního procesu. Maďarská diplomacie si uvědomovala, že v rámci struktur Evropské unie by nenalezla plný souhlas s případným zavedením instrumentu dvojího občanství do své legislativy, který by mohl způsobit destabilizující procesy v regionu. Na tom maďarská diplomacie neměla zájem.

Varovným signálem v tomto směru bylo stanovisko rumunské vlády, která slovy premiéra Adriana Nastaseho v září 2003 deklarovala, že zavedení dvojího občanství na základě etnické příslušnosti nemá oporu v mezinárodním právu. Identické stanovisko následně prezentoval v projevu před Radou Evropy ve

Štrasburku, kde apeloval na nutnost soustředit se zejména na problematiku evropského státního občanství, namísto občanství vycházejícího z etnického principu, které, jak uvedl, by Evropu vrátilo zpět do 19. století.

Kruch lidového referenda k problematice dvojího občanství

Problematika dvojího občanství se v Maďarsku stala zejména oblastí politického boje mezi vládní koalicí (MSZP, SZDSZ) a v opozici stojící stranou FIDESZ, jež podporovala vypsání lidového referenda k této otázce. Pro FIDESZ se případný voličský potenciál příslušníků zahraničních Maďarů mohl stát významnou volební akvizicí, která v daný okamžik zastíňovala případné negativní mezinárodněpolitické důsledky. Lidové referendum o dvojím občanství, které proběhlo 5. prosince 2005 potvrdilo nálady panující v maďarské společnosti. Ta v drtivé většině považovala tuto část lidového referenda za politický střet opozice s vládou, který postavení a situaci maďarské menšiny neřeší (referenda se celkově zúčastnilo 37,49 procenta oprávněných voličů, ze kterých jen 18,9 procenta vyjádřilo souhlas s vydáním zákona o dvojím občanství; referendum bylo následně prohlášeno za neplatné). Neúspěšné referendum jen potvrdilo programové stanovisko vládní koalice, která se od počátku stavěla k referendu o dvojím občanství odmítavě, a to zejména s ohledem na jeho případné negativní mezinárodněpolitické důsledky (ve vztahu k EU, a zejména ve vztahu k bezprostředním sousedům), ale i pro jeho finanční náročnost při jeho zavádění.

Celkem můžeme na závěr konstatovat, že problematika maďarské menšiny v sousedních státech před vstupem Maďarska do Evropské unie i po něm se stala ve vládním období 2002–2006 jedním z klíčových témat předvolební strategie hlavní maďarské opoziční strany FIDESZ, jejíž politika v této oblasti kontinuálně prokazuje jak vnitropolitické, tak zahraničněpolitické limity, ale zejména, která v sobě absorbuje potenciál, jenž by mohl nezanedbatelnou měrou destabilizovat politický prostor střední, ale i jihovýchodní Evropy.

Robert Pejša (1976) je historik-slovakista-hungarista a zástupce vedoucího Semináře středoevropských studií na USVS FF UK v Praze.

Pejsa.Robert@seznam.cz

Rakousko a jeho menšiny

Proces upevňování a vymezování národních států, který postupoval ze západní i do střední a východní Evropy, nemnul ani Rakousko. Jeho určitou zvláštností byla redukce rakouského mocnářství na dualitní Rakousko-Uhersko (1867) a později i důsledky první a druhé světové války. Každá z těchto změn nejenže omezila jeho státní území, ale zanechala na něm stopy i v jeho národnostním složení a jen v postupně (i asimilací) překonané nevráživosti k některým menšinám.

JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ

Odměněná Itálie

Nejpočetnější rakouskou zahraniční menšinou jsou německy mluvící obyvatelé Horní Adiže – Jižního Tyrolska (Alto Adige–Oberetsch–Südtirol). Rozšíření Itálie na sever až k alpským hřebenům přislíbily italskému králi Velká Británie a Francie za vstup do války na straně Spojenců v roce 1915. Na čtvrt milionu německy mluvících Rakušanů spolu s asi osmi tisíci Italy se tak stalo italskými občany. Kupodivu ani tvůrce Velkoněmecka Adolf Hitler se neodvážil tvářit v tvář fašistickému spojenci Mussolinimu jejich osud změnit. Naopak, vyzval německy mluvící Jihotyrolany k vystěhování do Říše. Asi jedna třetina z nich vůdcovy výzvy uposlechl.

Jižní Tyrolsko zůstalo i po druhé světové válce italské a jeho němečtí obyvatelé ještě v šedesátých letech tvrdě – někteří i s pomocí třaskavin a vražd italských karabiniérů – bojovali za národnostní práva. V roce 1960 proto předložil tehdejší rakouský ministr zahraničí Bruno Kreisky na půdě OSN návrh na úplnou autonomii Jižního Tyrolska. Teprve v roce 1992 došlo k uskutečnění této široké autonomie a Itálie a Rakousko podepsaly „*Prohlášení o urovnání sporu*“. Vstup Rakouska do Evropské unie a společná měna rovněž přispěly ke zklidnění vztahů.

Rakousko jako „ochránce“?

K opětovnému zjištění vztahů Rakouska a Itálie však přispěl předseda rakouského parlamentu lidovec Andreas Khol, když 20. listopadu 2005 ve svém projevu v Jižním Tyrolsku neuváženě označil za „hotovou věc“ zakotvení ochranné funkce Rakouska nad touto italskou provincií

do rakouské ústavy. Zejména v předvolební Itálii tuto Kholovu poznámku pochopitelně využili italští a tyrolští nacionalisté. Ještě v prosinci Khol, jehož rodina pochází z Jižního Tyrolska, ve Vídni vyhledala delegace pravicové Unie pro Jižní Tyrolsko, požadující právo na sebeurčení, kryjící však i možné opuštění Itálie.

V lednu 2006, v předvečer „tyrolského plesu“ na vídeňské radnici předala společná deputace spolku Severo- a Jihotyrolských střelců Andreasu Kholovi petici podepsanou 113 (z celkového počtu 116) starosty jihotyrolských obcí. V ní se žádalo, aby zahrnutím statutu Rakouska jakožto „ochranné mocnosti“ (Schutzmacht) německy mluvících Jihotyrolanů do rakouské ústavy bylo zajištěno jejich právo sebeurčení.¹⁾

Když italský deník Corriere della Sera zaznamenal, že jeden z účastníků přijetí sdělil, jak Khol po přečtení petice „byl šťastný a s námi téhož mínění“, vzdušně se vlny italských protestů. Ministr vnitra Giuseppe Pisanu nařídil vyšetřování starostů pro podezření „ze zaujetí protíústavního a nezákonného postoje“. Představitelka Berlusconiho strany Forza Italia v Jižním Tyrolsku Michaela Biancofioreová požadovala převedení provincie pod správu vládního komisaře. Postfašistická Alleanza Nazionale zvěstovala: „Je to urážka italského státu. Skončujeme s tímto plíživým iredentismem.“²⁾ Italský prezident Carlo Azeglio Ciampi odřekl státní návštěvu v Rakousku, ovšem s diplomatickým odkazem na předvolební období.

Předseda rakouského parlamentu Andreas Khol zřejmě neodolal pokušení zavděčit se svým výrokem tyrolským nacionalistům, přestože novelizace ústavy

zdaleka ještě „hotovou věcí“ není. Dosaďadlní úvahy a náměty v tomto smyslu narážely totiž na odmítavý postoj obezřetnějších sociálních demokratů, bez jejichž podpory lze v parlamentu změnu ústavy těžko prosadit. Jeden z předních představitelů SPÖ Peter Kostelka to zhodnotil slovy: „Nemůže přece být úkolem ústavy jednoho státu stanovit, co má tento stát činit ve státě druhém.“

Bývalí strážci hranic a vyhnanci z válek

Německy mluvící menšiny uvnitř Rakouska se nacházejí na jeho východním a jihovýchodním pomezí a také v jeho hlavním městě. Nejpočetnější menšinu tvoří v rakouské zemi Burgenland Chorvaté (asi 19 000) a méně početní Maďaři (kolem 5000 osob).

Maďaři přicházeli na rakouské pomezí již od 11. století jakožto strážci západní hranice své země. Po válkách s Turky byla však celá oblast zpustošena a postupně osidlována z jihu přicházejícími Chorvaty a náboženskými válkami vyřvanými německými protestanty. Vznik Rakouska-Uherska upevnil postavení Maďarů, mír po první světové válce s úpravou hranic Burgenlandu však přiměl část z nich k návratu do Maďarska. Za hitlerovského Německa nebyly menšiny uznávány a ani jim nebylo dovoleno hovořit vlastními ja-

zyky na veřejnosti či ve školách. První poválečná léta pak přivedla do Burgenlandu sovětská okupační vojska a také rozdělení Evropy jej hospodářsky poškodilo.

Státní smlouva a její (ne)provádění

Postavení menšin v Rakousku se začalo zlepšovat po podpisu *Státní smlouvy o obnovení nezávislého a demokratického Rakouska* dne 15. května 1955. Jejím podpisem se Rakousko zbavilo vojenské okupace vojsky válečných vítězů a za to zaplatilo nejen vyhlášením své trvalé neutrality, ale i závazky vůči svým menšinám.

Článek 7 smlouvy, nadepsaný „*Práva slovinské a chorvatské menšiny*“, zajišťoval jejím příslušníkům v Korutanech, Burgenlandu a Štýrsku nejen rovnoprávnost s ostatními občany Rakouska, ale i – v okresech s národnostně smíšeným obyvatelstvem – nárok na základní vzdělání v rodné řeči, použití vlastního jazyka jako úředního vedle němčiny a místní dvojjazyčná (topografická) značení.³⁾

Již při jednání o návrhu Státní smlouvy se diskutovalo o nutném stupni početnosti menšin na dvojjazyčném území. Tato otázka byla pokládána za významnou zejména v Korutanech, kde se hustota obyvatelstva v jednotlivých místech lišila. Britové tehdy navrhovali, aby se vycházelo ze „značného podílu Slovinců“. So-

věti byli názoru, že postačit musí i jejich podíl nižší, „vezme-li se v úvahu nacistická nucená germanizace těchto území“.⁴⁾ Přesnější určení však Státní smlouva nevymezila.

Protože některá z ustanovení Státní smlouvy se nerealizovala, schválil rakouský parlament 7. července 1976 zákon o národnostních menšinách (Volksgruppengesetz). Ten mimo jiné ustanovil menšinové rady – jako poradní orgány vlády spolkové i jednotlivých zemí. Určil také, aby místní dvojjazyčná značení byla zřízena na územích, kde žije alespoň 25 procent příslušníků menšin. Druhý (menšinový) úřední jazyk byl zaveden v obcích uvedených ve vládním nařízení. Představitelé některých (zejména slovinských) menšinových organizací však prohlásili, že zákon o menšinách je protiústavní, protože Státní smlouvu vykládá a provádí omezujícím způsobem.

K nespornému pokroku však v posledních desetiletích docházelo v oblasti menšinového základního školství, ať již rozvíjeného ze soukromých prostředků (zejména církevních organizací), nebo veřejných. Vzniklo také několik dvojič vícejazyčných středních škol a menšiny získaly i možnost pravidelného rozhlasového či televizního vysílání pořadů ve svých jazycích. Demokratizace Maďarska od roku 1989 a rozvoj vztahů s ním vzbudila i větší zájem o maďarštinu na některých školách v Burgenlandu. Tak v roce 1992 bylo otevřeno trojjazyčné (chorvatsko-maďarsko-německé) gymnázium v Oberwart (Borta –Felsöbör).⁵⁾

Přitažlivá Vídeň

Přes značnou hospodářskou pomoc, které se dostávalo Burgenlandu jakožto nejméně prosperující rakouské zemi po vstupu do Evropské unie, roste počet příslušníků tamních menšin, kteří dávají přednost lepším možnostem uplatnění v hlavním městě Vídeň. Setkávají se tam i s Maďary, kteří po povstání z roku 1956 neemigrovali dále na Západ (asi 8000 osob), a s početnými jihoslovanskými uprchlíky z počátku devadesátých let.

Nehledě na menšiny má Rakousko vzhledem k tomu, že bylo po dlouhá léta nejvýhodnější výspou západní Evropy, druhé nejvyšší procento cizinců na svém území ze zemí Evropské unie (po Lucembursku) (10,8 procenta, tj. 374 000 osob).⁶⁾ I tam je asi třeba hledat příčinu, proč se (spolu s Německem s 10,5 procenta cizinců) brání volnému přístupu pracovníků ze zemí svých východních sousedů.

Do hlavního města mocnářství směřovaly také, zejména v 19. století, tisíce Čechů a Slováků, jedni, aby se ve svém oboru zdokonalili, druhí, aby své schopnosti na vyšší úrovni prokázali. Podle údajů přední znalkyně novodobých rakouských dějin Brigitte Hamannové – byl v roce 1910 každý pátý Vídeňan českého původu. Ve Vídni tehdy působily čtyři velké české banky, vycházelo tam 31 českých novin s 20 000 čtenáři. Skutečnost, že se k českému jazyku ve Vídni úředně hlásilo jen asi 100 000 osob, se vysvětlovala tím, že bylo tehdy mnohem výhodnější jako svou hovorovou řeč („*Umgangssprache*“) uvádět němčinu.⁷⁾

Po roce 1918 se však mnoho Čechů vrátilo do svobodné vlasti a na zbývající krutě dolehla okupace Rakouska v roce 1938 a léta války. Za studené války se jejich obnovené spolky dělily na loajální ke komunistické ČSSR a na její kritiky. V posledních letech se zbývajících několik tisíc věrných Čechů a Slováků semklo zejména kolem přeživší školní soustavy (od mateřské školy až po gymnázium) soustředěné kolem spolku Komenských.

Původní obyvatelé – Slovinci, nebo Vindové?

Rakouskou menšinou s nejstaršími vlastními dějinami jsou korutanští Slovinci. Do dnešních Korutan přišli jejich předci již za stěhování národů, německé soustavné osídlování je však po celá staletí vytlačovalo do jižního cípu země. V roce 1910 jich tam žilo ještě 66 000, jejich dnešní počet je odhadován nanejvýš na 15 000. I v minulém století došlo mezi německy mluvícími Korutanci a slovinskou menšinou k více střetům a konfliktům.

Koncem první světové války okupovali Jihoslované (tehdy Království Srub, Chorvatů a Slovinců) jižní Korutany a boje ustaly teprve na zásah Spojenců. O dalším osudu země se rozhodovalo v lidovém hlasování z 10. října 1920. Značná většina občanů se rozhodla pro Rakousko, údajně i prý i část Slovinců. Německy mluvící občané je označovali za „Vindy“ – „korutanské vlastence“, kteří sice doma mluvili slovinsky – „windisch“ – ale byli ochotni nechat se poněmčít. „Národní Slovinci“, bojující za svá menšinová – zejména jazyková práva – však byli od těch dob pokládáni – především členy německo-nacionalistických spolků – za možnou hrozbu jednotě Korutan.⁸⁾

Začleněním Rakouska do *Velkoněmcka* nastaly korutanským Slovincům opět těžké časy. Užívání slovinštiny na veřej-

nosti bylo zakázáno, slovinské nápisy odstraněny a i slovinská jména byla poněmčována. V roce 1942 bylo na 1200 Slovinců vysídleno do Německa a jiní zahájili ozbrojené partyzánské boje proti nacistům. Teprve po vítězství Spojenců byla menšinová práva Slovinců postupně obnovována. Jejich menšinové organizace byly však – podle vztahu k titovské Jugoslávii – rozpolceny. Nevraživost vůči „národním Slovincům“ však v některých místech a dobách tu a tam vzplála a byly obce, v nichž se jen „Vindové“ odvažovali chodit do hospod s většinou německy mluvících sousedů.

Vleklý boj o značení obcí

V důsledku rozdílného znění a rozdílných výkladů menšinových zákonů a realizovaných předpisů dochází v Korutanech po desítky let ke sporům, zejména o dvojjazyčné značení obcí a užívání slovinštiny jako druhého úředního jazyka.

Státní smlouva z roku 1955 vztahovala tato práva na „obce s národnostně smíšeným obyvatelstvem“. Zákon o národnostních menšinách z roku 1976 za takové pokládal jen obce, v nichž žilo alespoň 25 procent Slovinců. Slovinští vlastenci tento zákon neuznávali, protože je omezoval více než ústavní Státní smlouva. Jejich žalobám vyhověl rakouský Ústavní soud, jenž za smíšené obce označil ty, které měly alespoň 10 procent obyvatel, kteří za svou hovorovou řeč označili slovinštinu. Několik desítek obcí mělo být proto dodatečně vybaveno dvojjazyčnými tabulemi. Téměř potajmu byla některá dvojjazyčná značení vytyčena, mnohé z nich však německy mluvící Korutanci v noci strhli a potopili v nejbližším rybníku. Mnozí z nich hovoří o „plíživém poslovinšťování Korutan“.

Mocným zastáncem těchto odpůrců dvojjazyčnosti je sám korutanský zemský hejtman Jörg Haider, jenž v místním většinovém nacionalismu vidí svou poslední politickou oporu. Krajně pravicová strana *Svobodných (FPÖ)*, kterou řadu let vedl, se totiž v minulém roce rozpadla na větší – protihaidеровskou FPÖ – a na sice menší, ale s lidovci v koaliční vládě setrávající a Haidera uznávající *Spojenectví pro budoucnost Rakouska (BZÖ)*.

Korutanský hejtman se setkává s ovaicemi a uznáním svých voličů, když vynalézavě pod různými záminkami odmítá zvyšovat počty dvojjazyčných značení. Jednou požaduje přepočtení slovinsky hovořících Korutanců, jindy zpochybňuje oprávnění Ústavního soudu měnit ustanovení spolkového zákona, nebo poukazuje

na neschopnost výkonné moci (zejména zásahem spolkového prezidenta) nálezy Ústavního soudu v Korutanech prosadit. Další akcí, připravovanou Haiderovou BZÖ, má být lidové hlasování Korutanců o tom, kolik dvojjazyčných místních značení si ve své zemi přejí mít. Hlasování se má uskutečnit v létě, tedy nedlouho před podzimními volbami, v nichž se zřejmě také rozhodne o politické budoucnosti Jörga Haidera.

Rozumné přístupy získávají půdu

Haiderova sázka na zaujatý místní nacionalismus však zjevně nenachází podporu v celorakouském měřítku. Přestože lidovecký kancléř Wolfgang Schüssel (v tomto pololetí předsedající Evropské unii a kromě toho stojící před podzimními parlamentními volbami) nevyhledává konfrontaci s Jörgem Haiderem, přibývá hlasů na podporu právního státu.

Jedním z nich byl i děkovný dopis z letošního března, jež zaslal spolkový prezident Heinz Fischer hejtmanu jednoho korutanského okresu Augustu Murimu, v němž oceňuje jeho rozhodnutí obnovit dvojjazyčné značení v obcích Bleiburg a Bleiburg Ebersdorf. Rakouský prezident označil jeho postup za „odpovídající právní povinnosti a nálezu Ústavního soudu“.¹⁾

Rakouská republika v minulých desetiletích řadou zákonných opatření, zejména vybudováním soustavy poradních národnostních rad a pozorností, kterou věnovala jejich podloženým připomínkám a požadavkům, dosáhla značného pokroku v řešení postavení národnostních menšin. Postupně mezi německy hovořícími Rakušanými převládá názor, že trvání a rozvoj menšin není v současné Evropě ohrožením, ale obohacením kultury každé demokratické země.

15. 4. 2006

Jiří Štěpanovský (1925) je členem redakční rady časopisu *Mezinárodní politika*.

¹⁾ Profil, 6. 2. 2006, S. 20.

²⁾ Profil, 6. 2. 2006, S. 21.

³⁾ Österreichische Bundesverfassungsgesetz-Auswahl, Bundespressedienst, Wien, 1995, S. 165.

⁴⁾ Profil 52, 21. 12. 2001, S. 16.

⁵⁾ Burgenländische Kroaten, Volksgruppenzentrum, Wien 1993, S. 12.

⁶⁾ Der Standard, 16. 3. 2006, S. 24.

⁷⁾ Brigitte Hamann: Hitlers Wien, Piper – München – Zürich, 1996, S. 430 sl.

⁸⁾ Spectrum Austriae, Herausgegeben von György Sebestyén, Compress Verlag Wien 1990, S. 67–68.

⁹⁾ Die Presse, 17. 3. 2006, S. 3.

**„ETA sa rozhodla pre prímerie. Bu-
de trvalé a časovo neohraničené.“
Týmito slovami teroristická orga-
nizácia Baskicko a jeho sloboda,
známejšia pod skratkou ETA, dňa
22. marca tohto roku ohlásila prí-
merie, ktoré vošlo do platnosti
o dva dni neskôr. Prímerie bolo pred-
metom rokovania i jarného summi-
tu Európskej rady v Bruseli. ETA je
už vyše štyridsať rokov súčasťou
spoločensko-politického života nie-
len Baskov, ale celej krajiny. Nejde
o prvé vyhlásenie podobného dru-
hu. ETA naposledy vyhlásila príme-
rie v roku 1998, avšak vydržalo len
pár mesiacov.**

Na sklonku roku 2004 baskický parlament schválil návrh nového štatútu Baskicka, známeho pod názvom *Ibarretxe-ho plán*.¹⁾ Jeho cieľom je prevod ďalších významných kompetencií z Madridu na autonómnu vládu vo Vitorii, to znamená faktickú nezávislosť Baskov demokratickou cestou. Baskický líder pri obhajovani svojho plánu často argumentoval tým, že toto riešenie definitívne vezme vietor z plachiet práve teroristickej organizácii ETA.

Baskicko, baskicky *Euskadi*, španielsky *País Vasco*, je jedným zo sedemnástich autonómnych spoločenstiev,²⁾ nachádzajúcich sa na severe Španielska. Baskicko obývajú Baskovia, hovoriaci vlastným jazykom, ktorý je zároveň prvým úradným jazykom. Španielčina má v Baskicku postavenie druhého úradného jazyka. Hlavným mestom Baskicka je Vitoria (baskicky *Gasteiz*).

Teritoriálne vymedzenie Baskicka nie je úplne jednoznačné. V užšom slova zmysle tvorí Baskicko len územie dnešného španielskeho autonómneho regiónu Baskicko, ktorý je zložený z troch provincií – Vizcaya (hlavné mesto Bilbao), Guipúzcoa (hlavné mesto San Sebastián) a Álava (hlavné mesto Vitoria). V širšom slova zmysle k Baskicku patria všetky územia, ktoré v súčasnosti obývajú prevažne Baskovia. Okrem autonómneho regiónu Baskicka sú to severné provincie Navarry a oblasti Basse-Navarre, Labourd a Soule francúzskeho departamentu Basses-Pyrénées (tzv. francúzske Baskicko). Ako v španielskej, tak vo francúzskej časti Baskicka predstavujú Baskovia menšinu obyvateľov.

Úsilie Baskov o nezávislosť na Madride: začarovaný kruh?

Autonómne snahy Baskov v 20. storočí

Nacionalistické snahy Baskov kulminovali už koncom 19. storočia. Nádej na splnenie dlhodobého sna priniesla Ústava z roku 1931, prijatá v období druhej španielskej republiky.³⁾ Ústava vo svojom texte obsahovala, že „jedna alebo viac susediacich provincií, so spoločnými historickými, kultúrnymi a ekonomickými znakmi, majú právo vytvoriť autonómny región, ktorý by predstavoval samostatné politicko-administratívne jadro vo vnútri španielskeho štátu“.

Po dvoch nevydarených pokusoch v rokoch 1931 a 1932, ktoré počítali s autonómiou Baskicka, vrátane Navarry, bol v roku 1933 schválený v referende nový text autonómneho štatútu, ktorý z neho Navarru vylúčil. Rozpustenie kortesov⁴⁾ pred parlamentnými voľbami v roku 1933, ako aj neschopnosť povstalcov dosiahnuť vzájomnú dohodu s republikánskou vládou, oddialili schválenie štatútu

Baskicka až ZUZANA KUNSKÁ
na 1. októ-

ber 1936, takmer tri mesiace po vypuknutí občianskej vojny (1936–1939). Prvá baskická vláda, na čele ktorej stál José Antonio Aguirre, pôsobiaci až do svojej smrti v roku 1960 v exile, prežila len pár mesiacov v provincii Vizcaya. Počas frankizmu⁵⁾ boli akékoľvek snahy o autonómiu jednotlivých španielskych regiónov tvrdo potlačené. Frankizmus sa vyznačoval absolútnou netoleranciou k menšinovým národom, čo sa najviac dotklo práve Baskov a Kataláncov. Jediným spisovným jazykom bola španielčina-kastilčina. Baskičtina, katalánčina či iné menšinové jazyky boli oficiálne zakázané.

Práve v období frankizmu v roku 1959 sa na scéne objavuje Baskická teroristická organizácia ETA,⁶⁾ usilujúca o odtrhnutie baskických provincií od Španielska. Jej prívrženci verili, že „Euskadi ako štát Španielsko okupuje“ a voči okupantom je nutné zakročiť aj prostredníctvom

teroristických praktík. ETA, bojujúca za nezávislosť severoškpanielskej provincie od roku 1968, má odvtedy na svedomí životy asi 850 ľudí, ktorí zahynuli pri prestrelkách, explóziách či útokoch s políciou.⁷⁾

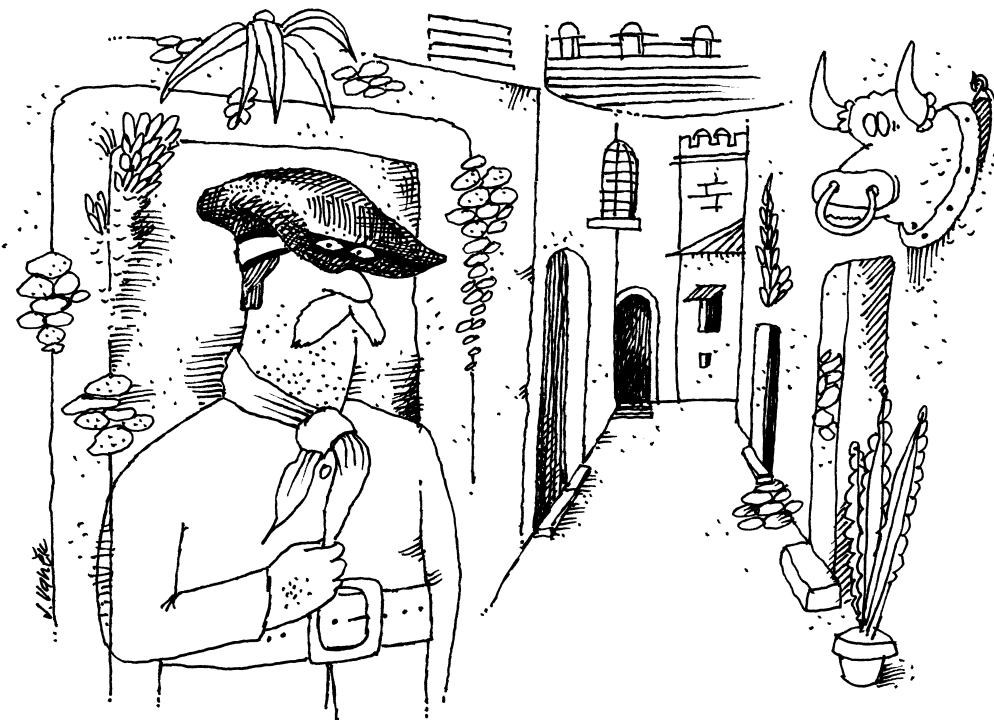
Štyri dni po prvých slobodných parlamentných voľbách od pádu Francoho režimu, 19. júna 1977, bolo zvolané Baskické parlamentné zhromaždenie, ktorého kľúčovou úlohou bolo pripraviť návrh na nový regionálny štatút Baskicka. Baskickí predstavitelia ho 29. decembra 1978 prezentovali v poslaneckej snemovni. Štatút vošiel do platnosti po schválení v referende dňa 25. októbra 1979. V marci 1980 sa v Baskicku konali prvé regionálne voľby.

Krach Ibarretxeho plánu

Prvý február 2005 vošiel do španielskej histórie. V tento deň baskický líder Juan José Ibarretxe obhajoval pred plénom poslaneckej snemovne celoškpanielskeho parlamentu svoj kontroverzný plán na voľné pridruženie Baskicka k španielskemu štátu, známy ako Ibarretxeho plán.

Na sklonku roku 2004 baskický parlament Ibarretxeho plán s odretými ušami schválil.⁸⁾ Podľa plánu „Baskicko je národom s vlastnou kultúrnou identitou, ktorá prináleží okrem baskického regiónu i Navarre a priľahlým francúzskym provinciami, a Baskovia majú právo sami si rozhodovať o svojej budúcnosti.“ To znamená, že majú právo o svojej budúcnosti rozhodovať v referende, pričom právo na jeho zvolanie by malo byť logicky v rukách baskického, nie madridského parlamentu.

Okrem rozsiahlych právomocí, ktoré zaisťuje autonómny status Baskom už dnes (Baskicko má napríklad vlastnú políciu a vyberá takmer všetky dane, z ktorých len pomernú časť odvádza ústrednej vláde, má autonómiu v oblasti sociálneho zabezpečenia, školstva, jazyka, kultúry, bývania, dopravy, ekonomickej a sociálnej politiky, zdravotníctva atď.), Ibarretxeho plán žiada, aby Baskovia mali právo na vlastnú národnosť, ktorá by bola kompatibilná s národnosťou španielskou, vydávali si svoje občianske preukazy, mali vlastné súdy a osobitné zastúpenie na pôde Európskej únie. V prípade, že by sa plán naozaj uskutočnil, Španielsku by v Baskicku zostalo len právo na obranu štátu, jednanie na poli medzinárodných vzťahov, menová politika, clá, právo na udeľovanie azylu, vlastnenie zbraní, udeľovanie značiek lodiam, stanovenie časo-

miery, kontrola nad vzdušným priestorom, kontrola spoločnej legislatívy v oblasti trestného, procesného, obchodného, občianskeho práva a práv duševného vlastníctva.

Plán je však podľa platnej španielskej ústavy⁹⁾ nerealizovateľný. Vzťahy Baskicka s Madridom upravuje ústavný zákon a ten môže zmeniť iba španielsky parlament. To je viac ako nepravdepodobné. Narušenie jednotného Španielska je mimoriadne citlivou otázkou už od čias zjednotenia Iberského poloostrova v druhej polovici 15. storočia. Baskický líder svoj plán obhajuje okrem iného tým, že pokiaľ by národný parlament plán schválil, baskickí separatisti by stratili dôvod ďalej bojovať. „Chceme raz a navždy skončiť s barbarstvom, ktoré pácha na civilistoch ETA,“ nechal sa počuť Ibarretxe. Pokiaľ k dohode nedôjde, Ibarretxe chce vyhlásiť v Baskicku referendum. To je ale opäť v kompetencii Madridu, a ten tak logicky neučiní. Žeby začarovaný kruh?

Vopred bolo viac ako isté, že madridský parlament plán odmietne. Zapaterov kabinet považoval Ibarretxeho plán od začiatku za protiústavný. Podľa slov predsedu vlády „tento plán nemá najmenšiu šancu byť schválený ani aplikovaný“. Úplne rovnaký názor na celú vec výnimočne zdieľajú i opoziční ľudovci. Baskovia sa však cítia ukriždení: „Nie je to demokratické. Vôľa Baskov nikdy nebude nahradená vôľou španielskych strán,“ namietol baskický líder. Vo februári 2005 dolná komora španielskeho parlamentu Ibarretxeho plán veľkou väčšinou zamietla.¹⁰⁾ Odmietnutie plánu v Kongrese viedlo Ibarretxeho k urýchleniu regionálnych volieb v Baskicku, ktoré sa konali 17. apríla 2005.¹¹⁾ Ani ich výsledky neboli v súlade s predstavami lehendakariho. Jeho strana PNV-EA stratila štyroch poslancov. Plán na reformu štatútu Baskicka je v súčasnosti späť v baskickom parlamente a jeho prepracovaná verzia musí byť menej trufalá, aby mala v madridskom parlamente aspoň nejakú šancu na úspech.

Nádej Španielska je nádejou pre Európu

Týmito slovami španielsky premiér Zapatero privítal vyhlásenie trvalého prímeria zo strany ETA na summite Európskej únie v Bruseli dňa 24. marca tohto roku. „Trvalé prímerie ohlásené organizáciou ETA je veľkou nádejou pre Španielsko i pre boj celého medzinárodného spoločenstva proti terorizmu,“ konštatoval

francúzsky prezident Jacques Chirac. Mnohí ale Španielsko varujú a vyzývajú k zvýšenej opatrnosti. ETA napáchala príliš veľa zla na to, aby sa po jednom vyhlásení stratila obozretnosť a nedôvera voči nej.

Podľa baskického lídra by prijatie jeho plánu definitívne vzalo vietor z plachiet teroristickej organizácii ETA. Po vyhlásení prímeria sa však zdá, že je to naopak. Niektoré vyjadrenia baskických extrémistov sa nápadne podobajú textu Ibarretxeho plánu, ako napríklad: „Cieľom tohto rozhodnutia je zahájiť demokratický proces v Baskicku, aby bol vytvorený nový rámec, v ktorom budú uznané práva, ktoré nám ako národu patria. Na konci tohto procesu musia mať baskickí občania možnosť sami rozhodovať o svojej budúcnosti. Demokratický proces by mal viesť k referendu o uznaní práv baskického ľudu.“ Podobnosť nie je náhodná. Ibarretxeho plán podporili niektorí bývalí členovia ilegálnej strany Batasuna, ktorá bola vyškrtnutá zo zoznamu politických strán pre spoluprácu s teroristickou organizáciou ETA. Proti plánu sa naopak odmietavo stavala väčšina baskickej populácie.

Na záver sa vynára hypotetická otázka, či by v prípade schválenia Ibarretxeho požiadaviek v súčasnej podobe bolo Baskicko vôbec schopné bez Španielska prežiť. Tešilo by sa takmer úplnej nezávislosti, malo by právo rozhodovať o svojej budúcnosti, prípadne zastúpenie v inštitúciách EÚ. Je však viac ako pravdepodobné, že baskická ekonomika by bez španielskej podpory neprežila. Baskicko potrebuje španielske i európske trhy a menšinové Baskicko nemá bez pomoci Španielska a Európskej únie takmer žiadnu šancu na udržanie súčasného tempa ekonomického rastu. Jedine, že by Španielsko s odtrhnutím Baskicka súhlasilo a podporilo ho. To by ale znamenalo koniec španielskej jednoty a nie je žiadnym tajomstvom, že rozpad jednotného Španielska je jedným z najväčších spoločenských tabu, ktoré sa históriou krajiny tiahne už od 15. storočia. Inak povedané, čo raz spojili katolícki králi, nerozdelia baskickí politici.

10. 4. 2006

Zuzana Kunska (1979) je interná doktorkou v Inštitute medzinárodných štúdií Fakulty sociálnych vied UK, kde také vede prednášky a semináre k moderným dejinám Španielska.

z.kunsk@centrum.cz

Použitá literatúra

www.elmundo.es: Internetová verzia španielskeho denníka El Mundo.

www.elpais.es: Internetová verzia španielskeho denníka El País.

www.abc.es: Internetová verzia španielskeho denníka ABC.

culturitalia.uibk.ac.at: España – Estado de las Autonomías.

www.euskadi.net: Oficiálna stránka autonómneho spoločenstva Baskicko.

www.paisvasco.com: Všetko o Baskicku.

www.nuevoestatutodeeuskadi.net: *Propuestas del Gobierno Vasco para la convivencia en Euskadi*.

www.euroresidentes.com/Blogs/rodriguez_zapatero/2005/01/plan-ibarretxe.html: rozhovor s premiérom Zapaterom o Ibarretxeho pláne, 10. 1. 2005.

www.el-mundo.es/eta/documentos/tregua_marzo2006.html: *ETA declara un alto el fuego permanente*, 22. 3. 2006.

Martín J., Nanclares, P.: *Las Comunidades Autónomas en el proceso decisorio comunitario: Balance crítico y propuestas de reforma*. Madrid: Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estratégicos, 25. 10. 2004.

¹⁾ Podľa baskického lídra (*lehendakari*) Juana Josého Ibarretxeho.

²⁾ Španielsko je rozdelené na 17 autonómnych spoločenstiev/regiónov (šp. *Comunidades Autónomas*), ktoré sa ďalej členia na 50 provincií na území Španielska a ďalšie 2 provincie na území severnej Afriky (Ceuta a Melilla), ktoré majú postavenie autonómnych miest (*ciudades autónomas*).

³⁾ Prvá španielska republika trvala necelé dva roky (od februára 1873 do decembra 1874), druhá republika päť rokov (1931–1936).

⁴⁾ Kortesy (šp. *Las Cortes Generales*): španielsky parlament (pozn. autora).

⁵⁾ Frankizmus: diktatúra generála Francisca Franca y Bahamondeho (1892–1975), ktorý vládol Španielsku za podpory armády a katolíckej cirkvi od konca občianskej vojny až do svojej smrti (1939–1975).

⁶⁾ ETA: baskicky *Euskadi ta Askatasuna* (Baskicko a jeho sloboda).

⁷⁾ Posledný vražedný útok extrémisti uskutočnili v máji 2003. Od tej doby sa objavilo len niekoľko menších útokov, pred ktorými navyše separatisti vždy vopred varovali.

⁸⁾ Za Ibarretxeho plán hlasovalo 39 poslancov baskického parlamentu za PNV, EA, EB-IU a Sozialista Abertzaleak (niekdajšia strana Batasuna, ktorá bola v roku 2002 Ústavným súdom zakázaná kvôli dokázanej spolupráci s organizáciou ETA). Naopak, 35 poslancov hlasovalo proti plánu (za strany PP a PSOE).

⁹⁾ Ústava bola schválená v referende španielskymi občanmi v decembri 1978. Baskicko dalo najavo svoj nesúhlas s ústavou i malou účasťou voličov v referende. Ústava Španielsko definuje ako unitárny decentralizovaný štát, založený na autonómii autonómnych regiónov s rôznou mierou samosprávy. Inými slovami, španielsky národ zostáva jednotný, avšak jednotlivými národnostiam a regiónom sa priznáva autonómny status.

¹⁰⁾ Proti plánu hlasovalo až 313 poslancov snemovne, za bolo 29 poslancov a dvaja sa zdržali hlasovania.

¹¹⁾ Pôvodne boli naplánované na máj 2005.

Turci v Bulharsku

a jejich role při vstupu země do Evropské unie

Bulharsko se velmi těžce vyrovnává s osmanskou minulostí a jeho politické a kulturní chování v tomto případě se odráží na přístupu vůči Turecku a vůči turecké menšině, která je zde ze všech balkánských států nejpočetnější. Také z toho důvodu hrála otázka postavení turecké menšiny důležitou roli při rozhovorech o vstupu Bulharska do Evropské unie.

STANISLAV DLOUHÝ

Dnes v Bulharsku žije 7,9 milionu obyvatel (2005),¹⁾ z nichž pouze Turků je 859 000–962 000 (2005).²⁾ Připočte-li se k nim 200 000–300 000 Pomáků³⁾ a 260 000 Romů (jsou ze 75 procent muslimové), pak muslimská menšina dosahuje počtu 1,5 milionu populace. Je to téměř 18 procent muslimů na bulharském území, což u Bulharů vyvolává obavy ze znovuoživení muslimské minulosti. Tento vysoký procentuální podíl tureckého muslimského obyvatelstva rychle roste především z důvodu vysoké porodnosti.

V roce 1926 vykazovalo turecké obyvatelstvo počet 578 000, v roce 1934 to bylo 618 000, 656 000 (1956), 670 000 (1961), 781 000 (1965), 820 000 (1975), 1,2 milionu z celkového počtu 9,5 milionu (1985).⁴⁾ V roce 1999 tvořili Turci asi 1 milion obyvatel.⁵⁾ Turecké obyvatelstvo se začalo usazovat na kompaktních územích, nebylo nějak rozptýleno po celém území, ale vytvářelo národnostně homogenní vesnice.

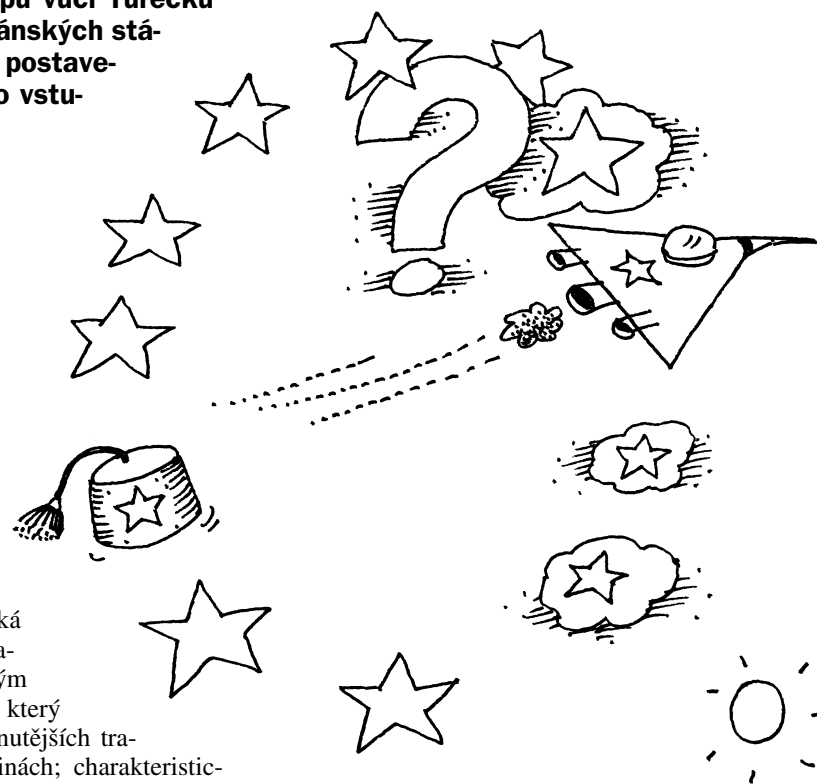
Turecká (turecky hovořící) populace sídlí ve dvou teritoriálně oddělených oblastech – ve východních Rodopech (Kardžali, Smoljan, Chaskovo), na severovýchodě země (Šumen, Gerlovo, Targoviště, Ruse) a také na jihu země (Plovdiv, Asenovgrad). Turci v Bulharsku nejsou jednotní a výrazně se oddělují na dvě etnografické skupiny (Amundžové, Kyzylbašové).⁶⁾

Tlak na vystěhování

Turci tvořili v 19. století asi třetinu celkového počtu obyvatelstva, po vzniku sa-

mostatného Bulharského knížectví v roce 1878 byli postupně vystaveni tlaku na vystěhování. Poslední organizované přesídlování obyvatel do Turecka se uskutečnilo v roce 1950 a také po roce 1968. Turecká muslimská populace se vyznačuje zcela odlišným způsobem života, který se odvíjí v semknutějších tradičních velkorodinách; charakteristickým znakem je i podstatně vyšší porodnost. Turecké muslimské obyvatelstvo bylo značně imunní vůči komunistické ideologii. Bulharský přístup k islámským menšinám procházel od roku 1878 mnoha etapami. Specifický byl asimilační a homogenizační proces po roce 1970. Tehdejší komunistický vládce Todor Živkov ho zaštitil programem „ustavení národní jednoty a očistění demografické situace“.⁷⁾ Komunistická vláda existenci Turků popírala, stejně jako řecké úřady na opačné straně jižní hranice. Muslimští obyvatelé (Turci, Pomáci) byli označováni za Bulhary islámského vyznání, kteří jen zapomněli na svůj bulharský původ. V osmdesátých letech 20. století se Bul-

harsko dostalo do hospodářské krize, kterou úřady kladly za vinu Turkům.⁸⁾ V roce 1983 pak byla zahájena cílená asimilační kampaň vůči Turkům, Pomákům a muslimským Romům. Byly uzavírány mešity, turecké školy a kulturní zařízení, docházelo k systematickému ničení kulturních a historických památek (hřbitovy) a k dalšímu negování turecké přítomnosti v zemi a platil zákaz používání tureckého jazyka na veřejnosti a konání náboženských obřadů.⁹⁾ Bulharské úřady si byly jisty většinovou podporou vlastního národa. Po roce 1989 otevřelo Bulharsko své hranice a došlo k exodu 300–325 tisíc bulharských Turků do Turecka, z nichž přes 190 000 se později vrátilo zpět do Bulharska.¹⁰⁾ Po svobodných volbách

v roce 1990 a 1991 jsou bulharští Turci politicky organizováni v mnoha spolicích a v turecké politické straně *Hnutí za práva a svobody*.

Hnutí za práva a svobody (Dviženie za prava a svobody – DPS) je v současnosti politická strana, která je nejvýznamnější politickou organizací na ochranu tureckých politických a kulturních práv, jež svou působností navazuje na podzemní organizaci *Národní hnutí tureckého osvobození*, které vzniklo již v roce 1984. Voliči jsou z 94–96 procent bulharští Turci, takže se nejedná o čistě etnickou stranu. Jako politická strana vstoupilo DPS do politického života okamžitě po změně re-

žimu na přelomu 80. a 90. let. Dnes je Hnutí za práva a svobody hlavním reprezentantem turecké, ale i romské menšiny. Jeho úspěšnost je dána především strategickou pozicí mimo pravolevou osu, která mu umožňuje podporovat jakoukoli vládu.¹¹⁾ V první fázi systémových změn na počátku 90. let nechtěla žádná větší politická strana vytvořit koalici s Hnutím za práva a svobody, protože jejich zástupci se báli, že by ve veřejném mínění vypadali jako protiturečtí a jako protivníci národních zájmů.

Teprve se vstupem excara Simeona Saskokoburskogotheského do vlády začalo Hnutí za práva a svobody výrazněji zastupovat tureckou menšinu. Avšak jeho zástupci měli slabá řešení pro vylepšení menšinových práv a nedokázali je prosadit.¹²⁾ Hnutí za práva a svobody vědomě ignorovalo skutečnost, že mezi menšinou a většinou jsou v právech výrazné rozdíly a nečinilo výraznější kroky, které by situaci změnily. Úspěšní nebyli ani v prosazení jazykových práv pro tureckou menšinu. Podle Bulharů je základním předpokladem pro integrační politiku mezi menšinou a většinou znalost bulharštiny. Jazyková segregace ve vzdělávacím systému by měla za následek, že integrační politika mezi Turky a majoritou by byla velice slabá. Národnostní menšiny mohou kromě bulharštiny studovat a učit se i vlastní jazyk. Znalost bulharštiny je však v úředním styku i ve vzdělávacím systému klíčová. Turecká menšina zastává názor, že jazyková práva by nebyla dostatečným a vyhovujícím uznáním menšinových práv, proto v tomto směru zatím nečinila kroky. Političtí představitelé turecky mluvícího obyvatelstva žádají o přehodnocení statusu národnostní menšiny na druhý státotvorný národ.

Otázka integrity státu

Bulharská ústava respektuje ochranu práv a svobod všech etnických a náboženských skupin v duchu moderního konstitucionalismu. Zakazuje utváření politických stran na etnickém, rasovém nebo náboženském základě a také regionální autonomizaci na etnickém nebo náboženském principu z důvodu ochrany integrity státu.¹³⁾ Bulharská ústava tedy kategoricky odmítá sdružování v organizacích, které by narušovaly územní integritu a národní suverenitu. Celkově shrnuto, bulharská ústava se jeví jako velice nedostatečná vůči menšinám. Není postavena na etnickém, nýbrž na politickém modelu.

Bulhaři si obecně v novodobé historii zachovávali rezervovaný přístup k národ-

nostním menšinám, vzhledem k jejich dlouhodobě vysoké natalitě, která ohrožuje Bulhary jako národ, a vytváří tak jakousi dějinnou hrozbu a obavy. Bulharů se v současnosti rodí daleko méně, a tak v národnostních menšinách spatřují element, který může rozvrátit jejich kulturu.

Velkobulharská nacionální ideologie, silně se vyčleňující vůči muslimům a turecké menšině, se vyznačuje kultivací nepřátelství k bývalým osmanským vládcům, respektive k jejich potomkům. Tato koncepce rovněž pokládá Makedonce za pouhou odnož bulharské populace a makedonštinu za západní dialekt bulharštiny. Touha sjednotit v rámci této koncepce všechna území obývaná Bulhary v jednotný národní stát se již v roce 1913 ukázala jako nedosažitelná.

Společný zájem o úspěšné začlenění do Evropské unie

Vzájemné oficiální zahraničněpolitické vztahy mezi Bulharskem a Tureckem jsou na stabilní úrovni od poloviny devadesátých let 20. století. S Tureckem je Bulharsko v současnosti spojeno především snahou obou států o vstup do Evropské unie. Jistým faktem ale je, že oba státy nevstoupí do EU současně. Předpokládaný vstup Bulharska se odhaduje na rok 2007–2008, u Turecka to bude pravděpodobně mnohem později. Turecká menšina představuje v Bulharsku přímo utvářející politicko-ekonomický element, který ovlivní vstup Bulharska do Evropské unie. S rostoucí rolí Turecka jako regionální ochranné mocnosti tureckého obyvatelstva na Balkáně budou vzrůstat požadavky na uznání práv pro tureckou populaci.

V 90. letech byla strana DPS (Hnutí za práva a svobody) neustále obviňována z podněcování nacionalistických nálad. Lze předpokládat, že současný stav v Bulharsku z hlediska nacionalistických, populistických a nenávistných hesel ze strany Bulharů i Turků utichl, neboť mají společný zájem o úspěšné začlenění do Evropské unie. Vnitropolitické bulharsko-turecké vztahy v současnosti představují velice citlivou otázku. Nacionalistická hesla však ustala v souvislosti se stále diskutovanějším tématem, který se týká vstupu Bulharska do EU. Turecká menšina se zasazuje o vznik turecké vysoké školy v Sofii (turecké soukromé střední školy jsou již na denním pořádku). Velice citlivé téma představuje výstavba mešit v Bulharsku, která je financována Saúdskou Arábií přes Turecko (finanční toky ze Saúdské Arábie plynou v současnosti i do Albánie, Bosny a Hercegoviny a Makedonie). Nedaleko

Plovdivu vyrůstá největší mešita na Balkánském poloostrově (ne náhodou právě v Bulharsku). Turečtí obchodníci a podnikatelé v Bulharsku (bulharští Turci) dostávají ekonomické dotace a bezúročné půjčky (v souladu s islámským právem) od *Islámské rozvojové banky* pro rychlý ekonomický start. Turecká menšina představuje nejsilnější ekonomický potenciál, který se vyznačuje vyšším ekonomickým produktem. V 80. a 90. letech byla nesmyslně obviňována z ekonomického úpadku země, i když naopak se tureckým obchodníkům podařilo zabránit totálnímu ekonomickému kolapsu a státnímu bankrotu. Bulhaři si obecně do 21. století zachovali předsudky k etnickým Turkům, jež považují za potomky Osmanů, kteří chtějí bulharský národ zlikvidovat – v současnosti ne již ohněm a mečem, ale ekonomicky. Dnes se začíná stále častěji objevovat termín „*ekonomická islamizace Balkánu*“, která je pouze novodobou formou a modifikací islamizace, jakou všichni znají z historie.¹⁴⁾

Unie nutí Bulhary zlepšovat postavení turecké menšiny

Současná bulharská vláda a úřady usilují o rychlou a plnohodnotnou menšinovou politiku především vůči tureckému obyvatelstvu, které má relativně velkou politickou sílu. Bulhaři se nyní vzhledem ke společnému aktuálnímu zájmu vzdávají mýtů o Turcích. Politické a ústavní kroky, které Bulhaři podnikají vůči turecké menšině, by bez existence Evropské unie jako aktéra na Balkáně nebyly akceptovatelné, nyní je však za nepřímé účasti EU Bulhaři činí s plnými silami.

Ahmed Dogan (představitel Hnutí za práva a svobody) zastává názor, že Bulharsko je součástí nového globalizujícího se světového řádu. Menšinové konflikty představují podle něj ve vnitrostátní politice problém, ale současně tvoří nástroj mezinárodní politiky, což se v současnosti jeví jako velice aktuální.

Bulharské úřady si jsou zároveň vědomy faktu, že to bude právě turecká populace Bulharska, která se bude v příštích letech a desetiletích podílet na zprostředkování tureckého vlivu (nejen ekonomického, ale i společensko-sociálního). Turecká menšina tak bude vytvářet vzorový element pro ovlivňování evropského veřejného mínění. Bude záležet na přístupu Bulharska k turecké menšině (především v jeho menšinové politice). Je možné, aby se tak z Bulharska díky Evropské unii stala modelová země Balkánu, která bude ostatním balkánským státům předkládána jako vzor? ○

Stanislav Dlouhý (1980) vyučuje na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě.

standa80@centrum.cz

Etnické a regionální strany v současné Evropě

MIROSLAV
MAREŠ

¹⁾ United Nations Foundation. Bulgaria. [online]. www.nationbynation.com/ Bulgaria/index.html

²⁾ United Nations Foundation. Bulgaria [online]. www.nationbynation.com/Bulgaria/index.html Geo Strategie [online]. *Turks in Bulgaria. Population data, Demographic.* www.geo-strategies.com/activepages/search.pl?q=Turks+in+Bulgaria

³⁾ Pomáči jsou specifickou menšinou. Jedná se o tzv. bulharofonní muslimy, kteří mluví bulharsky, avšak z náboženských důvodů se odmítají identifikovat s bulharskou národností.

⁴⁾ Šatava, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*, str. 46–48.

⁵⁾ GeoNative – minorities [online]. *Turkish in Bulgaria.* www.geocities.com/Athens/9479/bultur.html?20055 Turksforum [online]. *Information and Fact.* www.turksforum.nl/ Organization for the European Minorities [online]. www.turksforum.nl/

⁶⁾ Článek: *Turks in Bulgaria are the Bulgars.* [online]. www.network54.com/Forum/thread?forumid=281616&messageid=1100540874&lp=1102961803

⁷⁾ Weithmann, W., Michael: *Balkán, 2000 let mezi Východem a Západem*, str. 376. Nahodilová, L.: *Bulharofonní muslimové, Pomáči.* Euroasijský Expres – elektronický časopis [online]. www.euroasia.eu-web.cz/9-2002_ba_nahodilova.htm Euroasijský Expres [online]. Nahodilová, Lenka: *Bulharofonní muslimové.* www.euroasiana.net/oblast/clanek.php?clanekid=32

⁸⁾ Vykoukal, J., Litera, B., Teichman, M.: *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Libri, Praha 2000, str. 620–622.

⁹⁾ Turkish Forum [online]. www.turksforum.nl/ ¹⁰⁾ GeoNative – minorities [online]. *Turkish in Bulgaria.* www.geocities.com/Athens/9479/bultur.html?20055 Center for International Development and Conflict Management [online]. *Turks in Bulgaria.* www.cidcm.umd.edu/inscr/ mar/data/bultur.htm

¹¹⁾ Kubát, Michal a kolektiv: *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy.* Eurolex Bohemia, Praha 2004, str. 89.

¹²⁾ Obecně pro balkánské státy platí, že po skončení studené války a v transformaci politických systémů na demokratické mají menšiny lepší podmínky.

¹³⁾ Kubát, M. a kol.: *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy.* Eurolex Bohemia, Praha 2004, str. 76–90. Nahodilová, L.: *Etnická paleta dnešního Bulharska*, [online]. www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=473

¹⁴⁾ Islám v současnosti zaznamenává v poměru s pravoslaviem na Balkáně rychlejší růst počtu věřících, což je způsobeno vyšším demografickým přírůstkem zejména turecké muslimské populace.

Použitá literatura

- Kol. autorů: *Zahraniční a bezpečnostní politika vybraných zemí Balkánu.* Mezinárodní politologický ústav. Masarykova univerzita v Brně. Brno 2004.
- Riedel, Sabine: *Die Erfindung der Balkanvölker. Identitätspolitik zwischen Konflikt und Integration.* VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2005.
- Fiala, P., Holzer, J., Strmiska, M., a kol.: *Politické strany ve střední a východní Evropě – ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích.* Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Brno 2003.
- Todorova, M.: *Die Erfindung des Balkans. Europas bequemes Vorurteil.* Primus Verlag, Darmstadt 1999.

Etnické a regionální zájmy představují v soudobé Evropě důležité politické téma na národní i mezinárodní úrovni. Jedním z aktérů, kteří se podílejí na prosazování zájmů etnik a regionů, jsou politické strany. V některých evropských státech se etnickým či regionalistickým stranám podařilo získat silné pozice v tamních politických systémech. V souvislosti s europeizací politiky starého kontinentu přenesly své působení i na evropskou úroveň. Etnické a regionální strany představují i zajímavou výzvu pro politologický výzkum, přičemž je ale třeba zdůraznit, že řada otázek v jeho rámci doposud není uspokojivě vyřešena.

Vymezení etnických a regionálních stran

V obecném pojetí se za etnické a regionální strany zpravidla považují strany, které se profilují jako reprezentanti etnických menšin anebo substátních regionů (zpravidla periferních, případně alespoň subjektivně různě znevýhodňovaných). V případě tohoto vymezení se tedy nelze vázat čistě na etymologické hledisko, protože politická strana může ve své politice upřednostňovat i většinové etnikum, v takovém případě se ovšem zpravidla v evropském prostoru hovoří o krajní pravici.

V souvislosti s označením stran působících v regionech je často synonymně používáno označení regionální a regionalistická strana. Politolog Maxmilián Strmiska ovšem synonymní použití kritizuje a pojem regionalistická strana vyhrazuje pro strany, které se vymezují na politické ose separace–integrace, zatímco regionálními stranami jsou podle něj „samostatné stranicko-politické formace regionální obediencie, jejichž ideově-programová i organizační identita, stejně jako jimi používané (a s jejich identitou spjaté) zdroje politické legitimity a volební mobilizace mají regionální charakter“ (Strmiska 2005: 7).

Etnické a regionalistické strany jsou zpravidla pojímány jako jeden typ stran, ovšem někteří odborníci etnické a regionální strany oddělují. Je skutečností, že etnická strana může být a často též je současně stranou regionální, neplatí to však obecně. Některé etnické strany mají teritoriálně roztroušenou základnu a některé regionální strany nejsou vázány na menšinové či marginalizované etnikum. Přestože někteří politologové pracují s konceptem etnicko-regionalistické stranické rodiny, jiní existenci takového typu rodi-

ny zpochybňují a poukazují na silně heterogenní charakter soudobých etnických a regionálních stran.

Rozčlenění etnických a regionálních stran

Etnické a regionální strany se navzájem liší svým původem, svými zájmy a cíli, systémem, ve kterém působí, svou širší politickou orientací i vztahem k politické kultuře. Z hlediska původu lze vymezit zhruba tři základní typy¹⁾ podle toho, zda etnická či regionální strana vznikla a) zcela samostatně v regionu či v rámci etnika, b) z celostátně působící strany (přičemž se může jednat i o její regionální/etnickou pobočku), c) z neúspěšné celostátní strany (jež se následně „stáhla“ do jednoho regionu či do etnického prostředí).

Etnické zájmy politických stran jsou zpravidla stanoveny v závislosti na pozici etnika v širším multietnickém prostředí, a mohou jimi být:

- zachování a zajištění existence etnika/národa a jeho příslušníků;
- odstranění právní a faktické diskriminace etnika/národa;
- autonomie etnika/národa (různých stupňů);
- etnický separatismus (komplexní separace etnika od jiných částí společnosti);
- etnická exkluzivita nebo získání dominance uvnitř společnosti.

Regionalistické zájmy lze rozčlenit podle vztahu k teritoriálnímu uspořádání. Mohou jimi být:

- obrana současného teritoriálního statusu regionu;
- zrovnoprávnění s ostatními regiony (právní, ekonomické, kulturní atd.);
- regionální autonomie (specifická samosprávná pozice regionu);

- secesionismus (secese části území od jednoho státu a na tomto území vznik nového státu);

- separatismus (separace teritorií z více států a vznik nového státu);

- iredentismus (oddělení teritoria z jednoho státního útvaru a přičlenění k druhému, zpravidla ve vazbě na etnicko-národní soudržnost).

V případě etnicko-regionálních stran jsou pochopitelně etnické a regionalistické zájmy vzájemně různým způsobem kombinovány.

Etnické a regionální strany mohou být jedinými stranami profilujícími se dominantně na obhajobě zájmů etnika anebo regionu. V rámci regionálních i celostátních systémů pak soutěží s celostátně orientovanými stranami. V případě existence více subjektů hlásících se k výše uvedeným zájmům však dochází i k soutěži mezi nimi navzájem a případně i ke vzniku různých typů regionálního pluralismu či stranických systémů (Strmiska 2005: 14–45) anebo tzv. etnických (národních) politických táborů.

Etnické a regionální strany mohou mít různou širší ideovou orientaci, což se projevuje i existencí uvedených systémů. Etnické a regionální strany pak mohou současně vytvářet specifické subtypy dalších stranických rodin (např. socialistické, křesťanskodemokratické, zelené, komunistické, krajně pravicové²) apod.). Etnické a regionalistické strany mohou užívat či podporovat různé metody, které buď odpovídají, nebo neodpovídají soudobé převažující politické kultuře v Evropě. Zvláštním typem byla či jsou tzv. politická křídla etnicko-teritoriálních teroristických organizací. Naprostá většina etnických a regionálních stran v Evropě však uznává demokratickou politickou kulturu.

Významné etnické a regionální strany a systémy v soudobé Evropě

Etnické a regionální strany v Evropě se liší i podle významu, který dokázaly v rámci svých etnik či regionů, resp. v rámci celostátních stranických systémů získat. Pokud strany působí v rámci regionálních parlamentů a vlád, mohou zde dlouhodobě obsadit relevantní pozici a případně působit i ve vládách na celostátní úrovni. Takovému působení napomáhá i to, pokud se v případě regionální či etnické strany fakticky jedná o pobočku celostátní strany.

Příkladem jsou především strany z regionálních systémů Španělska, zvláště pak katalánské. Relevantními stranami

jsou však i mnohé strany z regionálních systémů Baskicka, Navarry, Andalusie, Galicije, Kanárských ostrovů apod. Pokud budou za regionálně-etnické systémy považovány i valonská a vlámská soustava v Belgii, jsou jejich strany důležitými politickými aktéry (včetně možné vyděračské pozice krajně pravicového *Vlámského zájmu*). Pluralitní politický systém (jehož strany však nemají zásadní vliv v parlamentu na národní úrovni) existuje i v Severním Irsku.

Ve svých regionech ve Velké Británii působí *Skotská národní strana (SNP)* a *Strana Walesu (PC)*. V evropských zemích se na etnické a regionální i celostátní úrovni stabilně prosazují například *Strana maďarské koalice (SMK)* na Slovensku (která je v současnosti i členem vládní koalice), italská *Liga severu* (dříve působila v italské vládní koalici) s krajně pravicovými tendencemi, *Jihotyrolská lidová strana (SVP)*, *Sardská strana akce (PS'd A)* v Itálii, některé vojvodinské strany v Srbsku, strany orientované primárně na ruskou menšinu v pobaltských zemích, *Švédská lidová strana* ve Finsku apod. Někdy bývá za regionální stranu označována i vlivná bavorská *Křesťanskosociální unie (CSU)*.

Několik etnických či regionálních stran bylo sice dočasně volebně úspěšných, poté však jejich vliv upadl (např. *Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnosti pro Moravu a Slezsko*). Některé etnické a regionální politické strany ale dosáhly svých cílů (byť často v kombinaci s jinými faktory než pouze vlastním působením), a tím ztratily svou etnickou či regionální identitu. Stalo se tak především v případech, kdy prosadily vznik vlastního státního útvaru.

Příkladem je například *Slovenská národní strana*, vlastenecké strany (či jejich zárodky v různých hnutích) v pobaltských republikách někdejšího SSSR či v zemích bývalé Jugoslávie (zvláště ve Slovinsku a v Chorvatsku). V dřívější době se jednalo i o úspěchy iredentistů, kteří se následně začlenili do širších politických stran (typicky Sudetoněmecká strana, která se v roce 1938 začlenila do NSDAP, i když její „úspěch“ je třeba vnímat jako časově omezený).

Etnické a regionální strany na evropské úrovni

Pro řadu etnických a regionálních stran se důležitou arénou politického působení stala i Evropská unie, včetně Evropského parlamentu. Některé z těchto stran sice na EU nahlížejí jako na projekt, který může ohrozit etnickou či regionální identitu, ji-

ně však oceňují koncept Evropy regionů (i když jejich pojetí se nemusí zcela krýt s oficiální linií EU) a podporují skutečnost, že Evropská unie oslabuje vliv tradičních národních států (Lynch 1997: 190–191).

Na evropské úrovni vznikla i politická strana podle článku 191 Smlouvy o ES, která chce sdružovat regionální a etnické strany. Nazývá se *Evropská svobodná aliance (EFA)* a kořeny jejího vývoje spadají na přelom sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století. Podle stávajícího norem evropského práva byla uznána v roce 2004. Hlásí se ke konceptu demokratického nacionalismu a k Evropě regionů. V Evropském parlamentu vytvořila s ohledem na vlastní slabé zastoupení společnou politickou skupinu se Zelenými.

V současnosti EFA sdružuje 33 členských stran z jedenácti členských států. Početně se tedy jedná o relativně velké množství subjektů, přičemž je ale třeba zdůraznit, že většina z nich je v podstatě zcela bezvýznamných. Relevantní vliv v národních politických systémech či při evropských volbách mají především *Skotská národní strana*, vlámský *SPIRIT* a některé členské regionální strany ze Španělska.

Těto eurostraně se nepodařilo podchytit řadu světonázorově orientovaných stran, a navíc otevřeně odmítá, aby jejími členy byly ultrapravicové a proteroristické strany. Důsledkem uvedených skutečností je, že například *Švédská lidová strana*, *Jihotyrolská lidová strana* či *Maďarská demokratická koalice* ze Slovenska jsou členy Evropské lidové strany (Mareš 2006).

Několik významnějších formací z fragmentovaných regionálních systémů Španělska a ze Severního Irsku se zapojuje do příslušných ideově orientovaných eurostran. Krajně pravicové etno-regionální strany (*Vlámský blok*, *Liga severu*) participovaly na doposud neúspěšných krajně pravicových sjednocovacích pokusech.

Etnické a regionální politické strany v kontextu ostatních forem prosazování zájmů

Etnické a regionální politické strany jsou pouze jednou z možných forem prosazování zájmů etnik a regionů. Mezi další patří například působení exponentů těchto zájmů v celostátních politických stranách, vytváření nestranických zájmových skupin (různé míry politické angažovanosti a používajících nejrůznějších metod) či využívání širších zájmo-

vých skupin, například lidskoprávního zaměření. Působení stran i zájmových skupin může být propojeno i se státní menšinovou a regionální politikou.

Jak vyplývá z předchozího textu, současné etnické a regionální strany se značně liší co do celkového charakteru i úspěšnosti. Vnímání etnické či teritoriální identity mezi jejich potenciálním voličstvem prochází řadou změn, ovlivněných státní politikou vůči etnikům a regionům i definováním zájmů v prostředí etnik a regionů. Současný vývoj však dokazuje, že etnická a regionální hnutí, jejichž součástí jsou i etnické a regionální strany, zůstanou akty evropské politiky i ve 21. století.

○

Miroslav Mareš (1974) je docentem na katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a na Institutu pro srovnávací politologický výzkum téže fakulty.

mmares@fss.muni.cz

Poznámka

Tento příspěvek byl zpracován v rámci Výzkumného záměru Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích (kód MSM0021622407).

¹⁾ Podrobnější rozdělení regionálních stran dle původu realizoval Maxmilián Strmiska (Strmiska 2005: 10–11).

²⁾ Někteří odborníci, například Ferdinand Müller-Rommel, však za etnickoregionální strany nepovažují fašisticko-nacionalistické regionální strany a strany, které sice mají v programech obsaženy regionalistické, autonomistické nebo separatistické požadavky, avšak pouze v podřízeném významu vůči jiným podstatnějším cílům, např. v oblasti socioekonomické politiky (Müller-Rommel 1997: 19).

Literatura

Lynch, P. (1997): *Co-operation between Regionalist Parties at the Level of European Union. European Free Alliance*. In De Winter, L., Türsan, H. (ed.): *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge, London and New York, s. 190–203.

Mareš, Miroslav (2003): *Úvod do problematiky výzkumu etnických a regionálních stran v České republice*. In Mareš, Miroslav (ed.): *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 5–8.

Mareš, Miroslav (2006): *Reprezentace menšin v evropském systému politických stran*. In Chytilík, Roman – Mareš, Miroslav (2006): *Reprezentace zájmů menšin v EU*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, v tisku.

Müller-Rommel, F. (1997): *Ethnoregionalist Parties in Western Europe. Theoretical considerations and framework of analysis*. In De Winter, L., Türsan, H. (ed.): *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge, London and New York, s. 17–27.

Strmiska, Maxmilián (2005): *Regionální strany, stranické systémy a teritoriálně-politický pluralismus. Pojetí a typologie evropských regionálních stran a regionálních stranických soustav*. Brno: Anton Páisenka.

Dal nám pitbul křídla?

Ohlédnutí za britským předsednictvím v Evropské unii

JAN WINKLER

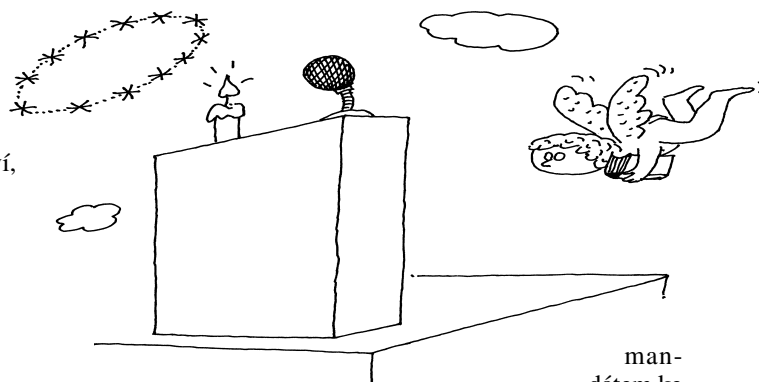
Uplynulo několik měsíců od skončení britského předsednictví a mělo by být možné přistoupit k jeho zhodnocení *sine ira et studio*. I Britové sami ještě nepovažují časový odstup za dostatečně velký, aby účtovali. První větší workshop na téma britského předsednictví chystaly společně dvě významné instituce (think tank Chatham House a University Association for Contemporary European Studies – UACES) na polovinu května.

Jedna věc se však jeví jako zřejmá již teď: Bylo to významné předsednictví, které, ač nepřijalo dokument dějinného významu, rychle a zásadně změnilo tvář Evropy, připomnělo jasně a zřetelně národům spojeným v Evropské unii, a zejména jejich představitelům, že existuje vnější svět mimo Evropskou unii. Tento svět na direktivy EU nečeká a na Evropu hledí jako na objekt, nikoli jako na subjekt svého vývoje.

Kontext

Připomeňme si základní parametry situace, v níž Velká Británie žezlo od Lucemburčanů přebírala. Z témat důležitých pro život uvnitř Unie je třeba zmínit především odmítnutí lucemburského návrhu finanční perspektivy EU pro léta 2007–2013. O toto odmítnutí se Velká Británie zasloužila rozhodující měrou, a to zjevně již jako součást strategické vize vlastního předsednictví. V červnu odmítli Francouzi v referendu ústavní smlouvu, následovali Nizozemci. Výsledek nebyl neočekávaný.

Již za květnové návštěvy tehdy nového českého premiéra Paroubka v Londýně se Tony Blair velmi opravdově a starostlivě ptal: Odmítnou-li Francouzi evropskou ústavu, co s tím budeme dělat? Ptal se i nás, Čechů, každý použitelný námět by byl dobrý. Přesto limbo, do něhož upadla nejen ústavní smlouva, ale i celá Francie a její prezident, ovlivnilo budoucí předsednictví. Také volby v Německu, od nichž paradoxně vládnoucí socialistická Labour party očekávala vítězství CDU/CSU Angely Merkelové se silným

mandátem ke změnám, přinesly nejen výsledek komplikovaný, ale hlavně téměř na tři měsíce zbrzdily vytvoření vlády. Německo se schůzek účastnilo v podobě orla s dvěma hlavami kancléřemerita a kancléře-electa. A v neposlední řadě také volby v Polsku navodily situaci, kdy se vítězné pravicové strany postavily proti sobě a místo silné vlády vytvořily nestabilní rovnováhu. K dovršení potíží právě v den, kdy Britové hostili jednání skupiny G8, na němž od prvních dnů svého předsednictví hodlali předestřít svou globální agendu, zasáhl centrum Londýna rozsáhlý teroristický útok s desítkami mrtvých. Vymazal tak jen den starou radost Britů ze získání Olympijských her 2012 pro své hlavní město.

Mimo Evropu pak pokračovala drama válečná i humanitární: hlad a genocida v Darfúru, vlekoucí se povstalecká válka v Iráku, pokračující napětí na Středním východě a pramalý posun v rekonstrukci Afghánistánu. Afrika se ukázala jako jediný kontinent, kde ukazatel chudoby (podíl obyvatelstva žijícího za méně než dolar denně) navzdory miléniovým cílům OSN dále vzrostl na rozdíl od Asie, kde chudoba poklesla výrazně, i na rozdíl od Jižní Ameriky, která rovněž zaznamenala zlepšení, byť nikterak dramatické. Čína a Indie se stávají globálním konkurentem

VZTAHY A PROBLÉMY

Evropy, a to už nejen nízkou cenou práce, ale i produkcí vysoce kvalifikované pracovní síly díky investicím do vzdělání a výzkumu. Ve vztahu k USA se technologická závislost a zaostávání Evropy zvýšilo, navzdory proklamacím unijní lisabonské strategie. Také negativní dopady rozvoje průmyslové a konzumní společnosti na přírodu pokračují. Sotva se lidstvo jakžtakž vypořádalo s ozónovou dírou, hrozí – údajně nevratná – klimatická změna.

Východiska

Byl-li někdo britským přístupem a taktickým postupem zaskočen, pak nejspíš podcenil, jak bylo těžké sladit roli nestraného moderátora unijních záležitostí s nabídnutou rolí evropského lídra v situaci ochablé Francie i Německa. Nevzal nejspíš do úvahy, nakolik politika zahraniční zůstává pupeční šňůrou spojená s politikou vnitřní, nakolik „politika zahraniční je funkcí politiky domácí“. Dnes se málokdo otevřeně hlásí ke kdysi slavné tezi, že státy nemají společenství, mají jenom své zájmy. Nicméně stojí-li britská zahraniční politika na pilířích *Zájmy* a *Hodnoty*, britské předsednictví bylo také testem, jak si Velká Británie představuje vyvažování zájmů a hodnot.

S těmito a dalšími faktory na mysli vystoupil Tony Blair v červnu 2005 před Evropským parlamentem s projevem, který mnozí považovali za program britského předsednictví. Jistě tomu tak i bylo. Jestliže ovšem bezprostředně po skončení britské role byly dosažené výsledky dávány do kontrastu s ambicemi tohoto vystoupení, je třeba připomenout nejlepší etonské a oxbridgeské tradice plamenných projevů před vážnými rozhodnutími. Blair mluvil spíše jako Tyrtaios ke Sparfanům či Achilles k Myrmidonům před Trojou v naději, že rozdmýchá bojovného reformního ducha Evropanů.

Přístup Britů k Evropskému parlamentu byl vůbec v mnoha ohledech hodný zvláštní pozornosti. Zatímco některé klíčové instituce Evropské unie mohly trpět pocitem, že je předsednictví moc nepotřebuje (a byla to při výkonnosti britské administrativy a diplomacie do značné míry i pravda), parlament se cítil náležitě ošetřován. Nejenže Britové zdařile využívali své sítě kontaktů uvnitř a kolem parlamentu vytvořené již v minulosti, ale i členové vlády odpovědní za jednotlivé agendy si pravidelně nalézali čas, aby před

sněmovnu předstupovali dobře připraveni a ve vhodné chvíli. Vzhledem k tomu, že vzorem jim v tom byl sám premiér, šlo nepochybně o naplnění předem stanovené taktiky. A ta se rozhodně vyplatila.

Strom poznáte po ovoci

Jaké tedy byly skutečné britské priority? Ve zmíněném projevu z června 2005 premiér Blair napsal otazník nad záměrem přinést prostřednictvím *ústavy* „Evropu blíže lidem“. Zpochybil pokrok při uplatňování lisabonské agendy, a zároveň slíbil, že nový rozpočet obnoví důvěryhodnost Evropy, neboť to bude „dobrý rozpočet“. Předestřel čtyři hlavní politické agendy: modernizovat sociální model, podpořit tento model odpovídajícím rozpočtem, uplatnit realistické prvky lisabonské agendy a nastolit dostatečně pružný makroekonomický rámec pro Evropskou unii. Z dalších oblastí pak zazněl apel na podchycení problémů s organizovaným zločinem a migrací. Pro oblast Společné zahraniční a bezpečnostní politiky slíbil prosazování opatření, která jsou ve strategickém zájmu Evropy. Zdůraznil prioritu potírání chudoby v Africe a závazek EU k rozšíření o další země, výslovně pak o Turecko a Chorvatsko.

Absolutní přednost ve vztahu k Evropské unii měla tři témata: dvě konstruktivní a jedno „destruktivní“. Tím posledním je míněno odhodlání utlumit meritorní debatu o vzkříšení ústavní smlouvy, prosadit období skutečné reflexe a nedopustit předstírání, že se nic neděje, „*business as usual*“. Mistrovským kouskem byl z tohoto pohledu říjnový summit v Hampton Court. Komplementárně k utlumení debaty měla být připravena dohoda o novém rozpočtovém výhledu, která bude respektovat reformní směřování. „Každá krize představuje příležitost. A ta se teď Evropě nabízí, budeme-li mít odvahu se jí chopit,“ řekl Blair ve Štrasburku.¹⁾ Třetí nepochybnou prioritou byla agenda rozšiřování, zejména pak zahájení rozhovorů s Tureckem.

Co však zejména znamenalo velkou příležitost pro Velkou Británii, byla její role světového hráče, jímž i přes propady poválečného vývoje je. Země, která je stálým členem Rady bezpečnosti, která souběžně s předsednictvím EU předsedala i skupině G8, *spiritus agens* Commonwealthu, disponující rozsáhlou sítí diplomatických misí, si je vědoma své odpovědnosti za řešení globálních problémů. Ačkoli se starost o euroatlantickou vazbu neobjevila jako explicitní priorita, vychá-

zelo předsednictví maximálně vstříc snaze USA, aby se ve vztahu k veřejnému mínění v Evropě, a zejména ve velkých zemích EU zlepšilo vnímání ovlivněné prvním obdobím prezidenta Bushe. Jakkoli *causy* typu Abu Ghraib, lety CIA a Guantánamo toto úsilí do značné míry eliminovaly, v řadě oblastí spolupráce zintenzivněla a přinesla plody – když ne přímo řešení, tedy alespoň výrazné sjednocení přístupu. Nejviditelnější je zřejmě dělba práce ve věci iránského jaderného programu, ale i spolupráce v Libanonu, Sýrii či Gaze. Pro spolupráci Evropské unie s asijsko-pacifickým regionem byly důležité dva summity: s Čínou se podařilo nastartovat jednání o nové rámcové dohodě, když mandát pro tuto dohodu schválila Rada koncem předsednictví. Pro rozvoj spolupráce s Indii byl důležitý summit, který přijal Akční plán pro celou oblast vztahů. Předsednictví startovalo summitem G8, který odhlasoval britský návrh rozsahu pomoci pro Afriku, a pokračovalo hodnocením summitem OSN, který sice zůstal za očekáváním, ale nikoli vinou toho, jak britské předsednictví zastupovalo EU. Aktivita předsednictví na multilaterálních fórech zakončila VI. Konference ministrů Světové obchodní organizace (WTO) v prosinci v Hongkongu. Tam se dostala EU pod výrazný tlak ostatních členských zemí v oblasti zemědělství a liberalizace obchodu s nezemědělskými produkty a se službami. Hlavním přínosem dosaženého kompromisu je – vedle faktu, že se jednání zcela nezablokovala jako předtím v Dauhá – přijetí bezkvótního a bezcelního přístupu zboží z nejméně rozvinutých zemí na trhy zemí vyspělých.

Vrcholným číslem britského předsednictví se ovšem stalo dosažení dohody o příští finanční perspektivě na léta 2007 až 2013. Komentářů k průběhu i k výsledkům bylo publikováno mnoho. Zatímco komentátor *Financial Times* v den, kdy Tony Blair předkládal svůj návrh, napsal, že „s trochou diplomacie mohl britský premiér dosáhnout velmi podobného výsledku již před šesti měsíci“,²⁾ britský oficiální dokument konstatuje, že dohoda je výrazně lepší než lucemburský návrh. S uspokojením konstatuje, že „Británie, poprvé od doby, kdy vstoupila do EU, bude platit přibližně totéž, vyjádřeno v procentech HDP, co Francie“.³⁾

Pravdou je, že dosažení shora uvedeného cíle, totiž „platit tolik jako Francie“, stálo Blaira hodně jak na domácí půdě, tak i v Unii. Pokus – ať už skutečný, či jen předstíraný – ušetřit na výdajích do fon-

dů málem stálo Velkou Británií velký kus sympatií, které měla v nových členských zemích. Od chvíle, kdy si toto nebezpečí uvědomila, věnovala velké úsilí, aby je eliminovala. Blair vykonal mnoho návštěv, zúčastnil se schůzky premiérů Visegrádské čtyřky v Budapešti, využil dokonce i nečekané pauzy, kterou mu poskytl nájezd Greenpeace na jednání Konfederace britského průmyslu, aby probral téma s dalšími účastníky konference, s českým a estonským premiérem. Hněvivé reakce zejména z nových členských zemí pomohly premiérovi, aby návrh kompromisu uhájil na domácím poli. „Pro Británii existoval dvojí sobecký důvod dosáhnout dohody. Především my jsme byli advokáty rozšíření. Střední a východní Evropa jsou naši spojenci. Zoufale potřebují dohodu, jejich ekonomický vývoj na ní záleží. Znepřátelili bychom si je nejen dočasně, ale trvale, kdybychom to nedokázali.“ Druhým důvodem byla obava z toho, že nakonec Británie sice uhájí rabat, přesto bude platit víc než dosud, a navíc naštvě úplně všechny.⁴⁾ Z těchto jednání se zrodila taktika „rozdání vánočních dárků“, se kterými ovšem musela nakonec Britům pomoci Angela Merkelová a německý rozpočet. To, že tento návrh 4. 4. 2006 v podobě Meziinstitucionální dohody schválili jen s kosmetickými úpravami (navýšení o EUR 2+2 mld., zachování nástroje flexibility a zapojení Evropského parlamentu do revize finanční perspektivy v roce 2009) zástupci Evropského parlamentu, Rady a Evropské komise, potvrzuje, že šlo o dohodu nejlepší možnou.

Je zřejmé, že české předsednictví v roce 2009 si nebude moci dovolit razantní až arogantní postupy, jichž jsme byli svědky za předsednictví britského. Přesto způsob, jakým byly sladěny zájmy britské se zájmy unijními, je inspirující. Více poučení o metodách využitelných zeměmi, jako je ČR, nám podá rakouské, finské, a zejména pak slovinské předsednictví.

Jan Winkler (1957) je velvyslancem ČR ve Velké Británii.

Jan_Winkler@mzv.cz

¹⁾ Projev k Evropskému parlamentu dne 23. 6. 2005.

²⁾ Wolfgang Munchau: Blair's deal comes at a price. *Financial Times*, 4. 12. 2005.

³⁾ Prospects for the European Union in 2006 and retrospective of the UK's Presidency of the EU, FCO, January 2006, str. 9.

⁴⁾ Přednáška premiéra Blaira na St. Anthony College, Oxford, dne 2. 2. 2006.

Nezávislost po gibraltarsku – střet nacionalismů (nejen) v koutě Evropy

Na ploše necelých deseti kilometrů čtverečních se v jihozápadním koutě Evropy krčí miniaturní samosprávné území Gibraltar, které má formálně sice koloniální status, jeho faktická pozice je však při bližším zkoumání mnohem složitější. Jeho situování v Evropě je poměrně unikátní, neboť jde o historicky daný rámeček, jenž se sekundárně v důsledku dlouhodobé izolace naplnil populačním obsahem.

VRATISLAV KOŠTÁL

Velká Británie provedla invazi na nejstrategičtější místa Španělska zmítaného válkou o dědictví španělské a dobyla Gibraltar a Menorcu. Hlavní aktéři této události ze začátku 18. století a velmoci prvního řádu té doby se však mezitím významně změnili. Tyto velmoci se dnes již mnoho nerozmachují po okolním světě a neodvádějí pozornost do zámoří, nýbrž čelí silným odstředivým národně podbarveným tendencím v rámci svého mateřského území, a navíc jsou nuceny přizpůsobovat se ostatním evropským aktérům v nedokončeném evropském integračním rámci.

Velká Británie ani Španělsko nejsou jedním a vnitřně jednotným regionem Evropy a integrace je synonymem otevřenosti čili nemá skončit existencí nepřekonatelných vnitřních hranic, a to především v rovině mentální. Hranice nejsou navíc neměnné, podléhají vývoji v čase, měly by být prostředkem porozumění, a ne zdrojem konfliktů. Gibraltar je v tomto ohledu vhodný modelový příklad evropského území, které může dokladovat dosavadní neúspěch evropského integračního procesu s nepřekonanou vnitro-unijní hranicí. Kdo pak může za to, že trpasličí Gibraltar si sám zvolil konfrontační cestu faktické nezávislosti, která směřuje proti Španělsku i Velké Británii? A proč nenachází pomoc v Bruselu?

Britsko-španělská hra a emancipace Gibraltarů

Gibraltar byl jedním z posledních území, které Španělsko v rámci reconquisty dobylo na Maurech a připojilo k tehdejšímu křesťanskému světu. V roce 1704 však přišla faktická změna suveréna, potvrzená v roce 1714 mírovou smlouvou z Utrechtu. Tato smlouva přičkla Velké Británii gibraltarskou skálu (Rock) a pev-

nost. Nikoli však šíjí spojující skálu se španělskou pevninou. Velká Británie pět měsíců po jejím podpisu jednostranně část šíjí fakticky okupovala a postupně ji během následujících staletí obsadila. Ač by se zdálo, že tento historicky podbarvený úvod nemá pro současnost valný význam, opak je pravdou, a zejména Madrid již velmi stabilně argumentuje textem Utrechtské smlouvy, aby podpořil své územní požadavky na údajně španělské území. Londýn mu zdatně oponuje, pevnější právní pozici má určitě v případě skály a pevnosti, právní režim šíjí opírá o faktický stav.

Druhá světová válka obě velmoci citelně zranila. Velká Británie byla odsunuta do druhořadého mocenského postavení, její impérium chřadlo a do šedesátých let dvacátého století se v podstatě z velké části rozpadlo. Španělsko na tom bylo ještě hůře i s ohledem na izolovaný ultrapravicový režim generála Franka. V roce 1953 se Madrid poprvé odhodlal vznést nárok na „vrácení“ Gibraltarů, a to při příležitosti korunovace britské královny Alžběty II. Neúspěch ho donutil o deset let později spor předložit k řešení dekolonizačnímu výboru OSN. Britské představy o dekolonizaci země však byly diametrálně odlišné, seburčení se realizovalo ústavním zakotvením autonomie této malé kolonie. Koncepční rozpor vedl Madrid k volbě konfrontační taktiky stupňujícího se tlaku na britskou stranu, a to uplatňováním restrikcí vůči Gibraltarů. V jejím důsledku byl v roce 1966 Gibraltar neprodyšně oddělen od pevniny.

Cesta k prolomení izolace Gibraltarů byla uvolněna smrtí generála Franka v roce 1975 a následnou snahou o konsolidaci nového konstitučního režimu vstupem Španělska do Evropských společenství. Současně s tímto procesem se Madrid

VZTAHY A PROBLÉMY

rozhodl formalizovat také své členství v NATO. Každopádně obě integrační snahy Španělska byly podmíněny dostatečnou podporou Velké Británie, zejména pak vstup do ES. S touto podporou nemohlo Španělsko počítat bez uvolnění restrikcí a izolace britské kolonie. Druhým důvodem, jenž měl značný dopad na otevření hranic mezi Španělskem a Gibraltarem, byl značný tlak obyvatelstva regionu Campo de Gibraltar na otevření hranice kvůli nastartování většího hospodářského rozvoje těchto částí země a snížení nezaměstnanosti.

Částečné otevření hranic, k němuž došlo v roce 1982, neblaze doléhalo na ekonomiku Gibraltaru, kvůli asymetrickému proclívání zboží. Tuto nerovnou situaci se podařilo oběma stranám vyřešit až plným otevřením hranic v únoru roku 1985. Formálním předpokladem otevření hranic s Gibraltarem však bylo uzavření dvou zásadních dokumentů mezi oběma státy, jimiž byla tzv. lisabonská dohoda a společná bruselská deklarace. Těmito dohodami se již Velká Británie proti vůli politické reprezentace Gibraltaru otvírala i diskusi ohledně otázky britské suverenity nad kolonií.

Otevření hranic na jednu stranu znamenalo počátek období prosperity, nárůst

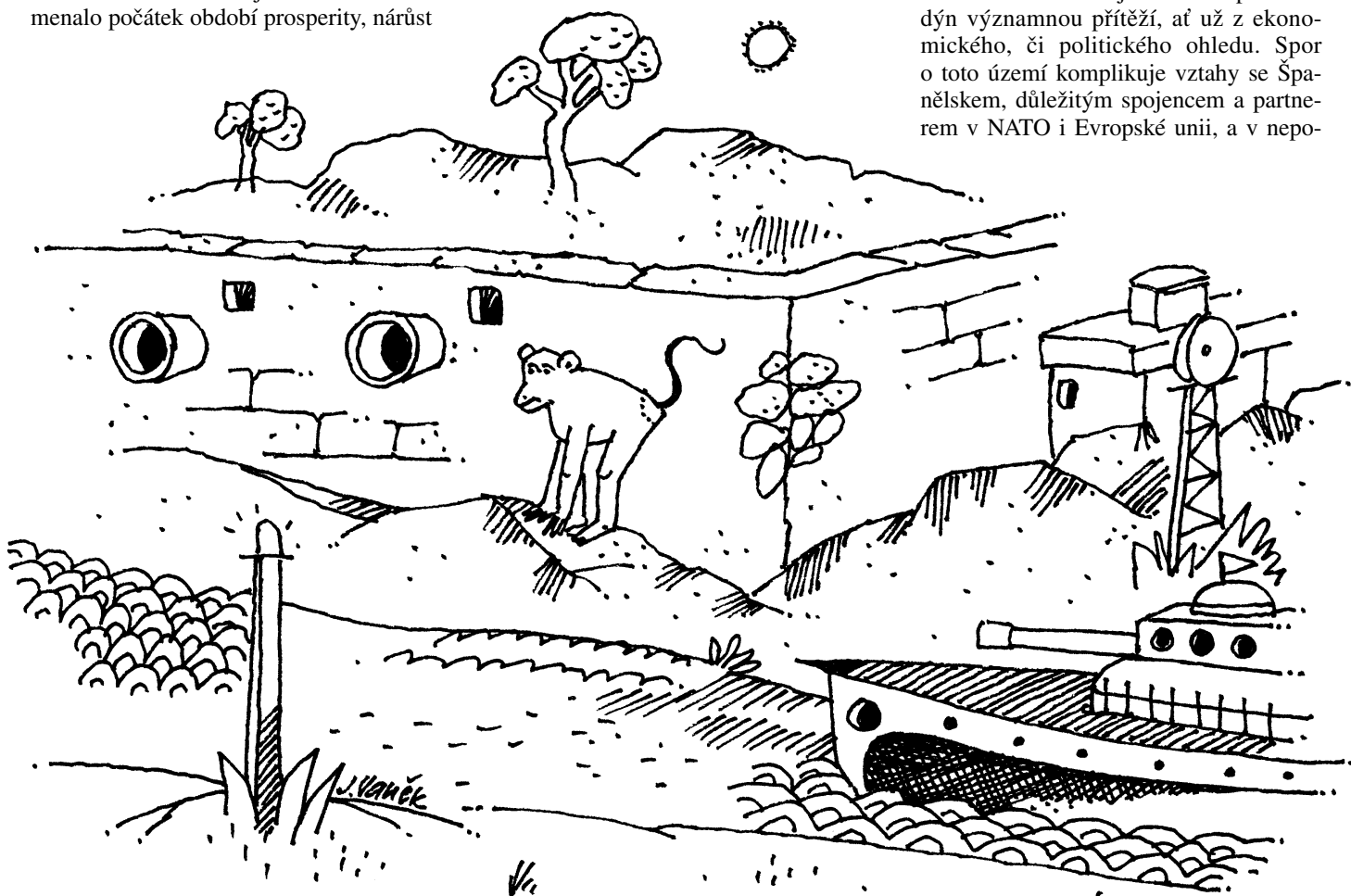
turistického ruchu i obchodní výměny mezi oběma zeměmi. Na druhou stranu tato epizoda přinesla významný průlom do vztahu Velké Británie a Gibraltaru. Obyvatelé Gibraltaru vnímali britský postoj jako zradu svého ochránce a začali vytvářet opozici i proti Londýnu. Do tohoto období se datují první vážné úvahy Gibraltaru o vlastní nezávislosti. Cesty Londýna a Gibraltaru se do značné míry rozešly, což potvrdil i ostrý spor o společné britsko-španělské využívání gibraltarského letiště pro civilní účely, jenž se rozhořel po torpédování evropské letecké politiky ze strany Španělska. Touto událostí se poprvé spor o suverenitu nad Gibraltarem přenesl na úroveň Evropských společenství. Ta se však od problému víceméně distancovala a poskytla oběma zemím dodatečnou lhůtu na dosažení příslušné dohody. K jejímu sjednání došlo v Londýně v prosinci roku 1987. V důsledku jejího uzavření rezignoval dlouholetý ministerský předseda Gibraltaru Josshua Hassan na svůj úřad a gibraltarský parlament ji pak odmítl jako protiprávní. V březnu 1988 se konaly na Gibraltaru parlamentní volby, které přinesly velké zisky nacionalizující se levici vede-

ně někdejšími odborovými předáky Joem Bossanem. Právě jeho období vlády je třeba vnímat jako dobu, v níž se značně radikalizovalo národní uvědomění gibraltarských obyvatel.

Velká Británie v defenzivě

Velká Británie se v současné době nachází vnitropoliticky v nesnadné pozici. Doma je nucena provádět správní reformy ústící do decentralizace Spojeného království. Tento proces je projevem celkového oslabení jejího mezinárodně-politického postavení. Někdejší velmoc prvního řádu se ještě před polovinou minulého století propadla do podružnější pozice, která se stala východiskem pro emancipaci většiny jejího někdejšího impéria. Zbývá již jen jeden z posledních symbolů této zašlé slávy impéria, a tím je Gibraltar jako pyšná vojenská základna střežící vstup do Středomořího moře. Britové Gibraltar stále vnímají jako symbol britské solidnosti, výkonnosti a kvality, i když již dávno systémy výzbroje a vojenská síla dislokovaná na poloostrově neaplnuje požadavky na potřebnou akceschopnost. V tomto ohledu je pro Londýn velmi nesnadné se Gibraltaru vzdát.

Na druhou stranu je Gibraltar pro Londýn významnou přítěží, ať už z ekonomického, či politického ohledu. Spor o toto území komplikuje vztahy se Španělskem, důležitým spojencem a partnerem v NATO i Evropské unii, a v nepo-

slední řadě i s Brusel, který je už poněkud rozmrzelý z nekončících tahanic těchto dvou členských států, jež se odehrávají stále podle stejného scénáře. Ekonomická podpora poskytnutá Gibraltaru především na projekty výstavby obytných čtvrtí dosáhla především v době Frankovy izolace Gibraltaru velmi vysokých částek. Systém daňových a celních zvýhodnění promítnutých do odpovídajících výjimek uplatňovaných ve vztahu k Bruselu navíc permanentně zatěžuje hlavy bruselské byrokracie, usilující o liberalizovaný jednotný trh. O pašování a praní špinavých peněz ani nemluvě.

Vztah Gibraltáranů k Velké Británii a britskému živlu přítomnému v kolonii se v posledních dvaceti letech významně proměnil. Obdiv a nekritický pohled na metropoli, která byla jedinou překážkou na cestě kolonie zpět do lůna nenáviděného Španělska, se v důsledku ochoty Britů dohodnout se se Španělskem na kondominijním způsobu správy tohoto teritoria proměnil v odpor a hrdost, jež se transformovaly v gibraltarskou „třetí cestu“ doprovázenou úvahami o větší míře autonomie končící až myšlenkou nezávislosti. Proces emancipace na bázi „odangličtění“ však podpořily i jiné aspekty, především rozhodnutí o uzavření státních loděnic (1983) a vyšší míra emancipace jednotlivých částí Velké Británie, zejména Keltů. K tomu je nutno připočíst frustraci místní populace z každodenní šikany na španělské hranici, vnímanou jako britská nedostatečnost v efektivním zastupování gibraltarských zájmů.

Londýnu vcelku vyhovuje dosažený stav neřešení gibraltarské otázky. Jeho vztah k tomuto území je totiž založen z podstatné části na iracionálních obavách o osud samotné Velké Británie, a ne na ekonomických a politických argumentech.

Španělská jednota za každou cenu?

Ani španělský postoj k Gibraltaru není jednoznačný. Emoce Madridu hovoří jednoznačně. Historicky je Gibraltar španělským územím, které bylo získáno na Maurech na konci 15. století. Španělé pevnost a město založili, udělili mu jeho dnešní znak a vládli mu více než dvě století. Gibraltar je navíc mementem upomínajícím na konec velmocenského postavení Španělska. Anglické obsazení Gibraltaru je až dodnes spojeno s příkořím a opovržlivostí Londýna, který se nezastavil ani před vlastním španělským teritoriem a vstoupil na jeho území v nejstrategičtějších místech.

Ekonomické a politické kalkulace kolem Gibraltaru již tak příznivě pro Španělsko nevyznívají. Odbojně nešpanělské obyvatelstvo kolonie samo nechce být do Španělska zahrnuto. Překročení této jeho vůle by zřejmě dále nacházelo odraz v jiných odstředivých tendencích potenciálně hrozících rozebrání zbytku historicky španělského území, především Baskicka, Katalánska a Kanárských ostrovů. Španělé obývající Campo de Gibraltar navíc z pohledu každodenní reality kvitují přítomnost kolonie, která jim poskytuje práci a prostředí pro levné nákupy a je i obyčejným pro jejich výrobky a zemědělskou produkci. Gibraltarské letiště je zase vstupní branou pro turisty cestující do jižní Andalusie k moři.

Velmi důležitým politickým aspektem bránícím efektivnímu začlenění Gibraltaru do španělského rámce je fenomén severošpanělských osad Ceuty a Melilly a zrcadlový marocký požadavek na navrácení těchto měst k marockému území, v němž tvoří enklávy.

Vztah Gibraltáranů ke Španělsku je rovněž plný emocí. Španělé jsou vnímáni jako zásadní nepřátelé této miniaturní kolonie, kteří usilují tuto zemi připravit o její svobody a ekonomickou prosperitu. Tento názor má svůj původ ve frankovské ideologii španělské homogenity nepřipouštějící etnickou různorodost územních částí španělského celku. S otevřením hranic spojují obyvatelé Gibraltaru řadu negativních průvodních jevů včetně nezaměstnanosti, šíření kriminality a nemocí.

Závěrem lze tedy ke španělskému postoji říci jediné: Rozum velí jinak, nežli by chtělo srdce, a proto je velmi nepravděpodobné, že by se Španělsko pokusilo za stávající situace narušit status quo a včlenit Gibraltar do celošpanělského rámce. Tato expanze by totiž rozhodně více vzala, nežli dala, a to jak v ekonomických, tak v politických kategoriích.

Gibraltar a Gibraltárané – národ a stát?

Je Gibraltar stát a jsou Gibraltárané národ? Pro Gibraltáraně je skála a šíje domovem a útočištěm od okolního nestabilního a potenciálně nepřátelského světa s nižší kriminalitou i nezaměstnaností a vyšší životní úrovní, než jakou má region *Campo de Gibraltar*.

Gibraltar formálně vzato není nezávislý stát, jedná se o britskou korunní kolonii, která je však vybavena na základě ústavy i zavedené ústavní praxe rozsáhlou autonomií. Míra této rozsáhlé auto-

mie je v současné době předmětem revize ústavy ležící na stole v Londýně a čekající na souhlasný ortel.

Gibraltárané disponují specifickými vnějšími znaky, které je oddělují od ostatních entit obklopujících toto území, tedy především od Španělů. Zároveň však Gibraltárané nelze označit za Brity a Gibraltar za malou Anglii. Gibraltárané tak vykazují jasně definovatelné specifické rysy, které je činí svébytnými v širším regionálním srovnání. Vzhledem k velikosti území a omezenému počtu obyvatel sotva dosahujícího třiceti tisíc se jedná o společenství vykazující známky *face-to-face* společnosti, v níž každý zná každého. Gibraltárané nemají většinou etnicky anglosaský původ. Tohoto původu byli jen příslušníci vojenských sil dislokovaných v kolonii, kteří oproti civilnímu obyvatelstvu požívali vždy prioritního postavení v duchu „*fortress is first*“. Ostatní obyvatelstvo se zde usazovalo původně jako řemeslná, obchodní a zábavní subkultura podporující pevnost, obývající přeplněné činžovní domy s vnitřními dvory, jimž se říká *patios*. Právě v útrobách těchto domů probíhalo „tavení“ národností imigrantů do gibraltarského etnika jako směsice národů přicházejících z jiných částí Evropy a světa. Pozdější imigrační vlny již touto „tavbou“ neprošly a dosud se mezi Gibraltáraně neintegrovaly. V tomto směru není tedy gibraltarská společnost kompaktní.

Hluchá Evropská unie?

Jak bylo již řečeno v úvodu, Gibraltar se jeví jako neúspěch evropského integračního procesu. Jaké jsou však hlavní důvody tohoto stavu? Kromě jisté míry subjektivní neochoty ES/EU angažovat se v tomto problému, lze hovořit o špatně nastavených vstupních předpokladech, za nichž tato kolonie vstoupila spolu s Velkou Británií v roce 1973 do Evropských společenství. Zatímco její neúčast ve společné zemědělské politice je naprosto oprávněná, neúčast na celní unii a vynětí ze sjednocování daňových politik způsobuje dlouhodobě v Bruselu nevoli. Jak překonat tento napříč Evropskou unií exkluzivní fenomén a sjednotit nesjednotitelné? Obdobné případy malých evropských států či autonomních území těžících z daňových a celních zvýhodnění, jako jsou Monako, Lichtenštejnsko, Normanské ostrovy nebo Andorra, jsou mimo rámec Společenství, zatímco Gibraltar s velmi podobným statusem je formálně součástí integračního

procesu. Je však součástí tohoto procesu i fakticky?

Nejen Brusel, ale i Gibraltar bude zřejmě muset v tomto ohledu přehodnotit svůj postoj. Buď bude Gibraltar ochoten provázet se více se Španělskem a vzdát se svého postavení daňového ráje, anebo si tuto svou pozici i nadále udrží, ale evropské struktury bude muset opustit s paralelním vyhlášením nezávislosti.

Takzvaná gibraltarská otázka je velmi komplexním souborem vzájemně provázaných vazeb, zájmů a vztahů. Gibraltar sám jen velmi těžce hledá odpověď na to, jak si co nejvhodněji a nejefektivněji zajistit hájení zájmů svého obyvatelstva pro budoucnost. Kdyby mělo zůstat jen na vůli velmi složitě utvářené populace Gibraltáranů, je dnes zřejmě většina obyvatelstva pro nezávislou třetí cestu, neboť nemá důvěru ani ve Španělsko, ani ve Velkou Británii, a dokonce ani v Brusel. Velmi pravděpodobná je proto cesta formálního opuštění evropského integračního procesu.

Další izolace Gibraltarů může vést k prohlubování radikalizace místní populace, a to až do značně nezdravé míry nacionalismu narušujícího zdraví soužití s okolními regiony. K jejímu zmírnění je potřebná i změna chování obou relevantních členských států ES/EU. Londýn a Madrid by se měly politicky poněkud povznést nad svůj již jen teoreticky existující spor. Uznáním Gibraltáranů jakožto rovnocenné entity disponující právem na sebeurčení ze strany Madridu i Londýna by bylo možné provést první krok správným směrem. Znovuzískání důvěry ztracené v případě Španělska v důsledku Frankovy štvavé propagandy a v případě Velké Británie liknavou a velmi neprůhlednou politikou vážení jiných zájmů než zájmů bezprostředně souvisejících s gibraltarským teritoriem je možné jen odpovědnějším přístupem k řešení osudu této poslední evropské kolonie. Rovněž Evropská unie by se měla tomuto problému více věnovat, neboť ve hře je důvěryhodnost integrace a bezpečnost kontinentu bez národně podbarveného terorismu.

○

Tento článek vznikl za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci grantového projektu č. 397/2005 A SP.

Vratislav Košťál (1976) je studentem doktorandského studia oboru mezinárodní teritoriální studia Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

V.Kostal@seznam.cz

OSN a budování míru - nové výzvy, staré přístupy?

V každé druhé zemi, která projde ozbrojeným konfliktem, se do pěti let po dosažení míru opět rozhoří boje.¹⁾ Obnovené násilí si obvykle vyžádá mnoho obětí a zanechá po sobě pocity křivdy a touhy po odplatě, které již připravují živnou půdu pro další fáze konfliktu. Lze vůbec tento začarovaný kruh, sužující řadu zemí po celá desetiletí, přerušit? A pokud ano, jakou roli zde mají sehrávat mezinárodní instituce? OSN věří, že odpověď na tyto i mnohé další otázky pomůže nalézt nová Komise pro budování míru, zřízená koncem minulého roku Radou bezpečnosti a Valným shromážděním. Slabý mandát orgánu a spory ohledně jeho členství a financování nicméně vyvolávají pochybnosti o tom, zda je tato víra opodstatněná.

VERONIKA BÍLKOVÁ

Koncepce budování míru

Budování míru (peacebuilding) představuje „široce používaný, ale často špatně definovaný termín“.²⁾ Do slovníku mezinárodních vztahů jej uvedl v polovině 70. let norský autor Johan Galtung.³⁾ pojem však v této oblasti zdomácněl teprve o dvacet let později. Zasloužil se o to tehdejší generální tajemník OSN Butrus Butrus-Ghálí, který jej použil ve své *Agendě pro mír*⁴⁾ z roku 1992. *Agenda* vymezila budování míru jako „akci zaměřenou na identifikaci a podporu struktur, jež budou mít za úkol posilovat a upevňovat mír s cílem zabránit opětovnému vypuknutí konfliktu“ (§ 21). Akce měla mít mnohostrannou podobu a zahrnovat například odzbrojení a likvidaci zbraní, obnovení pořádku, repatriaci uprchlíků, monitorování voleb, podporu iniciativ k ochraně lidských práv či reformu vládních institucí. Obdobně definovala budování míru rovněž *Brahimiho zpráva*⁵⁾ z roku 2000, která jím rozumí „aktivitu realizovanou po skončení konfliktu s cílem znovu položit základy míru a poskytnout nástroje k tomu, aby /.../ mohlo být vybudováno něco víc než pouhá absence války“ (§ 13). Mezi příklady je kromě zmíněných opatření řazeno posílení právního státu, poskytnutí pomoci demokratickému rozvoji, podpora národního usmíření, vymýcení korupce, odminování nebo boj proti nakažlivým chorobám.

Budování míru má úzkou vazbu na některé příbuzné koncepce, zejména udržování míru a preventivní diplomacii. **Udržování míru** (peacekeeping) zahrnuje opatření přijímaná po skončení bojů s cílem zajistit respektování podmínek míru

dohodnutého zneprátenými stranami. V klasickém pojetí z období studené války spočívalo v prostém rozmístění vojenských jednotek nebo skupin pozorovatelů na linii konfliktu. Jednotky mohly pobývat v zemi jen se souhlasem legální vlády, musely zachovávat neutralitu a směly používat sílu pouze v sebeobraně. Po roce 1990 se chápání poněkud změnilo a udržování míru nabylo komplexnější povahy. Nově se pod něj začaly podřazovat takové komponenty, jako je monitorování voleb či pomoc při rekonstrukci pořádkových sil. Tím se udržování a budování míru přiblížily a stalo se obtížným vést mezi nimi jasnou hranici. Obecně platí, že udržování se realizuje hned po skončení bojů, je časově omezené, zaměřuje se hlavně na bezpečnostní problémy a převažuje v něm vojenská složka. Budování míru naproti tomu nastupuje později, má dlouhodobější ráz, věnuje se široké škále mírových aktivit a dominantní úlohu v něm sehrávají civilní aktéři. Fáze udržování by tedy měla fázi budování předcházet a logicky v ni ústit, v praxi se ovšem obě často překrývají. Z tohoto hlediska představuje poválečná obnova kontinuální proces, který nelze jednoduše „rozsekat“ do přesně vymezených a vzájemně pevně ohraničených úseků.

Druhou příbuznou koncepcí je **preventivní diplomacie** (preventive diplomacy), vymezená jako „akce mající za úkol předejít vzniku sporů mezi znesvářenými stranami, zabránit eskalaci již existujících sporů v konflikty a omezit rozsah konfliktů, jež vypuknou“.⁶⁾ Od budování míru se odlišuje především tím, že se aplikuje v zemích, ve kterých za poslední

období neproběhl ozbrojený konflikt. Brání tedy *přechodu* od míru k válce, na rozdíl od budování míru, jež se odehrává v postkonfliktních oblastech a zabráňuje *návratu* od křehkého příměří k válce. Preventivní diplomacie se zaměřuje na politickou stránku problému a hojně využívá vyjednávání, monitorování vývoje a podobných nástrojů. Spíše výjimečně se zde přikračuje k nasazení síly či uvalení sankcí. Budování míru vykazuje komplexnější charakter a prostředky, jež se v jeho rámci uplatňují, zasahují do řady oblastí (přestavba hospodářského systému, sociální reformy, proměna politického prostředí aj.). V praxi k sobě nicméně obě koncepce mají blízko a v mnoha ohledech se doplňují.

Operace OSN na budování míru

OSN se v budování míru systematictěji angažuje od první poloviny 90. let, kdy jej začala řadit mezi typy svých mírových operací vedle preventivní diplomacie, udržování míru, zajišťování míru⁷⁾ a vynucování míru.⁸⁾ Kromě výjimečných situací, v nichž byla světová organizace nucena sama vykonávat správu válkou zcela rozvrácených států a regionů (Kosovo, Východní Timor), měly operace na budování míru subsidiární charakter a jejich účastníci jednali v těsné součinnosti s místními autoritami (Guatemala, Mosambik, Namibie či Salvador). Během doby přitom vyšly najevo některé nedostatky, které akce stabilně provázely a jež bylo třeba v zájmu zajištění jejich efektivity odstranit.

První z nich představovala nedostatečná příprava a plánování operací způsobená z velké části „institucionální mezerou“ v systému OSN, ve kterém neexistoval specializovaný orgán zabývající se výlučně budováním míru. „Zaskakovat“ v této sféře se pokoušely některé odbory sekretariátu (např. Odbor pro operace na udržení míru – DPKO či Odbor pro politické otázky – DPA), vzhledem k absenci pravomocí a zahrčenosti jinými úkoly to však činily neuspokojivě. Druhý nedostatek spočíval v chybějící koordinaci mezi jednotlivými zainteresovanými aktéry, a to jak na rovině ústředí (Rada bezpečnosti, Valné shromáždění, Hospodářská a sociální rada), tak v konkrétní cílové zemi (různé mezivládní a nevládní organizace a instituce aj.). Další problémy vyvolávalo finanční zajištění misí, které často charakterizoval „rozpor mezi ambiciózními cíli /.../ a poskytnutými financemi a personálem“⁹⁾ a udržení mezinárodního zájmu o vývoj v určité zemi

v období po skončení vlastního ozbrojeného konfliktu.

Uvedené nedostatky si jako jeden z prvních uvědomil současný generální tajemník OSN Kofi Annan, který na ně zaměřil pozornost ihned po svém nástupu do funkce v roce 1997. Po dosti dlouhou dobu však jeho iniciativy směřovaly k úpravám spíše kosmetického charakteru.¹⁰⁾ První relativně komplexní návrh předložil až Panel na vysoké úrovni pro hrozby, výzvy a změnu, zřízený K. Annanem v září 2003, ve své zprávě *Bezpečnější svět: naše sdílená odpovědnost*¹¹⁾ z prosince 2004. Zpráva nejprve konstatovala, že „OSN /.../ není dobře připravena pomáhat zemím snažícím se vybudovat mír“ (§ 225), a následně navrhla sérii opatření, jež měla vést ke zlepšení situace. Čelné místo mezi nimi zaujal záměr zřídit nový mezivládní orgán, Komisi pro budování míru, jež by působila jako klíčová instituce pro budování míru a zcelila zmíněnou institucionální mezeru v systému OSN. Dále Panel doporučil, aby byl v sekretariátu OSN vytvořen Úřad na podporu budování míru, který by Komisi poskytoval administrativní zázemí, a aby vznikl Stálý fond pro budování míru k financování reintegračních programů. V cílové zemi pak měl koordinační úlohu převzít zvláštní zástupce generálního tajemníka, popřípadě místní rezidenční koordinátor.

Kofi Annan podpořil závěry Panelu ve své zprávě *Ve větší svobodě: rozvoj, bezpečnost a lidská práva pro všechny*¹²⁾ z března 2005 a současně vypracoval samostatný dokument k budování míru,¹³⁾ v němž rozvedl detaily možné budoucí podoby a fungování navrhované Komise. Dokumentem se v září 2005 během Světového summitu OSN zabývali představitelé členských států, kteří jeho hlavní body ve zkrácené a poněkud pozměněné podobě přejali do výsledného dokumentu.¹⁴⁾ V souladu s ním měla být Komise mezivládním poradním orgánem, jenž by „sváděl dohromady /.../ relevantní aktéry s cílem shromážďovat zdroje a poskytovat rady a návrhy integrovaných strategií pro postkonfliktní budování míru /.../“ (§ 98). Summit vyzval k ustavení Komise nejpozději do 31. prosince 2005.

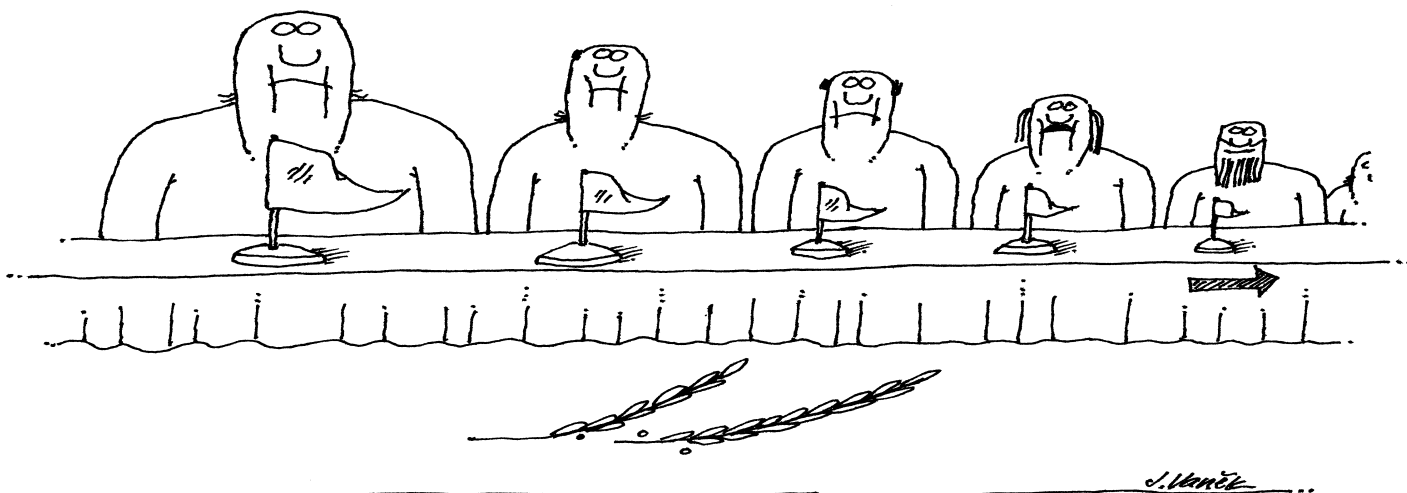
Komise OSN pro budování míru

V reakci na výzvu Světového summitu přijaly Rada bezpečnosti a Valné shromáždění koncem prosince 2005 rezoluce téměř identického znění,¹⁵⁾ jimiž byla Komise pro budování míru (Peacebuilding Commission) formálně vytvořena.

Komise má status subsidiárního orgánu obou hlavních orgánů OSN a její činnost zajišťuje 31členný Organizační výbor, doplněný zvláštními výbory pro jednotlivé země. Organizační výbor vzniká následovně: sedm zástupců, mezi nimi všech pět svých stálých členů, vysílá Rada bezpečnosti; sedm volí Hospodářská a sociální rada; po pěti místech zaujímají přední přispěvatelé do rozpočtu OSN a hlavní poskytovatelé jednotek pro mírové operace; zbylých sedm členů určuje Valné shromáždění.¹⁶⁾ Zapojení zástupců všech relevantních subjektů má zajistit legitimitu nového orgánu a přispět k tolik potřebnému zlepšení koordinace mezi nimi.

Výbor reálně vznikne během letošního jara, již dnes však jeho složení vyvolává výhrady. Řadě států (například Egypt, Indie, Jamajka nebo Pákistán) se nelíbí privilegovaná pozice stálých členů Rady bezpečnosti, kterou sice nedoprovází právo veta – Výbor rozhoduje konsenzuálně – i tak ale trvalé zastoupení poskytuje značné výhody. Funkční období ostatních členů je naopak dosti krátké (2 roky), což ostře kontrastuje s dlouhodobostí procesu budování míru, jehož kontinuita by tímto mohla být ohrožena. Relativně malý prostor je poskytován státům, které v minulosti prošly postkonfliktní rekonstrukcí a jež se zřejmě do Výboru dostanou jedine jako kandidáti Valného shromáždění či Hospodářské a sociální rady. Není zajištěna ani rovnováha zastoupení zemí Severu a Jihu, po které přitom mnohé státy volaly. Přípomínky konečně vzbuzuje sama velikost Výboru, neboť, jak uvedl bývalý australský ministr zahraničí G. Evans, „každý orgán, jehož klíčový organizační výbor zahrnuje 31 stát, je potenciálně disfunkční“.¹⁷⁾

Úloha a kompetence Komise jsou, zvláště ve srovnání s původním návrhem Panelu, vymezeny relativně stručně a málo konkrétně. Komise je charakterizována jako poradní orgán bez donucovacích pravomocí, který má hlavně: mobilizovat zdroje a předkládat návrhy strategií na poválečnou obnovu; věnovat pozornost rekonstrukci a budování institucí umožňujících přechod od konfliktu k rozvoji; a poskytovat doporučení a informace ke zlepšení koordinace činnosti dotčených aktérů. Z agendy zcela vymizely úkoly v oblasti prevence, což vede k limitaci mandátu nového orgánu a k redukci koncepce budování míru na vlastní postkonfliktní obnovu bez preventivních prvků. Ve svých konkrétních aktivitách má Komise reagovat na žádost o radu předloženou některým z členských států nebo

z hlavních orgánů OSN. Očekává se, že ročně bude takových žádostí projednáno pět až šest, přičemž první, jak se zdá, se bude týkat Haiti. Prostoru k samostatné iniciativě a realizaci se orgánu naskytá poměrně málo, v důsledku čehož podle některých názorů hrozí, že se Komise, opět slovy G. Evanse, stane jen „novou byrokracií, jež do všeobecného úsilí připojí pouze další vrstvu nečinnosti“.¹⁸⁾

Rozhodnutí o zřízení Komise doprovází v paralelních rezolucích Rady bezpečnosti a Valného shromáždění výzva generálnímu tajemníkovi OSN k vytvoření Úřadu na podporu budování míru (Peacebuilding Support Office) v sekretariátu OSN a k ustavení Stálého fondu pro budování míru (Standing Fund for Peacebuilding). Úřad má administrativně zabezpečovat fungování Komise, mezi členskými státy a K. Annanem však zatím neexistuje shoda na jeho velikosti a funkcích. Fond bude sloužit k úhradě výdajů zvláště v počáteční fázi misí. Má být financován z čistě dobrovolných příspěvků, což již dnes vyvolává obavy z toho, že by operace na budování míru mohly trpět nedostatkem prostředků. Sekretariát nyní připravuje zprávu hodnotící finanční možnosti OSN, která by měla napovědět, nakolik jsou tyto obavy oprávněné.

OSN a budování míru: jak dále?

Zřízení Komise pro budování míru představuje první radikálnější reformní krok, který OSN realizuje od krize, již prošla po roce 2003 v souvislosti s válkou v Iráku a korupčními skandály. Mnozí jej dokonce považují za „klíčový test“,¹⁹⁾ který by měl ukázat, jestli je světová organizace vůbec schopna přizpůsobit se novému prostředí a výzvám globalizujícího se světa. To, jak Komise

v tomto testu obstojí, nelze zatím s jistotou říci. Reálně fungovat totiž začne teprve během jara či léta letošního roku a až pak se ukáže, zda její ustavení skutečně přineslo „zásadní obrat v úsilí pomoci státům a společnostem úspěšně zvládnout obtížný přechod od války k míru“,²⁰⁾ jak doufá K. Annan, nebo vedlo jen ke vzniku nového „diskusního klubu“,²¹⁾ což naopak tvrdí skeptikové. Ne příliš široké pravomoci Komise, její závislost na hlavních orgánech OSN, omezenost zdrojů i privilegované postavení stálých členů Rady bezpečnosti zatím nedávají příliš důvodů k optimismu. Realita ale může překvapit.

Veronika Bílková (1975) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

bilkova@iir.cz

¹⁾ 2005 General Assembly Approved 1992 Peacebuilding Proposal, UN Forum – www.unforum.com/UNheadlines305.htm (27. února 2006).

²⁾ C. Morris, *Peacebuilding in Cambodia: The Role of Religion, Executive Summary*, Peacemakers Trust – www.peacemakers.ca/research/Cambodia/ReligionandPeacebuildingReportJan2001PT.html (27. února 2006).

³⁾ J. Galtung, *Peace, War and Defence – Essays in Peace Research*, Christian Ejlertsen, Copenhagen, str. 282–304.

⁴⁾ UN Doc. A/47/277-S/24111, *An Agenda for Peace, Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*, 17 June 1992.

⁵⁾ UN Doc. A/55/305-S/2000/809, *Report of the Panel on United Nations Peace Operations*, 21 August 2000.

⁶⁾ *Agenda pro mír*, op. cit. 4, par. 20.

⁷⁾ *Zajišťování míru* (peacemaking) zahrnuje různé prostředky mírového řešení sporů podle kapitoly VI Charty OSN, jako jsou např. přímé vyjednávání, zprostředkování, smírčí řízení nebo arbitráž.

⁸⁾ *Vynucování míru* (peaceenforcement) se má na mysli přímé nasazení vojenské síly

k ukončení ozbrojeného konfliktu. Jednotky vyslané Radou bezpečnosti OSN na základě kapitoly VII Charty OSN nemusejí na rozdíl od operací na udržení míru získat souhlas cílového státu, nejsou vázány požadavkem neutrality a sílu mohou používat nejen v sebeobraně.

⁹⁾ U. Schneekener, S. Weinlich, *The United Nations Peacebuilding Commission*, SWP Comments 38, September 2005, str. 3.

¹⁰⁾ Například v dokumentu *Obnova OSN: Program reformy* (1997) se Annan spokojil s tím, že přeměnil Odbor pro politické otázky v centrální místo řízení operací na budování míru a zmocnil Výkonný výbor pro mír a bezpečnost zajišťováním plánování a implementace iniciativ v této sféře.

¹¹⁾ UN Doc. A/59/565, *A more secure world: our shared responsibility. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges, and Change*, 2 December 2004.

¹²⁾ UN Doc. A/59/2005, *In larger freedom: towards development, security and human right for all*, Report of the Secretary-General, 21 March 2005.

¹³⁾ UN Doc. A/59/2005/Add.2, *In larger freedom: towards development, security and human right for all*, Report of the Secretary-General, Addendum, Peacebuilding Commission, 23 March 2005.

¹⁴⁾ UN Doc. A/60/L.1, *2005 World Summit Outcome*, 15 September 2005.

¹⁵⁾ UN Docs. S/RES/1645 (2005), 20 December 2005; a A/RES/60/180, *The Peacebuilding Commission*, 30 December 2005.

¹⁶⁾ Na jednání mohou být dále přizváni představitelé mezinárodních finančních institucí (Světová banka, MMF aj.).

¹⁷⁾ G. Evans, *Building Peace from Ashes of War*, Baltimore Sun, 20 January 2006.

¹⁸⁾ Tamtéž.

¹⁹⁾ S. Roughneen, *Challenges Ahead for UN Peace Commission*, International Relations and Security Network, 24 January 2006.

²⁰⁾ T. Deen, *UN's Peace-building Commission off to a slow start*, Inter Press Service, 12 February 2006.

²¹⁾ Prohlášení Ruské federace na 60. Valném shromáždění OSN, viz *References made during the 60th Session of the UN General Assembly to the Peace Building Commission*, Women's International League for Peace and Freedom – www.wilpf.int.ch/unitednations/PB_com-mish_60GA.html (27. února 2006).

Česká cesta k rozvojové mantře

MICHAL KAPLAN

Po desetiletí měli rozvojoví pracovníci v dárcovských zemích o živobytí postaráno, neboť rozvojová pomoc byla především výrazem strategických a ideologických zájmů. Po konci studené války přišla únava z pomoci a do té doby štědré rozpočty se začaly krátit. Mezinárodní společenství proto přispěchalo s novým rozvojovým paradigmatem. To sice zajistilo dodatečné toky peněz do systému, ovšem zdaleka nezařučuje, že peníze budou využity efektivně.

Nový přístup k rozvojové spolupráci se začal formovat v polovině 90. let a přes Deklaraci tisíciletí OSN (2000) vyvrcholil v Monterreyském konsenzu (2002) a Pařížské deklaraci (2005). Co se za těmito dokumenty a principy skrývá:

- Rozvojové země nesou primární odpovědnost za svůj rozvoj, přičemž hlavní prioritou jsou tzv. Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs), dárči mají rozvojový proces podporovat tím, že naváží své programy na rozvojové priority partnerských zemí.

- Existuje více zdrojů financování (domácí zdroje, zahraniční investice), nicméně rozvojová pomoc je nezastupitelná především v nejhudších zemích.

Na papíře tento koncept vypadá robustně. V rozvojové komunitě se z něj postupně stala jakási mantra, přesto je kritická debata potřebná. V sázce je nejen spousta peněz, ale i osudy stamilionů chudých lidí. Debata je zvláště naléhavá v případě České republiky jakožto nastupujícího dárce. Náš systém rozvojové spolupráce se teprve vyvíjí a naše kapacity pojmout komplexní rozvojové procesy jsou zatím omezené.

Hrozí, že nám nové rozvojové paradigma bude prostě vnuceno. Musíme si tedy odpovědět na otázku, jakou roli chce Česká republika v mezinárodní rozvojové architektuře hrát. Podívejme se na hlavní prvky rozvojového paradigmatu znovu, tentokrát pohledem nastupující donorské země se specifickou historickou zkušeností.

Efektivní rozvojový proces

Základní teze o odpovědnosti partnerských zemí je sice správná, ovšem v polovině případů se nedá aplikovat. A tam, kde se aplikovat dá, je pod různými tlaky aplikována špatně. Největším nepřítelem roz-

voje není a nikdy nebyl nedostatek peněz, nýbrž špatná politika. Mnoho zemí se stále zmítá pod občanským konfliktem, trpí pod uzavřenou totalitní vládou, despektem k právům jednotlivce a nekončící korupcí (tzv. failed states). V těchto případech nelze předstírat, že partnerská země určuje priority a dárči ji v tom podporují. Přesto jsou bilaterální dárči k takovým zemím ze strategických důvodů nadále přitahováni.

Co si o tom ale má myslet ona druhá polovina zemí, které se opravdu snaží svou politiku změnit a nastoupily cestu reforem? Z logiky věci i historické zkušenosti vyplývá, že tyto země – pokud vydrží na křehké cestě reforem – si nakonec pomohou samy i bez darů zvenčí. Špatně směřovaná rozvojová pomoc jim může naopak uškodit, neboť vytlačuje soukromé investice, zvedá úrokové sazby, neúměrně zpevňuje kurz měny a v příjemcích pouze vytváří pocit závislosti.

Nové rozvojové paradigma právě k tomu přispívá, neboť hlásá přímou rozpočtovou pomoc do sociálních

sektorů (zdraví, vzdělání). Ne, že by tyto cíle nebyly samy o sobě vznešené. Ovšem MDGs jsou podmínkou nutnou, nikoli postačující k dlouhodobému rozvoji (jsou to vlastně cíle humanitární, nikoli rozvojové). To, že lidé neumírají hladu či na nemoci a umějí číst, ještě neznamená, že země prosperuje. K udržitelnému rozvoji je třeba mnohem víc než MDGs – především svobodné prostředí motivující lidi k aktivitě, fungující tržní systém a instituce zajišťující vymahatelnost práva.

Bez těchto atributů mohou dárči stavět školy a nemocnice donekonečna, ale postižené země se z bludného kruhu chudoby nevymaní. Existuje lehké vysvětlení – peníze jsou totiž zaměnitelné (tzv. fungible). Co se asi stane s penězi, jež by místní vláda musela jinak vynaložit na školy a nemocnice, pokud by to za ni neudělali štědrí zahraniční dárči? Celá ekonomie se dá shrnout do jednoduché poučky: „Lidé reagují na podněty.“ Zamysleli se dárči, jaké podněty rozvojovým zemím vysílají, pokud místo nich stavějí školy a nemocnice nebo jim odpouštějí dluhy?

Jestli tedy mohou dárči nějak prospět, pak je to podporou onoho křehkého procesu reforem (tj. spíše myšlenkami než penězi). A zde je právě prostor pro Českou republiku, která zatím neoplývá penězi, ovšem na druhé straně může nabídnout zkušenosti z vlastní politicko-ekonomické transformace. Musíme mít ale na zřeteli, že zkušenosti nejsou automaticky přenositelné a musejí být vždy zařity a přizpůsobeny do místní reality. To se snáze řekne, než udělá, protože pokušení zajistit dobré bidlo pro tzv. rozvojové experty je vždy velké.

Mnoho transformačních zemí přitom o naší

myšlenkovou pomoc stojí a žádá nás o ni. Pokud jim nepomůžeme, mohou spadnout zpět do skupiny „failed states“ a pak už nám opravdu nezbude, než jim poskytovat humanitární pomoc (rozuměj financovat MDGs). Rozvojová mantra je však neúprosná: musíme se soustředit na Afriku, tam je pomoci zapotřebí nejvíce. Je přitom symptomatičké, že africké země zatím o podobnou transformační pomoc nijak zvláště nestojí a místo toho si zvykly být odkázány na finanční dotace zvenčí.

Dárci, kteří potřebují zákonodárce a veřejnost přesvědčit o potřebě vyšší pomoci, se raději uchylují k obezličkám typu PRSP (národní plány boje proti chudobě). Tyto plány jsou sice v duchu partnerství psány úředníky přijímající země, ovšem dosti povrchně. Obsahují všechna povinná slovíčka, jako je „pluralitní demokracie“ či „rovnoprávnost pohlaví“, která spolehlivě otevírají měšce bohatých donorů, ovšem pro příjemce nemají žádný význam. Kdo jiný by měl varovat před rozvojovými plány osvicených úředníků než země, která měla čtyřicetiletou zkušenost s centrálně plánovaným hospodářstvím?

Financování rozvoje

Jádrum nové rozvojové mantry se stalo zvyšování rozvojové pomoci (ODA). Profesor Sachs a jiní vyvinuli spoustu energie, aby ukázali, že mnohé africké země jsou vlastně dobře spravované. Jedinou překážkou k jejich rozkvětu tak zůstává nedostatek peněz a nejjednodušší způsob, jak tuto „mezeru“ zaplnit, jsou peníze od dárců. Ze zvyšování ODA se stal cíl sám o sobě, čímž byla logika rozvoje jako transformace společnosti obrácena naruby.

Také vyvíjející se systém české pomoci potřebuje více peněz a nové rozvojové paradigma k tomu může být dobrou záminkou. Ovšem pokud nám opravdu leží na srdci dlouhodobý rozvoj nejchudších zemí, měli bychom naše prostředky využívat chytře. Jak se Česká republika postaví k tomuto dilematu: Chceme, aby se chudé země trvale rozvíjely, nebo jim chceme pouze pomáhat (pokud možno tak trvale)?

Rozvojová pomoc není jediným zdrojem financování rozvoje. Mobilizace domácích zdrojů (rozšíření daňové základny skrze bující soukromý sektor), příliv zahraničních investic (skrze předvídatelné ekonomické prostředí) a zisky z mezinárodního obchodu (otevření se konkurenci a myšlenkám zvenčí) jsou daleko důležitější. Rozvojová pomoc má smysl

přávě a pouze jako katalyzátor pro ekonomické reformy, budování tržních institucí a obchodních kapacit. Jak však můžou dotace na nemocnice a odpouštění dluhů působit jako katalyzátor pro ekonomické reformy? To dodnes vyspělí dárci nevyšvětlili.

Místo toho ze své pozice „strážců svědomí vyspělého světa“ tlačí ostatní ke zvyšování ODA. Ohánějí se miliardami, ale tato čísla mají pramalou vypovídací hodnotu. Nejenže hranice 0,7 procenta HDP byla zvolena zcela arbitrárně, ale i samotná definice ODA je dosti pochybná. Neměří totiž přínosy pro příjemce, ale pouze jakési náklady pro dárci (a u odpouštění dluhů ani to ne). Proto by se Česká republika měla k tlakům na dosažení určitého procenta stavět s rezervou (např. EU po nás chce, abychom věnovali 0,33 procenta HDP do roku 2015).

Pokud samotný objem ODA nehraje takovou roli, znamená to, že se rozvojovou problematikou nemusíme zabývat? Právě naopak. Vyspělé země mají ve svých rukou mnohem důležitější nástroje na ovlivnění osudu chudých zemí, než je rozvojová pomoc. Jde například o obchodní politiku, migrační politiku, bezpečnostní politiku a další. Tyto nástroje ovšem slouží spíše krátkodobým politickým zájmům nežli dlouhodobému rozvoji v chudých zemích. Uvedme jen několik případů nekoherence:

- obchodní režim a zemědělské dotace diskriminují vývozce z rozvojových zemí, mezinárodní pravidla duševního vlastnictví neberou ohled na katastrofální epidemie v chudých zemích (HIV);
- migrační a vízové režimy vyspělých zemí brání přílivu chudých migrantů, ale na druhé straně vysávají nejkvalifikovanější pracovníky (únik mozků);
- vyspělé země hlásají potřebu demokracie a dobré správy, ale na druhé straně v rozvojové zemi nepřímou podněcují konflikty vývozem zbraní;
- vyspělé země jsou zdaleka největšími znečišťovateli životního prostředí, čímž poškozují i rozvojové země (životní prostředí je globální statek);
- doma si chráníme vymoženosti sociálních států, ale na druhé straně mlčky přihlížíme, jak nadnárodní firmy zneužívají slabých sociálních systémů v rozvojovém světě.

Vyspělé země tedy musejí především změnit výše uvedené praktiky dvojnásob standardů. Dokud tak neučiní, bude rozvojová pomoc jen malým odpustkem vyhazovaným za velké slávy oknem. Jaké z toho plyne ponaučení? Především je

třeba zahájit širokou veřejnou debatu o mezinárodním rozvoji. Měli bychom pátrat po skutečných příčinách světové chudoby a po skutečných řešeních. Prostřednictvím odpustků v podobě rozvojové pomoci si kupujeme jen své svědomí, nikoli šťastnou budoucnost (jak se nám skrže obezličky typu MDGs snaží nové rozvojové paradigma mylně namluvit).

Soustředit se na příčiny, nikoli symptomy chudoby

Česká republika patří k bohatší části světa a je správné, že nám leží na srdci osud chudých zemí. Přitom dávat peníze, jak nás o to žádá rozvojová mantra, se zdá být na první pohled ideálním řešením. Kombinuje v sobě upřímné nadšení a touhu pomáhat s pragmatickými ekonomickými a politickými zájmy, a to vše zabaleno do blýskavého hávu, kterým se můžeme chlubit navenek a uspokojovat své svědomí dovnitř. Stávající rozvojové paradigma však svádí naši pozornost na symptomy, nikoli příčiny chudoby v rozvojových zemích.

Česká republika a další nastupující dárci mají unikátní možnost k mezinárodnímu rozvoji přispět svými zkušenostmi z transformace. Místo, abychom těžkopádně napodobovali tzv. vyspělé dárci, měli bychom razit vlastní cestu založenou na předávání zkušeností reformním zemím. Nové rozvojové paradigma však před účelností dává přednost potřebné pomoci. Samozřejmě, že ani ČR by neměla zapomínat na Afriku. Spíše než masivními transfery do centrálních rozpočtů bychom ji ale měli podporovat cílenými inovacemi na lokální úrovni.

Další úsilí nás čeká doma. Rozvojová pomoc je jen špetkou v moři globálních vztahů. Obchodní režim, pohyb migrantů, ochrana životního prostředí – to vše jsou politiky, jimiž můžeme ovlivnit osud chudých zemí. Dosud však spíše jednou rukou dáváme a druhou bereme zpátky. Každá z těch ostatních politik je totiž šita na míru určité zájmové skupině, zatímco „zájmová skupina pro rozvoj“ je zatím slabá. Nakonec to ale bude celá společnost bez výjimky, která ponese důsledky našeho konání či nekonání. ○

(Článek obsahuje vlastní názory autora a nemusí vyjadřovat oficiální stanoviska ČR ani OECD.)

Michal Kaplan (1976) působí na Stálé misi České republiky při OECD v Paříži. Zastupuje ČR ve Výboru pro rozvojovou pomoc (DAC).

michal_kaplan@mzv.cz

Zvláštní akcionářská práva

JAN HRÍCH

Omezení volného pohybu kapitálu v Evropské unii

Volný pohyb kapitálu představuje jednu ze základních „čtyř svobod“, na kterých spočívá jednotný vnitřní trh Evropské unie (JVT). Další tři svobody představují volný pohyb zboží, služeb a osob coby pracovních sil či lidí samostatně výdělečně činných (právo usazování). Zkušenost učí, že na jednotný vnitřní trh je nutno pohlížet spíše jako na proces neustálého odstraňování různých průběžně vznikajících překážek a omezení volného pohybu než jako na definitivně a jednou provždy dosažený cíl.

Devadesátá léta 20. století v evropských zemích je možno do velké míry označit jako desetiletí privatizace, která se v této době z průmyslových odvětví, kde započala již v předcházející dekádě (z evropských zemí především ve Velké Británii, ale i jinde), rozšířila rovněž do oblasti infrastruktury (především zásobování obyvatelstva a podnikové sféry elektřinou, plynem, vodou aj.), jež byla dlouhou dobu považována za jednoznačnou doménu státního vlastnictví. Zvláštní případ přitom představují tranzitivní země střední a východní Evropy, které v této době procházejí principiální ekonomickou transformací od centrálně administrativně řízené ekonomiky k tržnímu hospodářství. Nedílnou součástí této transformace je rovněž privatizace, týkající se především základních odvětví průmyslu a služeb, ale postupně se rovněž i zde začíná dotýkat infrastrukturních odvětví.

Fungování infrastrukturních odvětví se přitom nesporně úzce vztahuje k oblasti veřejných zájmů, které jsou chráněny zákony jednotlivých zemí. Tato ochrana také patří mezi základní úkoly vlád, jež si za tímto účelem vytvářejí různé mechanismy, režimy a instituce (například regulační úřady). Je jasné, že samotná privatizace, spočívající v převedení vlastnických práv od veřejných na soukromé subjekty je motivována především snahou o zvýšení efektivity fungování uvedených odvětví z hlediska ekonomického (a v některých případech též motivy fiskálními) a v žádném případě neruší, ba

ani neomezuje potřebu hájit veřejný zájem ze strany jednotlivých vlád. Tyto zájmy spočívají – nejobecněji řečeno – v garantování plynulého a bezpečného fungování všech oblastí infrastruktury, jež představuje jeden ze základních předpokladů plnohodnotného a bezpečného života občanů a zároveň také základní kostru fungování celé ekonomiky. V případě privatizace infrastrukturních síťových odvětví přitom vzniká pro vlády další výzva spočívající v tom, že tento sektor obecně v té či oné míře tenduje k oligopolnímu, či dokonce monopolnímu uspořádání trhu (přínejmenším v rámci jednotlivých států), což v případě jeho ovládnutí soukromým sektorem vytváří značná rizika zneužití dominantního postavení. Těmto rizikům lze v rámci Evropské unie čelit promyšlenou regulační politikou na domácím trhu a současným vzájemným odstraňováním bariér pro přeshraniční poskytování těchto služeb v rámci celého jednotného vnitřního trhu, případně doplněným určitými kroky odstraňujícími tyto bariéry v měřítku širším, či dokonce globálním.

V případě, že se vlády rozhodnou infrastrukturní odvětví privatizovat, tedy zřídí se možnosti přímého ovlivňování chodu příslušných společností z titulu vlastníka, musejí hledat různé jiné cesty garantování legitimních veřejných zájmů. Za účelem prosazování těchto zájmů se zpravidla vytvářejí určité regulatorní mechanismy mající oporu v obecné zákonné úpravě, jež pro soukromé subjekty operující v této oblasti stanoví jistá závazná

pravidla chování a vytváří regulační instituce mající oprávnění stanovovat rámcové podmínky pro podnikání v daných odvětvích (například stanovování či regulování cen) a za určitých okolností přímo zasahovat do činnosti příslušných soukromých společností na základě *ad hoc* přijímaných administrativních aktů.

Podoby tzv. zvláštních práv v privatizovaných společnostech

Za opatření stojící na pomezí mezi kapitálovým angažováním státu a administrativním regulováním chování společnosti lze považovat ponechání tzv. *zvláštních práv* v privatizovaných společnostech (výjimečně se tato úprava vyskytuje i v soukromých společnostech strategického významu, které etapu plného veřejného vlastnictví nikdy neprošly), jež jsou určitou formou vázána na jejich akciový kapitál (hovoří se o tzv. „zlatých akciích“). V některých případech mají podobu určitého, byť třeba pouze symbolického vlastnického podílu, v jiných případech stojí zcela mimo vlastnickou strukturu dané společnosti. Tato speciální práva mají v zásadě dvě základní podoby:

- výlučné právo vlády (nebo další veřejné autority) kontrolovat změny ve vlastnické struktuře společnosti;
- právo veta ze strany vlády v případě určitých strategických rozhodnutí managementu společnosti.

Výrazné odlišnosti v praxi existují z hlediska časového horizontu uplatnění zvláštních práv státu v privatizovaných společnostech. V některých případech se jedná pouze o krátkodobá opatření mající za cíl garantovat veřejný zájem v počáteční etapě fungování nově zprivatizované společnosti a formování nových tržních podmínek v daném odvětví, zatímco v jiných případech jsou uplatněna na delší období, či dokonce bez předem určeného časového omezení.

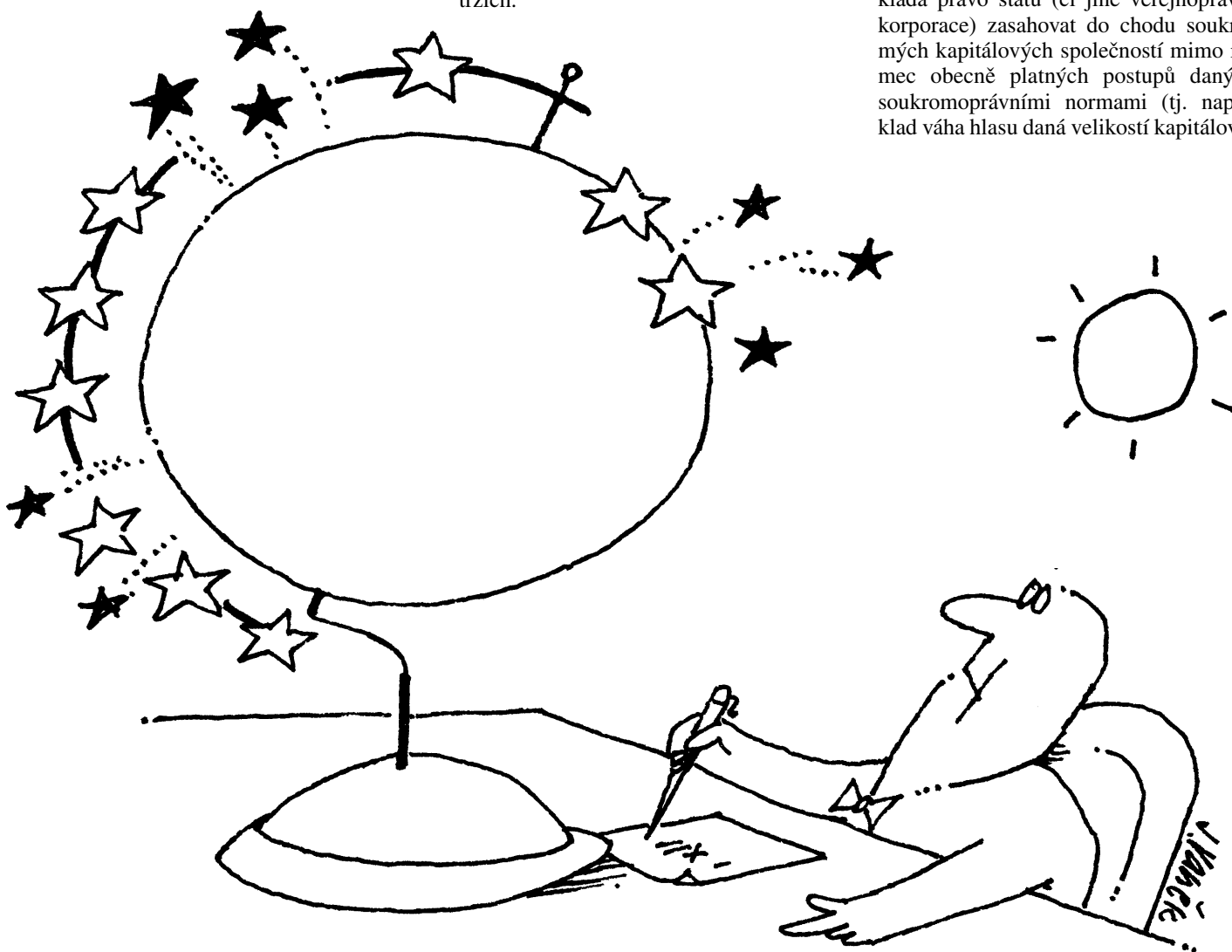
Celkově lze říci, že orgány Evropské unie zaujímají vůči praxi uplatňování zvláštních práv státu v privatizovaných společnostech značně *rezervovaný až odmítavý postoj*. Přednost při prosazování veřejného zájmu je obecně dávána uplatňování plošných nediskriminačních opatření, která chování soukromých subjektů ovlivňují co nejpředvídatelnějším způsobem prostřednictvím určitých limitů jejich působení, případně rovněž povinností jim ukládaných, vyplývajících přímo z určité zákonné úpravy, a nikoli z nějakých *ad hoc* rozhodnutí zástupců státu, kteří působí ve statutárních orgánech jinak soukromých společností. Uplatňování zvláštních práv ze strany členských

států je ve většině případů považováno za určité *narušení volného pohybu kapitálu* v rámci jednotného vnitřního trhu. Nynější podoba *Smlouvy zakládající ES* hovoří, pokud jde o liberalizaci pohybu kapitálu, poměrně jasnou řečí. Její článek 56 (tvořící součást kapitoly čtvrté: *Kapitál a platby*) totiž říká, že „...jsou zakázána všechna omezení pohybu kapitálu mezi členskými státy a mezi členskými státy a třetími zeměmi“.¹⁾ Další články této kapitoly sice dávají členským státům možnost ponechat v platnosti některé tradiční instrumenty pro kontrolu pohybu kapitálu z důvodů daňových a jiných, avšak žádný z nich nezahrnuje oprávnění uplatňovat určitá – na diskriminačním základě působící – opatření, která by omezovala právo subjektů z jiných členských zemí nabývat za podmínek jako jiné subjekty majetkové podíly v podnicích některého členského státu.

Podle stanoviska Evropské komise však většina uplatňovaných zvláštních práv je v rozporu rovněž se *svobodou usazování* všech občanů ze zemí Evropské unie v rámci celé EU za účelem (závislé či nezávislé) výdělečné činnosti. Podle formulace v zakládající smlouvě tato svoboda „...zahrnuje přístup k samostatně výdělečným činnostem a jejich výkon, jakož i zřizování a řízení podniků, zejména společností...za podmínek stanovených pro vlastní státní příslušníky právem země usazení...“²⁾ Podle interpretace Evropské komise (potvrzené Evropským soudním dvorem) toto právo zahrnuje rovněž možnost *získání podílu v existujících společnostech* za stejných podmínek, jako mají vlastní občané. Toto právo může být prostřednictvím „zlatých akcií“ narušeno, pokud je správním orgánům dáno oprávnění na základě ne zcela transparentních pravidel vetovat změny vlastnické struktury vzniklé v důsledku působení tržních sil na kapitálových trzích.

Evropská komise neodmítá veřejné vlastnictví jako takové

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že dosti negativní postoj evropských orgánů k institutu zlaté akcie v žádném případě nelze interpretovat jako vyjádření negativního postoje k veřejnému vlastnictví jako takovému. Stále totiž zůstává v platnosti článek 295 Smlouvy zakládající ES, který velmi stručnou a jasnou formou říká: „*Tato smlouva se nijak nedotýká úpravy vlastnictví, uplatňované v členských státech.*“ (Tento článek v zakládajících smlouvách figuruje již od Římské smlouvy z roku 1957.)³⁾ Uvedená formulace se přitom interpretuje dosti široce v tom smyslu, že na členské státy nesmí být vyvíjen tlak směřující k privatizaci, či naopak zestátnění jakýchkoliv ekonomických subjektů či jejich částí. Tento přístup se přitom týká rovněž kapitálových podílů ve společnostech. Existence zvláštních práv je však poněkud jiný případ, neboť jejich prostřednictvím se zakládá právo státu (či jiné veřejnoprávní korporace) zasahovat do chodu soukromých kapitálových společností mimo rámec obecně platných postupů daných soukromoprávními normami (tj. například váha hlasu daná velikostí kapitálové-

Přehled českých společností se zlatou akcií státu

Poř. číslo	Název společnosti (ve všech případech jde o a. s.)	Odvětví	Konec platnosti	Podíl státu ve společnosti
1.	České přístavy	Dopravní infrastruktura	Nestanoven	≤ 10
2.	Český Telecom	Telekomunikace	2008	0
3.	Geofyzika	Výzkum	2004	.. *)
4.	Hřebčín Napajedla	Chov zvířat	2005	≤ 10
5.	CHEVAK, Cheb	Zásobování vodou	2010	≤ 10
6.	Chodské vodárny a kanalizace	Zásobování vodou	2010	≤ 10
7.	Jan Becher – Karlovarská Becherovka	Výroba alkoholických nápojů	Nestanoven	≥ 10
8.	Plzeňský Prazdroj	Výroba alkoholických nápojů	2004	.. ¹⁾
9.	Severočeská vodárenská společnost	Zásobování vodou	2010	≤ 10
10.	Slovácké vodárny a kanalizace	Zásobování vodou	2010	≤ 10
11.	Ústav jaderného výzkumu, Řež	Výzkum	Nestanoven	≤ 10
12.	Ústav nerostných surovin	Výzkum	2004	.. ¹⁾
13.	VaK Bruntál	Zásobování vodou	2010	≤ 10
14.	Vodárenská a kanalizační	Zásobování vodou	2010	≤ 10
15.	Vodárny Kladno – Mělník	Zásobování vodou	2010	≤ 10
16.	Vodohospodářská a obchodní společnost	Zásobování vodou	2010	≤ 10
17.	Vodohospodářská společnost Olomouc	Zásobování vodou	2010	≤ 10
18.	Vodohospodářská společnost Vrchlice-Maleč	Zásobování vodou	2010	≤ 10
19.	Vodohospodářská zařízení Šumperk	Zásobování vodou	2010	≤ 10
20.	Vodovody a kanalizace Beroun	Zásobování vodou	2010	≤ 10
21.	Vodovody a kanalizace Břeclav	Zásobování vodou	2010	≤ 10
22.	Vodovody a kanalizace Chrudim	Zásobování vodou	2010	≤ 10
23.	Vodovody a kanalizace Havlíčkův Brod	Zásobování vodou	2010	≤ 10
24.	Vodovody a kanalizace Hodonín	Zásobování vodou	2010	≤ 10
25.	Vodovody a kanalizace Hradec Králové	Zásobování vodou	2010	≤ 10
26.	Vodovody a kanalizace Jablonné nad Orlicí	Zásobování vodou	2010	≤ 10
27.	Vodovody a kanalizace Kroměříž	Zásobování vodou	2010	≤ 10
28.	Vodovody a kanalizace Mladá Boleslav	Zásobování vodou	2010	≤ 10
29.	Vodovody a kanalizace Náchod	Zásobování vodou	2010	≤ 10
30.	Vodovody a kanalizace Nymburk	Zásobování vodou	2010	≤ 10
31.	Vodovody a kanalizace Pardubice	Zásobování vodou	2010	≤ 10
32.	Vodovody a kanalizace Prostějov	Zásobování vodou	2010	≤ 10
33.	Vodovody a kanalizace Přerov	Zásobování vodou	2010	≤ 10
34.	Vodovody a kanalizace Trutnov	Zásobování vodou	2010	≤ 10
35.	Vodovody a kanalizace Vsetín	Zásobování vodou	2010	≤ 10
36.	Vodovody a kanalizace Vyškov	Zásobování vodou	2010	≤ 10
37.	Vodovody a kanalizace Zlín	Zásobování vodou	2010	≤ 10

*) Ve zprávě Evropské komise podíl státu uveden jako *neznámý*.

Pramen: Commission Staff Working Document: Special rights in privatised companies in the enlarged Union – a decade full of developments. Brussels: Commission of the European Communities, 2005 s. 33–34.

ho podílu), což vytváří diskriminační podmínky vzhledem k ostatním, soukromým spoluvlastníkům či potenciálním spoluvlastníkům.

První vlna zájmu o tuto problematiku ze strany Evropské komise se datuje rokem 1997, kdy bylo provedeno šetření na základě dotazníku rozeslaného jednotlivým členským státům, jenž zjišťoval základní údaje o všech případech uplatňování zvláštních práv vůči soukromým společnostem se sídlem na jejich území. V návaznosti na to podala Evropská komise několik žalob k Evropskému soudnímu dvoru (ESD) na členské státy kvůli diskriminačnímu charakteru uplatňovaných zvláštních práv. V této době začíná proces postupného omezování, částečně vynuceného několika rozsudky soudního dvora, držení zvláštních práv v privatizovaných společnostech ze strany vlád členských zemí, který ovšem rozhodně nevedl k jejich úplnému odbourání.

K problematice zvláštních práv drženských členskými státy v kapitálových společnostech se Evropská komise vrátila v roce 2004, a to mj. v souvislosti s rozšířením Evropské unie. V tomto roce byl všem pětadvaceti členským zemím opět rozeslán dotazník (identický s dotazníkem z roku 1997) mapující situaci v uvedené oblasti.⁴⁾ Na základě tohoto šetření bylo zjištěno, že patnáct členských států drží v nějaké podobě zvláštní práva celkem ve 141 společnostech.⁵⁾ Jedná se přitom o společnosti tvořící v některých případech významnou část důležitých sektorů ekonomiky, jako jsou telekomunikace, dodávka elektrické energie, plynárenství, energetika, poštovní služby, bankovníctví a pojišťovnictví. Řada infrastrukturních společností má navíc značný obrát a výrazný podíl na tržní kapitalizaci na burzách cenných papírů v zemích svého sídla.⁶⁾

Výsledky z dotazníků navíc sloužily jako důležitý podklad pro analytickou studii Evropské komise (viz Commission Staff Working Document: Special rights in privatised companies in the enlarged Union – a decade full of development. Brussels: Commission of the European Communities, 2005. europa.eu.int/comm/internal-market/capital/docs/privcompanies-en.pdf), která se problematikou zvláštních práv zabývá v širších souvislostech. V uvedené studii jsou nejen shrnuty argumenty podporující tvrzení, že většina existujících forem zvláštních práv odporuje komunitárnímu právu, konkrétně dvěma základními svobodám garantovaným v rámci jednotného vnitřního trhu (svoboda pohybu kapitálu a svo-

boda usazování), ale zároveň jsou zde uvedeny i ekonomické argumenty proti uplatňování zmíněných zvláštních práv. Podle autorů studie mohou zkreslovat tržní signály a omezovat přeshraniční pohyb kapitálu v rámci jednotného vnitřního trhu, což může bránit koncentraci kapitálu a vzniku silných evropských hráčů. Tím je omezován jeden z důležitých pozitivních efektů fungování JVT. Na úrovni jednotlivých firem potom prý mohou vést až ke snižování odpovědnosti managementu za výsledky řízených firem a v důsledku toho k obecnému snižování úrovně řízení společností.⁷⁾

Zvláštní práva nemohou být využita k podpoře ekonomické výkonnosti

V uvedené studii však jsou zároveň definovány (na základě judikatury Evropského soudního dvora), a to poměrně restriktivním způsobem, podmínky, za kterých je uplatňování určité formy zvláštních práv ze strany států ve společnostech přípustné. Tyto podmínky lze shrnout v tom smyslu, že zvláštních práv nesmí být používáno k podpoře ekonomické výkonnosti jednotlivých společností a mohou být zavedena na zcela nediskriminační bázi pouze jako reakce na velmi významný veřejný zájem. Nesmí přitom být více restriktivní, než je nezbytně nutné pro garantování uvedeného zájmu, a musí zachovávat právní jistotu pro ekonomické subjekty.⁸⁾

O poměrně restriktivnosti podmínek přípustnosti držení zvláštních práv svědčí i to, že ze všech případů projednávaných v posledních letech Evropským soudním dvorem, které se týkaly této problematiky, byla pouze v jediném uznána přípustnost a adekvátnost této vládní ingerence. Jedná se o zvláštní právo belgické vlády v plynárenské distribuční společnosti *Distrigaz*. Jeho předmětem je právo veta v orgánech společnosti (uplatnitelné ex post, což je ze strany Evropské komise obecně hodnoceno jako adekvátnější přístup než nutnost žádat předem správní orgán o povolení) za účelem zachování minimálních dodávek plynu v situaci závažného ohrožení.

Problém dosti širokého uplatnění zvláštních práv států ve společnostech se týká zejména tří nových členských zemí Evropské unie, a to Polsko (49 případů), České republiky (37 případů; ve třech z nich však již skončila doba platnosti – viz tabulka) a Maďarska (31 případů). Existenci tohoto institutu ve svých odpovědích na dotazník z nových členských zemí uvedla ještě Litva (jeden případ)

a Lotyšsko (tři případy). V zájmu objektivy je však nutno říci, že v řadě případů se jedná o několik regionálních distribučních společností ve stejném oboru, tedy nikoli o firmy s celostátní působností. Všechny uvedené země v uplynulých letech prošly principiální transformací svých ekonomik, jejíž součástí byla i masová privatizace. Uplatnění institutu zlaté akcie se v mnoha případech jeví jako ideální opatření pro období konstituování nových, tržních podmínek v síťových (i dalších) odvětvích, kdy obecně existuje větší potřeba státní ingerence. Tomuto zámeru také odpovídá skutečnost, že v Polsku a v České republice byla většina zvláštních práv v infrastrukturních společnostech chápána jako přechodné opatření s přesně stanoveným termínem jejich zrušení (v ČR také již ve třech společnostech uvedených v seznamu Evropské komise platnost zvláštních práv skončila). Charakter opatření na dobu neurčitou májí naproti tomu všechna zvláštní práva v případě Maďarska.

V další etapě bude následovat dialog mezi Evropskou komisí a členskými státy uplatňujícími zvláštní práva za účelem vyjasnění slučitelnosti každého konkrétního případu s komunitárním právem a případně dojednání termínu a podmínek jejich zrušení v případě neslučitelnosti. Lze očekávat, že tam, kde k dohodě nedojde, budou následovat žaloby k Evropskému soudnímu dvoru pro porušení komunitárního práva ze strany členských států.

Jan Hřích (1964) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

hrich@iir.cz

¹⁾ Viz Evropské právo: Základní dokumenty. Úplné znění č. 446. Ostrava: Sagit, 2005, s. 13.

²⁾ Tamtéž, s. 11 (článek 43).

³⁾ Tamtéž, s. 57.

⁴⁾ Viz Commission Staff Working Document: Special rights in privatised companies in the enlarged Union – a decade full of development, s. 31 (Annex 2).

⁵⁾ Tamtéž, s. 19. Tento výčet si však nečiní nárok na úplnost, neboť podle vyjádření EK „...některé členské státy dotazník nezodpověděly, odpověděly příliš pozdě, aby mohly být zahrzeny do analýzy, nebo daly nejasné odpovědi.“ (Tamtéž, s. 33, pozn. 76).

⁶⁾ Například podíl lotyšské společnosti *Latvijas Gaze* na celkové kapitalizaci řížské burzy činil v roce 2004 34,5 %, podíl maďarských společností OTP a MOL na kapitalizaci budapeštské burzy byl 29,7 %, resp. 26,3 %, zatímco podíl *Českého Telecomu* na celkové kapitalizaci *Burzy cenných papírů Praha* v uvedeném roce činil 18,0 % (viz tamtéž, s. 23).

⁷⁾ Srov. tamtéž, s. 9–10.

⁸⁾ Srov. tamtéž, s. 7 a 12.

Zpravodajská televize CFII:

nový nástroj francouzské zahraniční politiky

ELIŠKA TOMALOVÁ

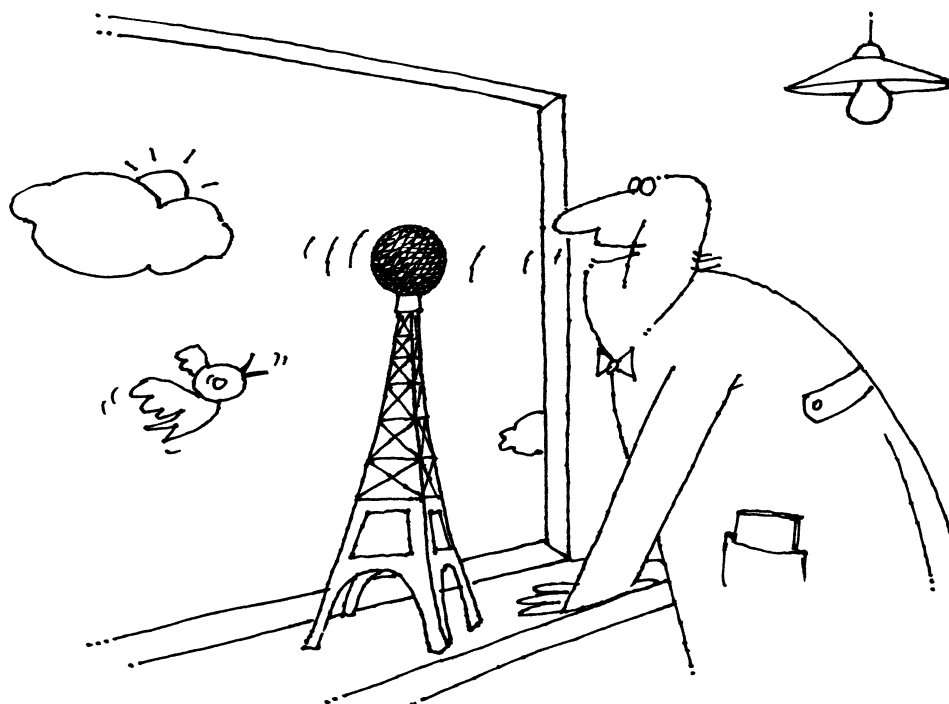
Dodrží-li Francie stanovený harmonogram, začne před koncem roku 2006 vysílat první mezinárodní francouzská zpravodajská stanice – CFII (Chaîne Française d'Information Internationale). Završí se tím nejen dlouho zpracovávaný projekt v rámci francouzské zahraniční audiovizuální politiky, ale i osobní ambice prezidenta Chiraka, který již od února 2002 volá po vytvoření velké francouzské zpravodajské stanice schopné konkurovat BBC World a CNN International.

Válka televizí

Na počátku všeho byla válka v Perském zálivu v roce 1991. Způsob, jakým o ní francouzské televizní stanice informovaly, byl chápán jako selhání francouzského vysílání. Francouzské stanice byly totiž závislé na informacích poskytovaných americkou CNN. Od počátku devadesátých let tedy ve Francii nabyly na intenzitě debaty o vytvoření vlastního informačního kanálu s globálním dosahem a s lepší lokální infrastrukturou v místě dění. Rétorika používaná v souvislosti s vytvořením takové stanice byla a je sama o sobě militantní. Podle slov prezidenta Chiraka musí Francie „zaujímat čelnou pozici ve světové bitvě o televizní vysílání (bataille des images)“.¹⁾ Dosavadní neexistence podobné stanice přispěla podle francouzských poli-

tiků ke „kulturnímu imperialismu v oblasti informací“²⁾ tím, že ponechala volný prostor anglosaským stanicím.

Podle představ oficiálních francouzských představitelů má CFII zajistit francouzskou přítomnost na globálním audiovizuálním poli a prezentovat francouzské vidění světových událostí, aniž by byla odrazem francouzského vládního postoje. K zajištění určité nezávislosti má přispět i její dvojitá struktura, kterou však mnozí považují za hybridní: CFII je z poloviny státní (France Télévisions) a z poloviny soukromá (TF 1) akciová společnost. Samotný způsob financování budoucí stanice, jejíž finanční prostředky poplynou zejména z rozpočtu ministerstva zahraničí (v letech 2007–2010 to bude sedmdesát milionů eur ročně), naznačuje, že CFII bylo přiznáno pevné místo ve francouzské zahraniční politice.

Geografický dosah a formát vysílání

O strategickém významu budoucí stanice svědčí i geografický dosah jejího vysílání, který kromě technické stránky odráží i chápání francouzských zón vlivu. V první fázi bude CFII vysílat do Evropy včetně Francie, Afriky a na Blízký a Střední východ. Ve druhé fázi bude usilovat o pokrytí Asie a Ameriky.

Nejvíce se během debat o vytvoření CFII diskutovalo o vysílání na Blízký a Střední východ, který se v poslední době stal místem konkurenčního boje globálních i lokálních televizních stanic. Francie doufá, že v tomto regionu získá silnou pozici nejen díky kulturním vazbám, ale i díky tomu, že i ostatní televizní konkurenti (kromě místní Al-Džazíry) jsou v přípravné fázi arabských projektů – například BBC Arabic TV by měla vysílat od roku 2007.

Mezinárodní zpravodajská televize, jakou se má CFII stát, se liší od televize s obecným obsahem i od domácí zpravodajské stanice. Mezi její základní charakteristiky patří zejména mezinárodní obsah (vytváření hierarchie mezinárodních aktualit odlišuje mezinárodní televizi od domácí), permanentní *prime time* (vyžaduje stálou dostupnost a reakceschopnost novinářského a technického týmu) a diferenciaci mezi posluchači podle zeměpisných oblastí.³⁾

CFII se má stát plně zpravodajskou stanicí, vysílající 24 hodin denně přes kabel, satelit a po internetu. Při vytváření rámcového projektu se jeho autoři inspirovali z velké části programovou strukturou americké CNN International, zároveň ale zdůrazňují, že CFII by měla odrážet francouzský novinářský přístup. Jeho odlišnosti nejsou detailně specifikovány, obecně se ale jedná zejména o větší podíl analytických debat v rámci vysílání.

Otázka jazyka

Jedním z nejcitlivějších bodů vztahujících se k budoucímu vysílání byla otázka jazyka. V celé komunikační a kulturní oblasti francouzské zahraniční politiky je zastoupeno dilema, má-li se Francie prezentovat ve francouzštině, a zúžit si tak okruh potenciálních posluchačů, nebo ustoupit od čistě frankofonního modelu a ovlivnit širší publikum. V rámci projektu CFII zvítězila druhá koncepce. Bez vysílání v cizích jazycích by nová stanice oslovila jen frankofonní publikum, které je po světě zastoupeno nerovnoměrně a jehož počet stále klesá (fran-

couzština je dnes na deváté pozici mezi nejužívanějšími jazyky). CFII bude tedy v první etapě vysílat francouzsky, později se ale rozšíří i o vstupy v angličtině a arabštině. V další fázi má začít fungovat vysílání ve španělštině, portugalštině a mandarinské čínštině. Možnost titulkování byla zavrhnuta.

Místo CFII ve francouzské zahraniční audiovizuální politice

CFII není prvním francouzským mezinárodním audiovizuálním projektem. Francie v rámci své zahraniční audiovizuální politiky⁴⁾ vytvořila rozhlasové i televizní vysílání, a to v rámci unilaterálních i multilaterálních projektů. Navzdory zvyšujícím se finančním prostředkům určeným na podporu zahraničního vysílání je dosavadní bilance spíše pesimistická – odhady sledovanosti mají klesající tendenci, schází jednotící koncepce a zvolené strategie se velice často mění. Jedním z důvodů je i přeměra institucionálních aktérů, kteří vstupují do zahraniční audiovizuální politiky.⁵⁾

Od počátků projektu CFII se uvažovalo o využití stávající struktury zahraničního vysílání s menšími modifikacemi. Nakonec ale bylo rozhodnuto o vytvoření zcela nové společnosti, která bude úzce spolupracovat s již existujícími stanicemi, neboť stávající televizní aktéři neodpovídali nárokům kladeným na budoucí stanici. Mezinárodní televizní stanice TV5 Monde totiž není jen francouzským projektem, ale podílí se na ní také Belgie, Švýcarsko a Kanada, a nemohla by tedy prezentovat pouze francouzský pohled na mezinárodní aktuality. Navíc zaměření TV 5 Monde není jen zpravodajské, ale obecné. Stejně tak Euronews je multilaterální iniciativou, navíc její zaměření je primárně evropské. Nabízela se také možnost využít CFI (Canal France International), ten ale slouží zejména jako databanka francouzských programů pro partnerské televize. Projekt ARTE, jenž je výsledkem francouzsko-německé spolupráce, je sice mezinárodním projektem, ale není chápán jako součást francouzské zahraniční audiovizuální politiky. Z hlediska geografického dosahu, jazykových verzí i programového schématu CFII bude tedy zaujímat zvláštní místo ve struktuře francouzského zahraničního vysílání.

Důležitost projektu CFII dokazují i předpokládané finanční dotace. Financování CFII bude v příštích letech přibližně srovnatelné s prostředky dnes určenými pro TV 5 Monde.⁶⁾ Ta má ovšem příjmy i od ostatních účastníků projektu

a její programové schéma je obecnější (více filmů a reportáží dodávaných partnerskými televizemi). Mnozí mediální analytici proto dnes vzhledem k vysokým ambicím CFII pochybují o dostatečnosti předpokládaných finančních zdrojů.

Běh na dlouhou trať

Institucionální a finanční podpora projektu CFII ukazuje, že Francie chápe tuto budoucí mezinárodní televizní zpravodajskou stanici jako veřejný zájem a součást své zahraniční politiky. Úspěch CFII ale nezáleží jen na politické vůli, ale také na vlastní kapacitě budoucí stanice (zejména z hlediska lidských zdrojů) a samozřejmě na jeho přijetí zahraničním publikem. Francie vstupuje na území, které je již částečně obsazené jinými mezinárodními veřejnými i soukromými hráči, jako je již zmiňovaná severoamerická CNN International, britská BBC World, ale také například německá Deutsche Welle. Francie se dostává do vysoce konkurenčního prostředí, kde ve prospěch jejích konkurentů hraje doba jejich vysílání (BBC World od roku 1991, CNN od roku 1980), zkušenost, globální a centralizovaná struktura, anglické vysílání (BBC, CNN) a efekt zavedené značky. Ve svém projektu CFII Francie s touto situací počítá a uvědomuje si, že se jedná o běh na dlouhou trať. První pozitivní výsledky tedy neočekává dříve než v roce 2010.

Eliška Tomalová (1979) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

tomalova@iir.cz

¹⁾ Le Monde, 1. 12. 2005.

²⁾ Viz *Pour une chaîne française d'information internationale*, Rapport d'information, 857, tome I, tome II, XIIe législature, Assemblée Nationale, Mai 2003.

³⁾ Zejména poslední bod je důkazem současné tendence spojit globální dosah televizních stanic s více regionalizovanou nabídkou v podobě lokálních variant, které budou přizpůsobeny místnímu publiku a kulturním specifikům dané oblasti. Viz např. Kuhn, Raymond: *French Television in a West European Context*, In: Godin, Emmanuel: *French Exception*, Berghahn Books, 2005.

⁴⁾ Viz *L'action audiovisuelle extérieure depuis 1990*, Cour des Comptes – Chapitre VI, 2003 a Raymond de, Jean-François: *L'action culturelle extérieure de la France*, La documentation française, 2000.

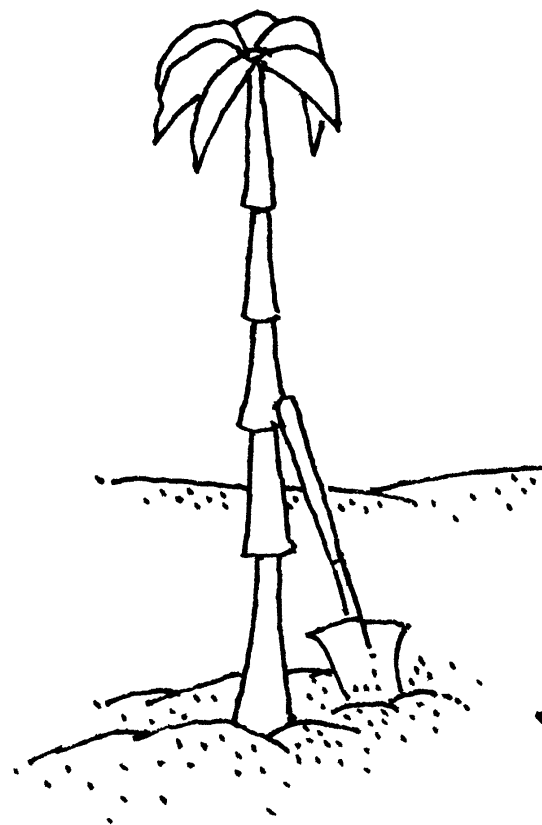
⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ TV5 získala na rok 2005 dotace ve výši 66,71 milionů eur; CFII má v roce 2006 získat mimořádný příjem ve výši 95 milionů eur, v letech 2007–2010 se počítá se státním ročním příspěvkem 70 milionů eur.

Dominantní představou o fungování státu v Africe je vize jeho obrovského úpadku. Mezi teoretické opory této představy patří kromě obecných teorií o erozi státu v době globalizace také teze o neúspěšném importu západních produktů (tj. i státu) do jiných částí světa. Tento import plodí vnitřní i vnější nepořádky. Podle alternativních pohledů ale stát v Africe zakořenil a přivlastnil si ho místní aktéři. Současná privatizace státu napomáhá k definování jeho hranic, a tak i k jeho formaci.

Eroze státu v době globalizace?

Podle mnoha teoretiků mezinárodních vztahů mělo objevení se nových *transna-*

Neúspěch budování státu v Africe

JIŘÍ BAROŠ

cionálních aktérů mezinárodní politiky znamenat úpadek suverenity státu. Tito noví aktéři po celém světě podstatným způsobem narušili dominantní roli státu v mezinárodní politice. Princip teritoriality se stal překonaným rámcem solidarity a přináležitosti. Podle amerického teoretika mezinárodních vztahů Jamese Rosenaua pak s globalizací a transnacionalizací mezinárodních vztahů vstoupil svět do éry *světových turbulencí*.¹⁾ V ní stát sice úplně nezmezí z mapy světa, ale každopádně již nebude hlavní osou me-

zinárodního uspořádání. V rámci tohoto uspořádání kompetence jednotlivých národních vlád postupně erodují díky proliferaci nejrůznějších transnacionálních skupin.

Také podle britské ekonomky Susan Strangeové již nejsou v dnešní době motorem mezinárodní politiky státy, tuto roli přebraly především trhy.²⁾ Strangeová klade důraz na *ekonomickou globalizaci* a rostoucí význam velkých multinacionálních korporací a finančních režimů ve světové politice. Globalizace vede k postupné dominanci těchto multinacionálních korporací a způsobuje erozi významu státu v mezinárodní politice. Hustota soukromých transakcí na globální úrovni pak paralyzuje schopnost států bránit své zájmy vlastními prostředky.³⁾

Podle jiných teoretiků se ale tyto teorie ukazují jako neudržitelné, protože představují nepřesvědčivou ideologickou kombinaci teze o úpadku role státu a nárůstu transnacionalizace.⁴⁾ Všechny analýzy tohoto typu jsou založeny na stejných premisách: Konec studené války a globalizace způsobily úpadek národního státu, podstatnou ztrátu jeho suverenity a privilegovaného postavení na vrcholu hierarchie aktérů mezinárodního systému, ustoupení do sekundární role ve vztahu k transnacionálním aktérům, převahu ekonomiky nad politikou, sociálního nad strategickým, globálního nad národním. Přestože můžeme konstatovat nárůst počtu i významu transnacionálních aktérů, jejich přítomnost v mezinárodní politice není až zas tak něčím radikálně novým. Strategie těchto aktérů pak navíc nemají žádnou vnitřní jednotu a jsou to jen někteří z nich, kteří představují pro stát potenciálně větší hrozbu. Hlavní role státu v mezinárodních vztazích tak není nijak zpochybněna. Po 11. září se navíc skutečnost „návratu státu“ jeví jako daleko zřetelnější.

Stát v Africe: neúspěšný import?

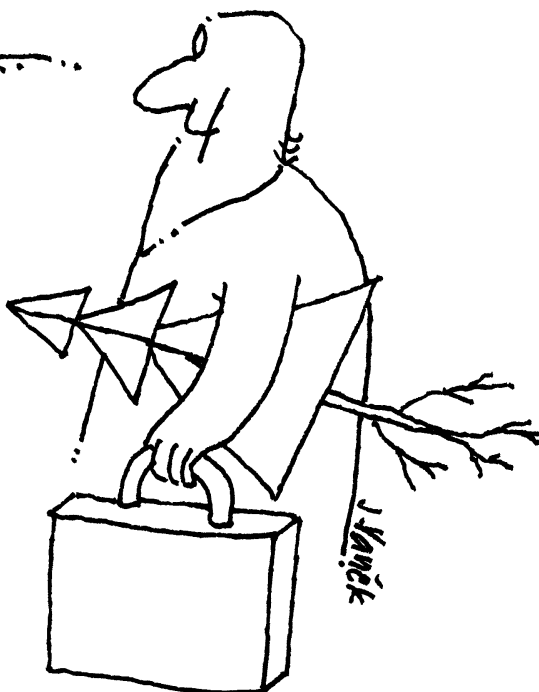
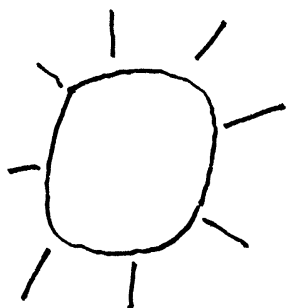
Francouzský politolog Bertrand Badie⁵⁾ považuje stát v Africe za spektakulární příklad nezdaru a neúspěšné transplantace jednoho politického modelu Západu. Tato okcidentalizace mezinárodního pole

i jednotlivých společností musí nutně selhat, protože je založena na specifické kulturní konfiguraci Západu. Ta reflektuje zvláštní konfiguraci mezi univerzálním a partikulárním, protože je to právě jen legálně-racionální západní stát s neustrannou administrativou, který charakterizuje schopnost jednat podle obecných pravidel, a tak překračovat pluralitu partikulárních zájmů. Důkazem tohoto selhání importovaného státu je pak například ztroskotání demokratizace v mnoha afrických zemích, nárůst subnacionálních a transnacionálních mobilizací, rozpoutání mnoha identitárních válek vedoucích až k etnickým čistkám.

K okcidentalizaci světa, tj. k etatizaci mezinárodního pole, došlo s rozšířením principu teritoriality, normativního systému založeného na západním modelu práva a nových pravidel mezinárodních vztahů. Vzhledem k tomu, že v mimoevropských společnostech přetrvávají komunitaristické kultury definující se svým odporem „univerzalistické logice“ odděleného centra, která je pro ně nepochopitelná, je v nich tento teritoriální model vystaven obrovské nejistotě.

Během procesů dekolonizace si politické elity mimoevropských společností braly často za vzor ústavní uspořádání Západu, což ještě akcelerovala situace po konci studené války. Tyto elity prováděly rozsáhlý import ze Západu, když se snažily transformovat politické modely a sociální praktiky vytvořené v jiných společnostech a v jiné historické konfiguraci do svých specifických kontextů. Nebyly to ale jen špatně vykalkulované zcela svobodné strategie místních politických elit, které stály za tímto importem, ale západní politické modely a sociální praktiky byly samozřejmě často vnucovány samotnými západními mocnostmi. Každopádně se tato strategie okcidentalizace ukázala být neúspěšnou, což ale paradoxně podporovalo politické elity v hledání léků na rozsáhlé nepořádky v západních politických vzorech.

Import politických modelů Západu vytváří nepořádek, a to jak na domácí, tak na mezinárodní scéně. Zvedá proti sobě odpor sociálních aktérů hnaných partikularistickou logikou, kteří vytvářejí alternativní centra moci s konkurující legitimitou vůči legitimitě národního centra. Tyto skupiny neodkazují na národní stát, ale zdůrazňují partikularistické afirmace s místní komunitou, či realizaci transnacionálních impérií. Okcidentalizace též ruší tradiční významové systémy, a tak generuje identitární

krize. Právě v těchto krizích mohou pak subnacionální a transnacionální mobilizační sítě čerpat z pocitu, že model národního státu je jen exogenní importovaný politický produkt, a nabízet nové „tradiční“ a historicky legitimní solidarity. Oslaben těmito mobilizacemi, stát postupně stále více a více ztrácí svou legitimitu. V prostoru jeho dominance se pak vytvářejí tzv. prázdné sociální prostory (především venkovské a suburbánní), které politická moc již nekontroluje a nedokáže mobilizovat pro svou podporu.

Privatizace státu jako jeho formace

Věřodnost tohoto přístupu bývá ale zpochybňována: tak podle francouzského specialisty na Afriku Jean-Françoise Bayarta nedochází k nějaké impotentní hybridizaci státu v Africe, ale jde daleko spíše o jeho tvůrčí aklimatizaci: importované politické produkty jsou tvůrčím způsobem přetvářeny lokálními tradicemi a místní politickou kulturou a fungují prostě podle jiných pravidel hry než v prostředích původu.⁶⁾

Podle Bayarta nemá cenu příliš zkoumat procesy exportu a importu politických modelů Západu, ale daleko větší cenu má podívat se na konkrétní formaci státu. A pak zjistíme, že i v samotné Evropě nebyl stát samozřejmým výsledkem rozporuplných historických procesů, ale že cesta k tomuto modelu byla vskutku paradoxní. Stát v Africe navíc není pouhým produktem kolonizace, protože mnohé politické formace předcházely období závislosti na Západu. I když bylo poslední století jistě také plné podstatných změn (revoluce v dopravě, vojenství, informatice atd.), které rekonfigurovaly politický prostor v Africe, neznamená to, že by stát v Africe byl naprosto novým umělým implantátem, který by nebyl nijak strukturálně zakotven ve společnost.⁷⁾ Naopak se zdá, že mnohé paradoxní procesy, jež označujeme pojmem globalizace, přispívají k postupné formaci státu i v Africe⁸⁾ než k jeho erozi.

Celosvětový rozmach liberalismu od začátku 80. let vedl k rozsáhlé privatizaci ekonomik. Tento proces se ale týká i samotných států, které postupují své tradiční funkce a výsadní řídicí pravomoci ve věcech výběru daní, vnitřní bezpečnosti, diplomacie, či národní obrany soukromým prostředníkům. Ti jsou ale spojeni se státem sítí kontaktů, a tak stát neztrácí nad tímto sektorem svou kontrolu.

Francouzská politoložka Béatrice Hibouová v tomto kontextu mluví o *privati-*

*zaci státu*⁹⁾ jakožto specifickém procesu rozšiřování nepřímých způsobů vládnutí. Ty nejsou ničím historicky neobvyklým: pro jejich analýzu se jeví jako zvláště heuristicky užitečným Weberův popis praktik postupování pravomocí ve feudálních společnostech. Pokud v afrických státech probíhá privatizace veřejnoprávních korporací a přenos tradičních výkonů státní správy na soukromé zahraniční vzájemně si často konkurující společnosti, pak jde v těchto případech o častou strategii afrických elit získávat zdroje ze své vlastní závislosti.

Privatizace státu neznamená ústup nebo úplné opuštění modelu státu, ale je formou permanentní negociace mezi soukromým a veřejným, mezi elitami a ostatními aktéry, a tak rýsuje kontury státu a přispívá k jeho formaci a konsolidaci. Debata o státu by neměla být zatížena normativními předpoklady. Nesmíme proto předpokládat weberovskou formu legálně racionálního a byrokratického státu za jedinou možnou formu státu.

Jiří Baroš (1981) je magisterským studentem politologie a práva na Masarykově univerzitě v Brně.

baros@fss.muni.cz

¹⁾ James N. Rosenau, *Turbulences in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton, Princeton University Press 1990.

²⁾ Susan Strange, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in World Economy*, Cambridge, Cambridge University Press 1996.

³⁾ John Ruggie, *Continuity and transformation in the world polity: toward a neo-realist synthesis*, *World Politics*, 2/1993.

⁴⁾ Samy Cohen, *La résistance des États. Les démocraties face aux défis de la mondialisation*, Paris, Éditions du Seuil 2003. Pro hlavní argument viz též Samy Cohen, *Les États face aux „nouveaux acteurs“*, *Politique internationale*, n° 107, 2005.

⁵⁾ Bertrand Badie, *L'État importé*, Paris, Fayard 1992.

⁶⁾ Jean-François Bayart, *L'État en Afrique*, Paris, Fayard 1989.

⁷⁾ Jean-François Bayart, *L'historicité de l'État importé*, *Les Cahiers du CERI*, n° 15–1996.

⁸⁾ Jean-François Bayart, *Le gouvernement du monde. Une critique politique de la globalisation*, Fayard, Paris 2004, 53–132.

⁹⁾ Béatrice Hibou, *De la privatisation des économies à la privatisations des États*, in: B. Hibou (dir.), *La privatisation des États*, Paris, Karthala, 1999, B. Hibou, *Retrait ou redéploiement de l'État?*, *Critique internationale*, n° 1, automne 1998 a B. Hibou, *La décharge, nouvel interventionnisme?*, *Politique Africaine*, 73, mars 1999.

Mezinárodní trestní soud (ICC) je v současné době již reálně fungující institucí. Zabývá se prvními konkrétními případy a věnuje se řadě dalších všeobecnějších aktivit nezbytných pro jeho řádné působení.

Co je ICC

Mezinárodní trestní soud byl zřízen tzv. Římským statutem, který vstoupil v platnost 1. července 2002. Jedná se o první stálý mezinárodní trestní tribunál, jenž má soudit jednotlivce za spáchání nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva (zločin genocidy, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin agrese). Soud se však může zabývat pouze těmi zločiny, které budou spáchány na území smluvního státu nebo jejichž pachatelem (resp. osobou podezřelou ze spáchání zločinu) bude občan smluvního státu. ICC je dále limitován tzv. principem komplementarity, to znamená, že svou jurisdikci může vykonávat pouze v případech, že příslušný stát nebude ochoten nebo schopen dané zločiny řádně stíhat. Jurisdikce ICC není retroaktivní a vztahuje se pouze na zločiny spáchané po 1. červenci 2002.

Řízení před Mezinárodním trestním soudem může být zahájeno na podnět smluvního státu, na podnět Rady bezpečnosti OSN nebo z vlastní iniciativy prokurátora soudu.

Hovoří-li se o ICC, jedná se ve skutečnosti o systém několika orgánů (Soud – rozdělený na předsednictví, přípravný úsek, soudní úsek a odvolací úsek, dále prokurátor a jeho úřad, tajemník a jeho úřad a shromáždění smluvních stran). Sídlem ICC je nizozemský Haag.

Realita fungování ICC

Úřad prokurátora ICC (OTP) v současné době vyšetřuje tři případy: Uganda, Demokratická republika Kongo, Súdán (Dárfúr). Dále obdržel podnět Středoafrické republiky, který v současné době analyzuje a zvažuje, zda i v tomto případě zahájí vyšetřování. Vedle toho OTP analyzuje dalších sedm situací, jednou z nichž jsou poměry na Pobřeží slonoviny.

Uganda

Současný konflikt na území Ugandy trvá již 18 let. Napětí vzrostlo poté, co současný prezident Yoweri Museveni v roce 1986 převzal moc. Proti Musevenimu se postavila skupina rebelů Lord's Resistan-

Mezinárodní trestní soud reálně fungující instituce

ce Army (LRA), která se zformovala z členů bývalé Ugandské lidové demokratické armády.

Během tohoto konfliktu bylo civilní obyvatelstvo v severní Ugandě předmětem pravidelných útoků, jež zahrnovaly zabíjení, mučení, mrzačení, verbování dětských vojáků, sexuální zneužívání dětí, znásilňování, nucené přesídlování, rabování, plenění a ničení civilního majetku. Zvláštním problémem ozbrojeného konfliktu v Ugandě je účast dětských vojáků. Jádrem LRA z velké části tvoří unesení vesničané, zejména děti, většinou ve věku 11–15 let, ale i mladší. Podíl dětských vojáků v LRA se odhaduje na 85 procent (přes 20 000). Praxe je taková, že dítě je uneseno ze své vesnice, v rámci iniciace do povstaleckého hnutí je nuceno spáchat nějaký nelidský čin, včetně rituálního zabíjení a mrzačení. Dětské vojáky jsou poté bití a nuceni rabovat a plinit civilní majetek, zabíjet, mrzačit a unášet civilisty, včetně dětí; dívky jsou sexuálně zneužívány.

V prosinci roku 2003 se ugandský prezident Yoweri Museveni rozhodl obrátit na ICC a 29. ledna 2004 Úřad prokurátora oficiálně obdržel jeho podnět týkající se situace v severní Ugandě. Po důkladné analýze případu, která trvala šest měsíců, se prokurátor ICC 29. července 2004 rozhodl zahájit vyšetřování. V současné době je vyšetřování v případě Ugandy již téměř ukončeno.

Dne 8. července 2005 bylo vydáno prvních pět zatykačů na nejvyšší členy LRA. Jsou to Joseph Kony, Vincent Otti, Raska Lukwiya, Okot Odhiambo, Dominic Ongwen. Dne 14. října 2005 bylo toto opatření zveřejněno.

Joseph Kony je nejvyšším velitelem LRA a osobně řídil operace LRA. Je podezřelý ze spáchání zločinů proti lidskosti a válečných zločinů. Kony například vydal rozkaz zabít nebo zbit děti, které se pokusí o útek z LRA, nařizoval nižším

velitelům vést útoky proti civilnímu obyvatelstvu, a to především proto, aby přilákal pozornost médií apod.

Vincent Otti je zástupcem Josepha Konyho a druhým nejvyšším velitelem LRA. Je podezřelý ze spáchání zločinů proti lidskosti a válečných zločinů. Otti například osobně vedl útoky proti civilistům v severní Ugandě.

Raska Lukwiya, Okot Odhiambo a Dominic Ongwen patří k vysokým velitelům LRA a všichni tři jsou podezřelí ze spáchání zločinů proti lidskosti a válečných zločinů. Dominic Ongwen byl údajně 2. října 2005 zabit.

Demokratická republika Kongo

Konflikt na území Demokratické republiky Kongo (DRC), bohatém na nerostné suroviny (včetně diamantů a zlata), je ve skutečnosti řadou ozbrojených konfliktů, které mají charakter jak občanských válek, tak mezinárodních ozbrojených konfliktů mezi několika státy.

Poté, co povstalci vedení Laurentem Kabilou svrhli v roce 1997 režim Mobutu Sese Seka, musel nově nastolený režim Laurenta Kabilu roku 1998 sám čelit povstání podporovanému Rwandou a Ugandou. Kabilův režim v této situaci naopak podpořily jednotky ze Zimbabwe, Angoly, Namibie, Čadu a Súdánu. Skupiny rebelů nicméně získaly kontrolu nad velkou částí východní oblasti země. Roku 1999 bylo uzavřeno příměří a část zahraničních jednotek se z území DRC stáhla. Avšak sporadické boje i nadále pokračovaly. Roku 2001 byl Laurent Kabila zavražděn a na jeho místo nastoupil jeho syn Joseph Kabila. O rok později byla podepsána dohoda z Pretorie, která měla ukončit boje a ustavit vládu národní jednoty.

Konflikt na území Demokratické republiky Kongo, a zvláště v oblasti Ituri, je charakterizován vysokou mírou brutality,

především pokud jde o jeho dopady na civilní obyvatelstvo. Útoky na civilisty zahrnují vraždění, včetně masového, znásilňování, mučení, pronásledování, rabování a plenění, jakož i nucení ke službě v ozbrojených silách.

Úřad prokurátora ICC se začal zabývat situací v Demokratické republice Kongo (zvláště v oblasti Ituri) od července roku 2003. V září roku 2003 prokurátor oznámil, že je připraven zahájit vyšetřování i z vlastní iniciativy, nicméně že oficiální podnět DRC by jeho úřadu usnadnil práci. Dne 19. dubna 2004 Úřad prokurátora obdržel oficiální podnět od Demokratické republiky Kongo. O dva měsíce později, 23. června 2004, prokurátor ICC oznámil, že se na základě tohoto podnětu rozhodl zahájit vyšetřování. Situace v Demokratické republice Kongo se tak stala prvním případem, který Úřad prokurátora začal vyšetřovat. V současné době se vyšetřování situace v DRC již nachází ve velmi pokročilém stadiu.

Súdán (Dárfúr)

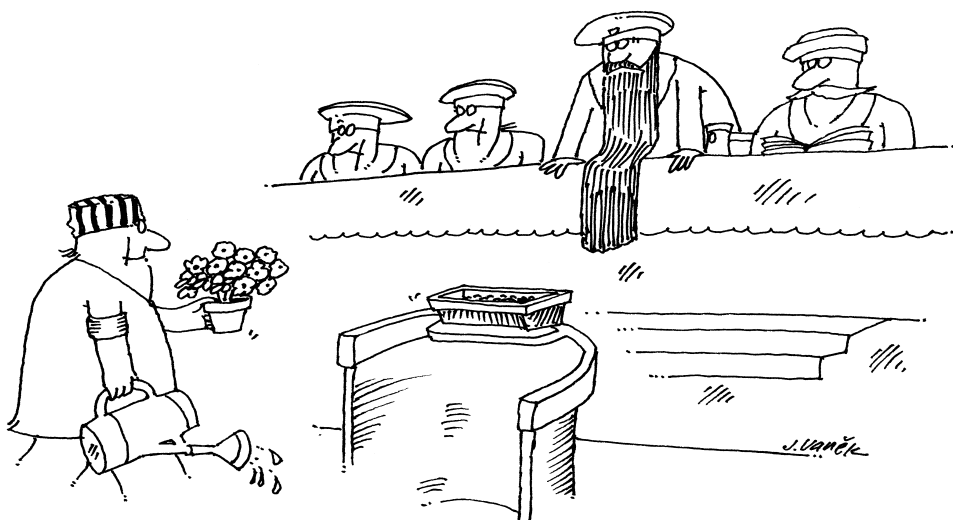
Kořeny současného konfliktu v Dárfúru (západní částí Súdánu) jsou komplexní. Společnost na území Dárfúru byla tradičně kmenová (v zásadě v ní lze rozlišovat tři druhy kmenů: zemědělce, usedlé pastevce dobytka a nomády). Jelikož Dárfúr, který je součástí saharské oblasti, tvoří z velké části písečná poušť (výjimkou jsou pouze menší zemědělské oblasti), klíčovou úlohu hrálo a hraje v tamní společnosti vlastnictví půdy, které je kmenové. Mezi jednotlivé kmeny byla půda rozdělena na počátku 20. století posledním dárfúřským sultánem a toto rozdělení všechny kmeny obecně akceptovaly. Půdu mezi jednotlivé členy kmenu rozdělili příslušní kmenoví náčelníci. Spory, jež se mezi jednotlivými kmeny vyskytly, řešili náčelníci těchto kmenů společně. Nicméně administrativní, ekologické a demografické změny posledních let fungování tradiční společnosti narušily. Sucha a desertifikace půdy způsobily, že boje o půdu a zdroje, kterých byl stále větší nedostatek, zintenzivněly. Prezident Nimejri, který se dostal k moci roku 1969 (zavedl islámský režim a šaría, zrušil autonomii jižní části Súdánu poté, co zde byla nalezena ropa atd.), zavedl nový administrativní režim a formálně zrušil fungující kmenový systém. K zintenzivnění mezikmenových konfliktů dále přispěl i snadnější přístup ke zbraním, zejména z Čadu a Libye. Každý kmen i některé vesnice si začaly organizovat vlastní milice nebo obranné oddíly. Boje

mezi sebou vedly zejména usedlé a kočující kmeny. Kmenová identita začala hrát v konfliktu na území Dárfúru klíčovou roli (zejména příslušnost k „africké“ skupině na jedné straně a „arabské“ skupině na straně druhé).

Od roku 2001 se dvě hlavní povstalecké skupiny v Dárfúru Sudan Liberation Movement/Army (SLM/A) a Justice and Equality Movement (JEM) začaly stavět proti ústřední vládě, kterou považovaly za hlavní příčinu problémů v Dárfúru. Na konci roku 2002 začaly podnikat první ozbrojené akce. Vláda zůstala aktivitou rebelů zaskočena a nebyla schopna efektivně kontrolovat oblasti, v nichž rebelové působili (většina vládních jednotek byla umístěna na jihu Súdánu, vládní sklady zbraní byly rabovány atd.). Vláda proto využila mezikmenových rozporů a vyzvala místní kmeny, aby jí pomohly v boji proti rebelům. Vládní výzvu vyslyšely převážně arabské kočovné kmeny, které si od toho slibovaly příležitost získat půdu a usadit se na ní, a dále i někteří cizinci (zejména z Čadu a Libye). Z nich byly posléze vytvořeny jednotky „Janjaweed“. Od roku 2003 se usiluje o politické řešení konfliktu.

Situaci v Dárfúru se začala zabývat i Rada bezpečnosti OSN, která rezolucí č. 1564 z roku 2004 vyzvala generálního tajemníka OSN ke zřízení mezinárodní vyšetřovací komise pro Dárfúr. Tato komise předložila svou zprávu 25. ledna 2005. Konstatovalo se v ní, že na území Dárfúru dochází k vážnému porušování lidských práv a humanitárního práva, jež dosahuje intenzity zločinů podle mezinárodního práva (zejména nerozlišující útoky zahrnující vraždění civilistů, mučení, nucené mizení, znásilňování a jiné formy sexuálního násilí, ničení vesnic, rabování či nucené přemísťování). Za toto porušování mezinárodního práva nesou podle zprávy odpovědnost soudánská vláda a jednotky Janjaweed.

Útoky byly dle zprávy páčány systematicky a v rozsáhlé míře, a bylo by je tudíž možné považovat za zločiny proti lidskosti. Oběťmi uvedených zločinů byly převážně tzv. africké kmeny. Podle zprávy jsou však i povstalecké jednotky, zejména SLA a JEM, odpovědné za vážná porušení mezinárodního práva (lidských práv a humanitárního práva, zejména za vraždění civilistů a plenění), která by bylo možné kvalifikovat jako válečné zločiny, nicméně nelze tvrdit, že by v případě povstaleckých jednotek příslušné zločiny byly páčány systematicky nebo v rozsáhlé míře. Podle zprávy rovněž nelze

konstatovat, že by v Dárfúru docházelo ke genocidě. Komise sestavila seznam podezřelých, který zůstal utajen, a doporučila Radě bezpečnosti OSN postoupit situaci v Dárfúru Mezinárodnímu trestnímu soudu.

Rada bezpečnosti OSN svou rezolucí č. 1593 z 31. března 2005 označila situaci v Dárfúru za ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti a postoupila ji ICC. Spojené státy se hlasování zdržely. Prokurátor ICC 6. června 2005 oznámil, že se rozhodl zahájit vyšetřování.

První praktické zkušenosti s vyšetřováním – problémy

Zločiny, jimiž se Mezinárodní trestní soud zabývá, jsou zločiny obrovského rozměru, jejichž oběti se počítají na tisíce. Pachatelé těchto zločinů jsou zpravidla členy ozbrojených skupin, jejichž struktura není konvenční a často se mění. Pracovníci ICC musí přitom identifikovat osoby a skupiny osob, které za spáchání uvedených zločinů nesou hlavní odpovědnost, což je za dané situace poměrně složité.

Úřad prokurátora ICC provádí jednotlivé úkony v rámci vyšetřování také přímo na místě na území příslušných afrických států (např. výslechy svědků, obětí a podezřelých, sběr dalšího důkazního materiálu). Na území těchto států však stále probíhají ozbrojené konflikty, což pro pracovníky ICC představuje značné bezpečnostní riziko. Například v Demokratické republice Kongo velká část území zůstává mimo vládní kontrolu, na území daných států operují ozbrojené skupiny, které mimo jiné chrání podezřelá a podnikají útoky na příslušníky MONUC (Mise OSN k Demokratické republice Kongo), s nimiž pracovníci Mezinárodního trestního soudu spolupracují. Pracovníci ICC musejí v těchto podmínkách navíc zajistit bezpečnost svědků, které vysly-

chají. Svědci jsou proto často převáženi do bezpečnějších oblastí daného státu nebo i na území jiných států, kde jsou poté vyslyšáni. Tato vyšetřování se přitom pracovníci ICC snaží utajit. Problémy jsou i s nalezením konkrétního místa, kde by výslech mohl být proveden (svědci jsou často vyslyšáni například v hotelových pokojích apod.).

Pracovníci Mezinárodního trestního soudu dále čelí řadě problémů logistického charakteru. Například území Demokratické republiky Kongo je velmi rozsáhlé (vzdálenost z Kinshasy do Bunii je 1700 km), infrastruktura je velmi skromná, silnice jsou většinou nezpevněné, což je problém zejména v období dešťů. Pracovníci ICC proto často využívají letecké přepravy, a především letadel MONUC. Nicméně závisí na rozhodnutí MONUC, kdy budou na požadované místo přepravěni. Letadla MONUC jsou navíc již stará a často mívají technické problémy, pro které bývají lety rušeny. Pracovníci Mezinárodního trestního soudu se musejí vypořádat i s častými přerušováními dodávek elektřiny, což zasahuje do průběhu vyšetřování například proto, že výpovědi podezřelých musejí být nahrávány (video či audio nahrávky). Problémem je rovněž komunikace s odlehlými oblastmi (pracovníci ICC byli proto vybaveni radiovými a satelitními telefony).

Další značné komplikace přináší existence desítek místních dialektů. Problémem je zajistit tlumočnický, navíc řada právních termínů v těchto dialektech neexistuje. Pracovníci ICC v praxi narážejí rovněž na řadu kulturních problémů, například čas se v některých komunitách nevyjadřuje pomocí data a hodiny, ale podle postavení Slunce, nebo za bratra či strýce jsou označováni i velmi vzdálení příbuzní. Jedním z dalších problémů jsou i tropické nemoci.

Pracovníci ICC musejí dále velmi citlivě postupovat při spolupráci s místním obyvatelstvem, a to zejména z toho důvodu, aby získali jeho podporu, jelikož místní obyvatelé jsou potenciálním zdrojem cenných informací. Pracovníci soudu musejí být zároveň velmi obezřetní, aby svou činností nevhodně nezasáhli do usmiřovacích a mírových procesů.

S ohledem na tyto skutečnosti je zřejmé, že pro Mezinárodní trestní soud je zcela nezbytná spolupráce se státy a mezinárodními vládními i nevládními organizacemi. ICC například nedisponuje vlastními policejními silami; bude-li chtít, aby osoby, na něž budou vydány zatykače, byly skutečně zatčeny, bude se muset spolehnout na státy. Stejně tak řadu logistických a bezpečnostních problémů nemůže ICC řešit sám. Proto například uzavřel dohodu s MONUC o spolupráci a jedná o uzavření smluv o spolupráci a právní pomoci s Evropskou unií a Africkou unií.

Úsilí o další rozvoj mezinárodního humanitárního práva

O realitě fungování Mezinárodního trestního soudu svědčí dále následující fakta: Římský statut již ratifikovalo 100 států, což je v tak relativně krátkém časovém období pro ICC značným úspěchem. Státy pokračují v přípravných pracích na definici zločinu agrese, o jejíž přijetí se smluvní strany Římského statutu pokusí v roce 2009 na první revizní konferenci (v této souvislosti se řeší např. otázka vztahu Rady bezpečnosti OSN a ICC). V rámci systému Mezinárodního trestního soudu byl zřízen fond pro oběti zločinů spadajících do jeho jurisdikce, z něhož bude poskytována finanční kompenzace obětem konkrétních zločinů. ICC uzavřel dohodu s OSN upravující jejich vzájemný vztah a spolupráci a smluvní strany Římského statutu rozhodly o zřízení styčné kanceláře soudu v New Yorku. ICC vypracovává své dlouhodobé strategie, snaží se poučit z působení mezinárodních trestních ad hoc tribunálů a vyvarovat se jejich chyb. V neposlední řadě usiluje o další rozvoj mezinárodního humanitárního práva a svým působením bude chtít napomoci ukončení ozbrojených konfliktů v příslušných státech, působit preventivně a přispět k posílení spravedlnosti a míru ve světě.

○ **Monika Popenková** (1978) je studentkou doktorského studia v oboru mezinárodní právo na PF ZČU.

monikapopenkova@yahoo.com

Romská migrace v Evropě

Roma Migration in Europe: Case Studies / Edited by Will Guy, Zdenek Uherek, Renata Weinerová – 1st ed. - Münster: LIT, 2004. – 210 s. ISBN 3-8258-6995-4.

Nová publikace k otázkám romské migrace odpovídá aktuální tematice, jež se stala předmětem mnoha jednání na nejrozličnějších úrovních v souvislosti s řešením národních i mezinárodních problémů. Roku 2000 Etnologický ústav AV ČR umožnil rozvinout diskuse k dané problematice při uspořádání kulatého stolu s mezinárodní účastí v Praze pod názvem: „Romská migrace ve střední Evropě, trendy“. Impuls pro organizování této akce dal grant Rady bezpečnosti 22/8/00 pro Oddělení etnických studií Etnologického institutu AV ČR od grantové agentury Ministerstva zahraničních věcí. Hlavním cílem akademického setkání se stalo zmapování průběžné migrace Romů v evropských postkomunistických zemích a její souvislosti se situací v zemích Evropské unie.

Mezinárodního jednání se zúčastnili odborníci z Maďarska, Rumunska, České republiky, Bulharska, Jugoslávie a Velké Británie a také představitelé vládních i nevládních organizací v České republice. Do jednání se promítly výsledky výzkumu předních odborníků, kteří sledují romskou migraci ve vybraných oblastech střední, východní a západní Evropy. Publikace nabízí čtenáři stati, jež charakterizují současnou situaci a vývoj romské migrace ve výše uvedených částech Evropy od roku 1989, kdy došlo k pádu komunistických režimů a do popředí pozornosti se začala dostávat sociální situace romských komunit.

Ilna Klímová vychází z akademické diskuse k politickým aspektům romské migrace a k otázkám azylu. Sleduje problematiku v historických souvislostech od počátku 20. století. Zdůrazňuje skutečnost, že až s ukončením studené války v Evropě se mezinárodní romská migrace stala předmětem pozornosti jako specifický fenomén. „Rasově motivované útoky v souvislosti se zhoršováním sociálně ekonomické situace Romů ve východní, a zvláště ve střední Evropě vyvolaly nové vlny

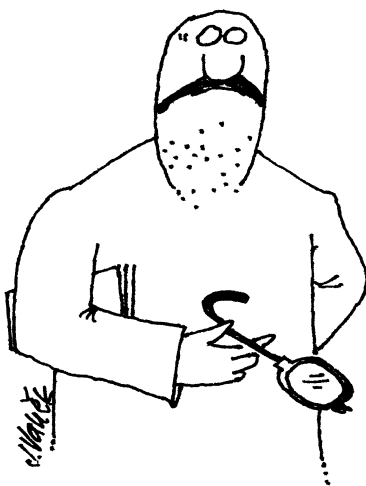
romské migrace na Západ, a to v době, kdy už se nejednalo o poskytování azylu uprchlíkům před utlačujícím komunistickým režimem.“¹⁾ Autorka opět v mezinárodněpolitických souvislostech ukazuje, jak první vlna Romů převážně z Rumunska a Balkánu po skončení studené války byla postupně zastavena s pomocí německo-rumunských aj. repatričních dohod z 90. let a změnami azylového práva v Německu a dalších zemích. Druhá vlna romské migrace po ukončení studené války způsobila, že se problematika romské migrace dostala do popředí zájmu a aktivit mnoha mezinárodních organizací i států. Tato migrační vlna začala v polovině roku 1997 a stále pokračuje. Romští žadatelé o azyl přicházejí většinou z České republiky, ze Slovenska, Polska, Rumunska a Bulharska, jen menší část z Maďarska.

Autorka chce identifikovat hlavní parametry akademické diskuse k mezinárodněpolitickým aspektům romské migrace a romských žadatelů o azyl. Zabývá se řadou publikovaných názorů k nejrůznějším aspektům diskuse o romských žádostech o azyl. Upozorňuje na často odlišné statistické odhady počtu romských žadatelů o azyl v členských zemích Evropské unie, u odborníků i aktivistů. Uvádí, že Romové nepředstavují alarmující část mezi všemi uprchlíky a žadatelé o azyl v souvislosti s mezinárodní konvencí o migraci. Analyzuje příčiny a stimuly krizových jevů spojených s poskytováním azylu, otázky porušování lidských práv, ekonomické faktory, otázky legislativy v řadě nově se formujících států. Jako specifický přístup k těmto otázkám autorka uvádí analýzu poslední azylové krize Marka a Mathewa Brahamových, v níž tito odborníci docházejí k závěru, že „hlavní silou vedoucí k romské emigraci ze zemí střední a východní Evropy je problém koexistence Romů se zbytkem obyvatelstva“.²⁾ Klímová ve své stati rovněž zkoumá oprávněnost romských požadavků o azyl, podloženost obav z perzekuce. Zabývá se i postoji, které hodnotí romskou migraci jako výraz tradic nomádského životního stylu. Seznamuje tak čtenáře s názory, že Romové nejsou autentickými uprchlíky.

Ukazuje, jak odborníci i aktivisté odmítají tato hodnocení romské migrace jako pouhou tradici – např. Y. Matras („*Romani migrations in the post-Communist era: their historical and political significance*“, Cambridge Review of International Affairs, vol. XIII/2, spring/summer 2000).³⁾ Značnou pozornost věnuje ekonomickým příčinám romské migrace, otázkám životní úrovně. Zájem čtenáře přitahuje i část věnovaná argumentům aktivistů i odborníků, kteří kritizují způsoby, jakými média a politikové diskreditují validitu romských požadavků o azyl. K dokreslení představ o dané problematice slouží charakteristika vnitropolitické situace v domovských zemích žadatelů o azyl a zpětné vazby romské migrace na zlepšení jejich životních podmínek. Citovány jsou některé závěry odborníků na tuto tematiku, např. Michala Vašečky (Vašečka, M., Džambovič, R.: „*Of the social and economic situation of potential asylum seekers from the Slovak Republic*“, 2000) ad.⁴⁾ Propojenost zvolené problematiky s problematikou mezinárodněpolitickou dokazují spojitosti mezi otázkami poskytování azylu a otázkami rozšiřování Evropské unie.

Roman Křištof ve své stati přímo pojmal romskou migraci jako integrální součást *mezinárodní romské politiky* v Evropě. Při analýze romské migrace v Evropě od konce druhé světové války do zhroutilí komunismu ve východní Evropě (1945–1992) ukazuje nárůst její mezinárodněpolitické závažnosti v současné době. K většině změn došlo ve střední a východní Evropě. Jako drastický případ uvádí situaci při charakteristice politiky KSČ ve vztahu k romskému osídlování na Slovensku v období 1966–1969. „Následně masové migrační vlny ze Slovenska do českých zemí vedly k situaci, při níž četná romská společenství se dostala do prostředí cizího či dokonce nepřátelského vůči jejich kultuře.“⁵⁾ Po pádu železné opony (1992–2002) nastalo období silné migrace. Autor rozděluje země romských migrantů do dvou skupin: první – Balkán – zvláště Rumunsko, Bulharsko, Makedonie, Srbsko, Bosna a Hercegovina a druhé – země střední Evropy – Polsko, Česká republika, Slovensko a Maďarsko, charakterizuje situaci romských komunit na Balkáně i ve střední Evropě.

Uvádí faktory silně ovlivňující romskou migraci tohoto nedávného období, špatné informace, rozdíly v možnostech a očekávání Romů, marginalizaci romských problémů, diskriminaci Romů, prohlubování propasti mezi bohatšími a chudými

postkomunistickými společnostmi, kontraproduktivní opatření a iniciativy vládní politiky i činnost nevládních organizací. Zajímavý je pohled na romskou migraci z perspektivy romského nacionalismu. Ten je vykládán především v souvislosti s procesem sjednocování Evropy. Prezentovány jsou přístupy řady odborníků, například polského vědce Andrzeje Mirgy, který si všímá rostoucího zapojování neromských činitelů do procesu romské sebeidentifikace. Z mezinárodněpolitického hlediska má značný význam hledání odpovědí na otázky romské integrace do společností evropských států a do Evropské unie. Autor osvětluje úlohu nové romské politické reprezentace v integraci do společnosti na národní úrovni, následně pak i v úrovni celoevropské integrace.

Eva Davidová srovnává současnou romskou migraci ze střední a východní Evropy s romskou mobilitou po druhé světové válce, v průběhu období komunistických vlád se zvláštním zřetelem na bývalé Československo – a to vzhledem k motivaci a procesu následujícím po migraci. „Romská migrace během 70. let je moderním fenoménem, co se týče svého rozsahu, důsledků a motivace. Motivována je nejen sociálně ekonomickými důvody, ale i důvody sociálně politickými.“⁶⁾ Od počátku 90. let začaly potenciální problémy ve společnosti sílit, rostla závažnost vzájemných vztahů mezi lidmi v dané společnosti. Tzv. *romský problém* se stal zřejmějším a komplikovanějším. Při srovnání s romskou migrací po druhé světové válce v Československu autorka poukazuje na její spontánní a neorganizovaný způsob, u romské migrace ze Slovenska do Čech ji charakterizuje jako součást procesu urbanizace.

Také **Zdeněk Uherek** analyzuje romskou migraci po roce 1989 a vnitropolitickou situaci i společenské změny v čes-

kých zemích. Zabývá se úlohou státu jako cílové země romské migrace, a to i v historickém přehledu od roku 1945. „Po rozdělování československého státu roku 1992 romská imigrace ze Slovenska probíhala v nových politických souvislostech a změnila svůj charakter i rozsah.“⁷⁾ Zvláštní pozornost autor věnuje romské migraci v období 1989–1992, otázkám legislativy, ilegální imigrace a podobným otázkám. Zpracovává četné statistické údaje týkající se romských žadatelů o azyl a poskytování azylu v letech 1990 až 2002. Analyzuje příčiny romské emigrace, ekonomické, sociální podmínky, vliv perzekuce a následně pak i zpětné vlivy repatriace Romů v České republice na vývoj její společnosti.

Renata Weinerová se zaměřila na Slovensko a romskou migraci po roce 1989. Ukazuje, jak se masová emigrace Romů ze Slovenska do západoevropských zemí stala vážným politickým problémem po vstupu Slovenska do procesu přistupování k Evropské unii. Autorka seznamuje čtenáře s metodologickými přístupy k dané problematice, s výzkumem migrace slovenských Romů založeným na informacích získaných mezi žadateli o azyl, na interview s úředníky ministerstva vnitra, na informacích z Úřadu vlády ČR i z Ministerstva pro místní a regionální rozvoj ČR. Výzkum situace na Slovensku vychází z publikací a dalších materiálů vládních i nevládních organizací i ze studií slovenských, českých a dalších zahraničních sociologů. Autorka analyzuje demografická data v historickém přehledu za celé poválečné období se zvláštním zřetelem na období po roce 1989 ve vnitropolitických souvislostech. Zaměřuje se na spontánní emigraci *městských Romů*, kteří „ztratili předchozí sociální status spojovaný s pojmem *romské střední vrstvy*“⁸⁾ charakterizuje motivy migrace slovenských Romů,

např. rasovou diskriminaci a sociálně ekonomické faktory. Kromě toho sleduje situaci v České republice jako jedné z cílových zemí romské migrace ze Slovenska, legislativu i konkrétní přístupy řešení vznikajících problémů.

Csaba Prónai podává základní informace k romské migraci v Maďarsku. Pracuje s daty získanými z vědeckého projektu zpracovávaného v Maďarsku od března do května roku 2000 a financovaného Mezinárodní organizací pro migraci (IOM). Vnější zajímavý pohled na migrační strategie a přístupy Romů žijících trvale či dočasně v Maďarsku. Tyto strategie jsou právě tak různorodé jako romské komunity samé.⁹⁾

Migrace Romů z Bulharska ve spojitosti s romskými tradicemi, způsobem života a historickými faktory analyzuje **Elena Marushiakova, Vesselin Popov a Mirella Decheva**. Všímají si migrace do západní Evropy, USA a Kanady, příčin migrace a hledání azylu. Rozlišují migraci dlouhodobou a krátkodobou – spojenou se sezonními pracemi i s „ilegálními pracemi na černo, bez oficiálních dokumentů či povolení země, kde pracují“.¹⁰⁾

Dragoljub Acković se zaměřil na migraci Romů z bývalé Jugoslávie. V historickém přehledu zkoumá data týkající se národnostního složení ve vymezeném prostoru, situace Romů, jejich jazyka, způsobu života a legislativy, analyzuje populační trendy v souvislosti s romským obyvatelstvem a následně se soustřeďuje na romskou migraci z bývalé Jugoslávie s ohledem na specifické problémy vyplývající z kosovského konfliktu.

Míťa Castle-Kaněrová zpracovala zkušenosti z projektu IOM v Praze spojené s návraty romských žadatelů o azyl. Zamýšlela se nad repatriací těchto Romů v České republice, Slovensku a Rumunsku a s tím souvisejícím mezinárodním dosahem zmíněného projektu, podchycujícím země bývalé „východní Evropy“. Sleduje vztahy mezi romskou migrací a procesem rozšiřování Evropské unie. „Komplexnější pohled na romské jednotlivce i rodiny hledající azyl poskytl evidence Evropské unie a mezinárodních organizací k případům diskriminace v domovských zemích romských žadatelů o azyl.“¹¹⁾

Zvláštní pozornost zasluhuje stať **Willa Guye** o romské migraci do Velké Británie. Poukazuje na destabilizující prvky silné romské imigrace do členských zemí Evropské unie, na politickou roli integrace romské menšiny v zemích střední a východní Evropy. Konkrétně se soustředil

na specifické obtíže britských statistik, vzniklých při sčítání jednotlivců a žádostí o azyl, „čísla nejsou přímo srovnatelná s jinými zeměmi“.¹²⁾ Vznikají rozpory mezi odhady žadatelů o azyl, čísla publikovanými ONHCR, britským ministerstvem vnitra, v akademických studiích a v masmédiích. Zajímavé jsou rozbor teoretických a historických souvislostí romské migrace i její současné motivace a dokumentování pozitivních aspektů romské imigrace na Západ, jež bývají překrývány hledisky negativními.

Čtenáři se tak dostávají do rukou publikace, jež je výsledkem mezinárodní spolupráce odborníků z České republiky, Maďarska, Bulharska, Jugoslávie a Velké Británie a představuje deset specializovaných statí s různými přístupy, metodologickými postupy a pramennými zdroji. Přinášejí také historický pohled na romskou migraci v moderním historickém regionu, rozsah a typy migrace do jednotlivých

vých zemí, směry migračních vln a jejich příčiny, migrační strategii i jejich variabilitu v postkomunistické Evropě, a nakonec i pohled západoevropských zemí na přijímání romských imigrantů.

Ivona Řezanková

Ivona Řezanková (1952) pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů.

rezankova@iir.cz

¹⁾ Viz Roma Migration in Europe: Case Studies / Edited by Will Guy, Zdenek Uherek, Renata Weinerová – 1st ed. – Münster: LIT, 2004, s. 12.

²⁾ Tamtéž, s. 19.

³⁾ Tamtéž, s. 23.

⁴⁾ Tamtéž, s. 33, 210.

⁵⁾ Tamtéž, s. 51.

⁶⁾ Tamtéž, s. 65.

⁷⁾ Tamtéž, s. 72.

⁸⁾ Tamtéž, s. 109.

⁹⁾ Tamtéž, s. 127.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 139.

¹¹⁾ Tamtéž, s. 158.

¹²⁾ Tamtéž, s. 167.

„Problematika judiciálních mechanismů v současném mezinárodním právu“

Harald Christian Scheu: Problematika judiciálních mechanismů v současném mezinárodním právu, Nakladatelství Eurolex Bohemia s. r. o., Praha 2005, 213 s.

Základem knihy „Problematika judiciálních mechanismů v současném mezinárodním právu“ je habilitační práce předložená na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Autor si zvolil za cíl své studie analýzu velmi aktuálního jevu mezinárodního práva, jakým je působení stále většího počtu mezinárodních rozhodčích a soudních, popřípadě quasi-soudních orgánů v posledních desetiletích. Přínosné je jak vymezení jednotlivých pojmů této problematiky a poskytnutí přehledu nejvýznamnějších mezinárodních judiciálních mechanismů minulosti a současnosti, tak i zařazení tohoto fenoménu do kontextu základních okruhů mezinárodního práva, jakými jsou otázka mezinárodněprávní subjektivity a odpovědnosti. Vyrcholení celé studie představuje rozbor vzájemné interakce dvou velmi důležitých oblastí mezinárodních

judiciálních mechanismů, a to mezinárodních trestních institucí na straně jedné a judiciálních orgánů na ochranu lidských práv na straně druhé.

V úvodu upozorňuje autor na význam problematiky judiciálních mechanismů v současném mezinárodním právu a na obtížnost začlenit tento jev do předmětu mezinárodního práva, které je v tradičním chápání systémem horizontálních vztahů mezi rovnými subjekty. Zatímco instituce jako Mezinárodní soudní dvůr nebo dříve Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti do této koncepce nenarážejí, problémy integrace do klasického systému mezinárodního práva vyvolávají zejména mezinárodní judiciální, popř. quasi-judiciální mechanismy na ochranu lidských práv, instituce v oblasti mezinárodního trestního práva a mezinárodního ekonomického práva, v nichž klíčovou roli hraje jednotlivec, který k těmto institucím získává přístup, čímž se mění jeho tradiční role pouhého destinátáře výhod plynoucích mu z mezinárodního práva.

Při zařazení problematiky judiciálních mechanismů do systému mezinárodního

práva vychází autor z článku 33 odst. 1 Charty OSN a začleňuje ji tradičně pod pokojné prostředky řešení mezinárodních sporů. Mírovému urovnávání sporů jakožto jednomu z principů Charty OSN je věnována první část knihy. Po nastínění historického vývoje koncepcí světového míru a rozboru příslušných ustanovení Charty vztahujících se k dané problematice včetně osvětlení relevantních pojmů následují kapitoly věnované jednotlivým způsobům urovnávání mezinárodních sporů, které lze rozdělit na prostředky diplomatické a prostředky judičiální.

Druhá část knihy se zabývá historickým vývojem mezinárodních judičiálních mechanismů, od rozhodčích institucí starořecké kultury, přes příklady středověké arbitráže a její úpadek v novověku až po znovuvzkříšení tohoto prostředku řešení sporů na konci 18. století Spojenými státy americkými a Velkou Británií. Významný předěl ve vývoji urovnávání mezinárodních konfliktů představují Haagské mírové konference z let 1899 a 1907, v jejichž rámci došlo mimo jiné k přijetí úpravy mírového urovnávání mezinárodních sporů. V této souvislosti je pozornost věnována především zřízení Stálého rozhodčího soudu v Haagu v roce 1901. Analyzována je též činnost krátce působícího Středoamerického soudního dvora a meziválečného Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, úzce spjatého se Společností národů. V této části publikace je nutné upozornit vedle chronologické přehlednosti zpracování a rozebrání významných dobových pramenů především na velmi zajímavé případy.

V nejobsáhlejší třetí části knihy se autor zaměřuje na současné mezinárodní judičiální mechanismy. Tato část přináší čtenáři přehled všech nejdůležitějších judičiálních a quasi-judičiálních orgánů působících v dnešní době na mezinárodní úrovni včetně jejich charakteristiky. Na prvním místě se autor zaměřuje na Mezinárodní soudní dvůr. V další kapitole se autor zabývá mechanismy v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv, a to jak mechanismy univerzálními, tak regionálními. Následuje kapitola věnovaná regionálním úmluvám o obecných principech řešení mezinárodních sporů. Poté se autor zabývá otázkou mechanismů řešení sporů v oblasti mezinárodního ekonomického práva. Velmi zajímavá je i analýza systému řešení sporů v rámci mořského práva. Další velká kapitola třetí části se zaměřuje na tribunály v oblasti mezinárodního trestního práva, otázku velmi aktuální a často diskutovanou. Po analýze pová-

lečných tribunálů, norimberského a tokijského, je pozornost věnována mezinárodním trestním institucím současnosti: dvěma tribunálům založeným rezolucemi Rady bezpečnosti OSN: Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) a Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro Rwandu (ICTR) a v neposlední řadě Mezinárodnímu trestnímu soudu (MTS), založenému Římskou smlouvou z roku 1998. Opomenuty nejsou ani tzv. smíšené trestní tribunály: pro Sierra Leone a pro Kambodžu a trestní panely pro Východní Timor. Na závěr třetí kapitoly jsou ještě uvedeny dva specifické případy mechanismů řešení sporů v mezinárodním právu, a to *Iran-US Claim Tribunal* a *UN Compensation Commission*. Rozebrána je i problematika řešení mezinárodních sporů v rámci OBSE.

Čtvrtá část knihy (opět bohatá na důležité judikáty) se zabývá, jak autor v závěru uvádí, „kritickou reflexí teoretických problémů“ souvisejících s daným tématem studie. Na prvním místě je zkoumán pohled zahraniční i české nauky mezinárodního práva na otázku mezinárodních judičiálních mechanismů. Dále je analyzován vztah problematiky judičiálních mechanismů k otázce mezinárodněprávní subjektivity a odpovědnosti podle mezinárodního práva. V popředí zájmu stojí měnící se role jednotlivce v mezinárodním právu. V otázce jeho možné (omezené) mezinárodněprávní subjektivity zohlednil autor rozdílné pojetí této problematiky v monistické a dualistické koncepci vztahu mezinárodního práva k právu vnitrostátnímu. Co se týká odpovědnosti podle mezinárodního práva, zde se autor mimo jiné zabýval zkoumáním souvislosti odpovědnosti jednotlivce a odpovědnosti státu a taktéž problematikou zavinění, přičemž dospěl k řadě klíčových závěrů. Následuje shrnutí v podobě analýzy mezinárodních judičiálních mechanismů jakožto problému teorie mezinárodního práva.

Pátá část nabízí velmi zajímavý rozbor interakce mezinárodních trestních institu-

cí a jiných mezinárodních judičiálních orgánů na ochranu lidských práv. Autor zde upozorňuje na problémy mezinárodní trestní justice související s různým pojetím jednotlivých trestněprávních institutů v oblasti angloamerického právního systému a oblasti kontinentálního práva, jež mohou mít negativní dopad na právní postavení obžalovaného. Klíčovým bodem zkoumání je pak především vztah ICTY a Evropského soudu pro lidská práva (ESLP), který autor dokumentuje ve světle aktuálních případů (případ *Naletilic* a případ *Milosević*). Kromě toho zde pro názornost používá též hypotetický případ potenciální kolize mezi standardem procedurálních práv obžalovaného před mezinárodními trestními orgány a jeho právy zaručenými Evropskou úmluvou o lidských právech. V této souvislosti se autor zabývá zejména otázkou příslušnosti Evropského soudu pro lidská práva.

V závěru knihy autor shrnuje své poznatky a upozorňuje na to, že působení mezinárodních judičiálních mechanismů může vyvolat (spíše než teoretické) praktické problémy, a nabízí řešení (přičemž se odvolává na úvahy *de lege ferenda* Gilberta Guillaumea z roku 1995) v podobě „centralizace procesu řešení mezinárodních sporů“ za pomoci vybavení Mezinárodního soudního dvora kompetencí rozhodovat o předběžných otázkách, které by mu předkládaly ostatní mezinárodní tribunály.

Tato kniha, která reflektuje současný vývoj mezinárodního práva, nabízí nové pohledy, přičemž zohledňuje dostupnou literaturu, primární prameny i judikaturu, může dobře posloužit i jako učebnice dané problematiky.

Dagmar Černá

Dagmar Černá (1980) studuje v externím doktorandském studiu na PF UK a obor německá a rakouská studia v Institutu mezinárodních studií FSV UK.

dagmar.cerna@centrum.cz

